

VII. KADIN HEKİMLİK VE KADIN SAĞLIĞI KONGRESİ

EKOLOJİK KRİZ KADIN VE KADIN SAĞLIĞI

**VII. KADIN HEKİMLİK VE KADIN SAĞLIĞI
KONGRESİ**

**EKOLOJİK KRİZ KADIN VE
KADIN SAĞLIĞI**

1-3 Nisan 2022/Diyarbakır

VII. Kadın Hekimlik ve
Kadın Sağlığı Kongresi
Ekolojik Kriz Kadın ve Kadın Sağlığı

ISBN 978- 978-605-9665-79-7

Haziran 2022, Ankara
Türk Tabipleri Birliği Yayınları

Türk Tabipleri Birliği

Merkez Konseyi

GMK Bulvarı Şehit Daniş Tunalıgil

Sok. No:2 Kat:4, 06570

Maltepe / ANKARA

Tel: (0 312) 231 31 79

Faks: (0 312) 231 19 52-53

e-posta: ttb@ttb.org.tr

<http://www.ttb.org.tr>

Teşekkür

Kongre hazırlık sürecinde yoğun emek ve özveri ile kongre sekreteryalığını yürüten Dr. Deniz Nalbantoğlu'na teşekkür ederiz. Başarılı bir kongrenin ardından yürüttüğü mücadeleden de başarı ile çıkacağını biliyoruz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	1
AÇILIŞ KONUŞMALARI	3
AÇILIŞ OTURUMU.....	7
EKOLOJİ POLİTİK ÇÖZÜMLEME.....	8
EKOLOJİ POLİTİK YAŞAMI KURARKEN TEMEL DAYANAK:	
EKOFEMİNİZM	27
EKOLOJİK KRİZİN GÖRÜNÜMLERİ	34
YENİDEN ÜRETİM VE BAKIM KRİZİNDE FEMİNİST POLİTİKA	35
TÜRKİYE’NİN TARIMSAL DÖNÜŞÜMÜ İÇİNDE KADIN EMEĞİ VE	
ÇAY ÖRNEĞİ.....	43
EKOYIKIMIN MOTİVASYONU: ELEKTRİK’TEKİ SOYGUN	50
PANDEMİ GÖLGESİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ	
EŞİTSİZLİKLER, ŞİDDET	57
EKOLOJİK KRİZ VE KADIN SAĞLIĞI	64
İKLİM KRİZİ VE KADIN SAĞLIĞI	65
İÇ ORTAM HAVA KİRLİLİĞİ, BİYOMAS MARUZİYETİ.....	75
İKLİM KRİZİNİN KADIN RUH SAĞLIĞINA ETKİSİ.....	78
EKOLOJİK KRİZİN KADIN YAŞAMINA ETKİLERİ	83
KADINLARIN YAŞAM ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ	
(EKOLOJİK KRİZİN KADIN YAŞAM ALANINA ETKİSİ)	84

EVİNİ SIRTINDA TAŞIMAK: KADINLARIN İÇ DÜNYASI	
GURBET ELE NASIL SİĞİNİR?	91
SURİÇİ BÖLGESİ RİSKLİ ALAN İLANI-ÇATIŞMALI SÜREÇ- ACELE	
KAMULAŞTIRMA VE SUR'UN DÜNÜ BUGÜNÜ	94
DENEYİMLER	100
NÜKLEER KARŞITI MÜCADELEDE HEKİMLER	101
KÖMÜRE KARŞI YAŞAMI SAVUNAN KADINLAR: EKOLOJİ	
MÜCADELESİNDE HAKLAR PERSPEKTİFİ ÜZERİNDEN KADININ	
KONUMLANIŞINA DAİR BİR OKUMA DENEMESİ	110
KADIN VE EKONOMİ: YEREL DENEYİMLER VE KOOPERATİFÇİLİK	123
KADIN SAĞLIĞI HAREKETİNDEN SESLER	126
BEDENLERİMİZ, BİZ: KADIN SAĞLIĞI HAREKETİNDEN SESLER	127
EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	130
TOPLUMSAL EKOLOJİ.....	131
TARIM-GIDA SİSTEMİ VE DAYANIŞMA EKONOMİLERİNE	
TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK	136
KAVAR KOOPERATİFİ DENEYİMİNDE KADININ KATILIMCILIĞI.....	137
KRİZLER, GIDA GÜVENLİĞİ, KENTLERİN DİRENGENLİĞİ.....	142

SUNUŞ

TTB Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu olarak iki yılda bir düzenlediğimiz kongremiz “kadına yönelik şiddet”, “kadını görmeyen bilim ve sağlık politikaları”, “kadını görmeyen aile ve sağlık politikaları”, “kadın ve savaş”, “kadın, sağlık ve muhafazakârlık”, “kadın emeği ve sağlık” temaları 2008, 2010, 2012, 2016, 2018 ve 2020 yıllarında sırasıyla ele alınmıştır. Panellerde sağlık bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında çalışan kadınlar, kadın akademisyenler, kadın mücadelesi yürüten aktivistler başta olmak üzere değerli katılımcılar tarafından çok verimli tartışmalar yapılmıştır.

Bu yıl Diyarbakır Tabip Odası ev sahipliğinde yedincisi düzenlenen kongremizin başlığı “Ekolojik Kriz, Kadın ve Kadın Sağlığı” olarak belirlenmiştir. Dünya uzun süredir ekolojik krizle boğuşmakta, seller, yangınlar, depremler son dönemde daha çok gözlemlenmektedir. COVID-19 pandemisi de ekolojik krizin bir vechesi olarak karşımıza çıkmıştır. Bunların ardında yatan en önemli etmenlerden biri insanlığın kendi eliyle ortaya çıkardığı ataerkil kapitalizm ve onun krizleridir. Bu krizlerin ekolojik alanda can alıcı sonuçlarıyla yüzleşmekteyiz.

Krizler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da derinleştirmekte, derinleşen eşitsizlikler kadınları daha çok etkilemektedir. Sadece pandeminin “evde kalma” aşamasında bile kadınlar daha çok şiddete maruz kalmış, yoksullaşmış, bakım yükünü sırtlanmak durumunda bırakılmıştır. COVID-19 Pandemi döneminde sağlık hizmeti sunan kadın sağlık çalışanları üzerinde yük daha fazla artmış ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ne yazık ki gündeme bile getirilmemiştir. İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”u bu dönemde fırsat bilerek tartışmaya açan da aynı ataerkil sistemdir. Kadınların yaşamları gibi sağlıkları da cinsiyet eşitsizliğinin sonuçlarından etkilenmekte, kadınlar bu süreçte daha fazla ölmekte, daha fazla hastalanmaktadır.

Bu bağlamda patriyarka ve derinleşen ekolojik krizi multidisipliner bir yaklaşımla ele alan yarına dair hedefler, programlar koyan kongremiz Türkiye’nin dört bir yanından tabip odalarının, emek-meslek örgütlerinin, demokratik kitle örgütlerinin, uzmanlık derneklerinin aktivistlerinden yaklaşık 150 katılımcının emek yoğun katkısıyla yapılmıştır. Kongre programında iki atölye, yedi panel, bir forum yer almıştır. Kongre kitabı yürütülen zengin tartışmalara daha fazla kişi

tarafından erişilebilmesi için basılı hale getirilmiştir. Okunması, ödevler çıkarılması ve mücadeleyi büyütmesi dileğiyle.

**TTB Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu,
2020-2022 Yürütme Kurulu**

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Dr. Elif Turan

Diyarbakır Tabip Odası Başkanı

Merhaba yaşamı dönüştüren, hayata anlam katan güzel kadınlar hepinizi Diyarbakır Tabip Odası adına saygıyla selamlıyorum. Diyarbakır Tabip Odası olarak ev sahipliğini yaptığımız Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu Kongremize hoş geldiniz. TTB'li kadınlar olarak Kadın Hekimlik Kongresini heyecanla bekleriz, ben de iki yıldır heyecanla bekliyorum. İlk defa Diyarbakır'da kadın başkan olarak benim dönemimde olması da heyecanımı daha da arttırdı. Tabi zaman yaklaştıkça bende ki heyecan daha da arttı. Bugün nasıl bir konuşma yapacağım diye düşünürken arkadaşlarım bana, her zaman yaptığın gibi duygularınla, yüreğinden geldiği gibi konuşsan yeter deyip rahatlattılar. Bugün bu salona baktığımda o duyguyu alıyorum, ülkenin dört bir yanından kadınların bir arada olması heyecan verici. Belki eşitsizliklerin içinde meydana gelen krizlerde biz kadınlar daha çok etkileniyoruz. Etkilendiğimiz gibi çözüm üretmeyi ve küllerimizden yeniden doğabilmeyi de biliyoruz, yaşamı dönüştürmeyi biliyoruz. Tıpkı kadınların elde ettiği kazanımların kayyum atandıktan sonra birer birer yok olması sonrası durmayı değil mücadele etmeyi seçen bölgemizin kadınları gibi, tıpkı yapılmak istenen madene karşı çıkarken zeytin ağacına sarılan Egeli kadınlar gibi, tıpkı taş ocağı yapılmasına karşı çıkan eli belinde Karadenizli kadınlar gibi... Bu örnekleri çoğaltabiliriz... Biz kadınlar doğanın karşısında değil doğanın içindeyiz yaşamın ta kendisiyiz. Bu yüzden konuşmama başlarken yaşamı dönüştüren güzel kadınlar demek istedim.

Her kongremizin bir teması oluyor. Bu yılki tema ekoloji doğa... Ekoloji kongresinin bereketli hilal dediğimiz Mezopotamya'da yapıyor olmamız da güzel bir tesadüf oldu. Doğa olaylarında hep yüzyılda bir olan olaylar söylenir. Bu kongrede de benim için TTB içinde yüz yılda bir meydana gelebilecek bir doğa olayı da gerçekleşti diyebilirim. Birlikte hem insan hakları alanında hem de meslek örgütüm içinde omuz omuza mücadele ettiğim önlüğünün akı gibi alını ak bir bilim insanı, insan hakları savunucusu Şebnem Hocam ile birlikte bu kongreye başkanlık ediyor olmak benim için onur ve gurur verici.

Bu kongrede emeği geçen düzenleme kurulundaki arkadaşlarıma, TTB kadın hekimlik ve kadın sağlığı kol yürütmesine, oda yönetiminde ve kadın komisyonumuzda birlikte mücadele ettiğimiz kadın arkadaşlarıma

sonsuz teşekkür ediyorum. Ülkenin dört bir yanından sözünü söylemek için gelen kadın arkadaşlara da ayrıca teşekkürler.

Söyleyecek sözümüz değiştirecek gücümüz var.

Dr. Şebnem Korur Fincancı*Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Başkanı*

Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu tarafından iki yılda bir düzenlenen kongrelerin yedincisi 1-3 Nisan 2022 tarihlerinde Diyarbakır'da yapılıyor. Önceki kongrelerimizde “kadına yönelik şiddet”, “kadını görmeyen bilim ve sağlık politikaları”, “kadını görmeyen aile ve sağlık politikaları”, “kadın ve savaş”, “kadın, sağlık ve muhafazakârlık”, “kadın emeği ve sağlık” temalarında tartışmalar yürütmüş, deneyimlerimizi paylaşmış ve 2008 yılında başlattığımız bu üretimi on dört yıldır sürdürmüştük. Biri hariç tümüne katıldığım bu kongrelerden her seferinde biraz daha donanmış ve güçlenmiş çıktığımı söylemeliyim.

TTB Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu ile Diyarbakır Tabip Odası ev sahipliğinde planlanan “VII. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi”nin başlığı “Ekolojik Kriz, Kadın ve Kadın Sağlığı” olarak belirlenmişti. Dünya uzun süredir ekolojik krizle boğuşurken, seller, yangınlar, depremlerle sık karşılaştığımız bu coğrafyada gezegeni tüketen, tüm canlıları tüketim nesnesine dönüştüren ataeril kapitalizmin dünyayı ekolojik krize sürüklediği ve bu ekolojik krizin de bu ataeril kapitalizmin içinden çıkmamıza da izin vermediği pandeminin kökeni olduğundan hareketle bir süredir yürüttüğümüz ekolojik kriz tartışmalarını kadın bakış açısıyla tartışmayı hedeflemiştik.

Kapitalizmin bu vahşi saldırganlığının hedefi olan doğayı savunmadan sağlığını koruyamayacağımızı biliyoruz. İkizdere’den Kaz Dağları’na, Murat Dağı’ndan Munzur’a, Mazi Dağı’ndan Finike’ye, Gürpınar’dan Fatsa’ya... İnşaat üzerinden sermaye biriktirenler bir yandan kamusal alanları, parkları, ormanlık alanları, su kaynaklarını tüketti, bir yandan da emekçi yoksul yurttaşları yerinden edip, insanlık dışı koşullarda yaşamaya ve kölelik düzeninde çalışmaya zorladı. Salgında ölümle açlık arasında seçim yapmak zorunda bıraktı.

Bu çoklu krizler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da derinleştiriyor, derinleşen eşitsizlikler de kadınları daha çok etkiliyor. Sadece pandeminin “evde kalma” aşamasında bile kadınlar daha çok şiddete maruz kaldı, daha fazla işsiz bırakıldı, okullarından alındı, çocuk yaşta evliliğe zorlandı, yoksulluk derinleşti, bakım yükünü sırtlanmak durumunda bırakıldı. COVID-19 Pandemi döneminde sağlık hizmeti sunan kadın sağlık çalışanları üzerindeki yük de daha fazla arttı ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ne yazık ki gündeme bile alınmadı. O nedenle bu kongre çok önemliydi.

Bu kongrede de adı anılan Lavinia Llyon Dock'u bu yazıda da anmak gerekir diye düşünüyorum. Özellikle TTB'yi politika yapmakla “suçlayan” anlayışı bir nebze teşhir etmeyi de sağlayabilir. Sağlığın sermayenin ya da devletin sunumunda bir çerçeveden çıkarılıp, toplumun kendisi için ürettiği bir anlayış, bir kültür haline gelmesinin mümkün olduğunu düşünen 19. Yüzyılda, Amerika’da sanayi devriminin işçi kitleler üzerinde yarattığı sağlıksızlıkla mücadele eden bir kadın ve sınıf hareketinin beslediği ve beslendiği “Yerleşke Hareketi”, toplumun, kendisinin sağlıklı olmak ve kalmak için çok şey yapabileceğinin kanıtını bir hemşire olan Dock ile sunar bize. Dock’un da içinde yer aldığı harekete göre, “birey olarak insan, toplumla doğallığı ve özgürlüğünden vazgeçmeden bütünleşebildiği ve yaşam koşullarını oluşturabildiği oranda sağlıklı yaşamı yakalar. Yani, nesnel kuralların bulunduğu ve ancak özgürlüklerin de korunduğu, zorunluluklar kadar özgür iradenin yaşama geçirildiği, bireyselliğin tüketen bencilliğinin aşılp toplumsal bilincin/toplumsal sorumluluğun özümsemiği, toplumun bir orkestra uyumuyla yaşadığı; ancak içinde insanın farklılıklarının kaybolmadığı bir yaşam biçiminde insanın doğayla uyumlu ve birlikte özgürleştiği koşullarda sağlıklı olmak mümkündür.

Bir toplumda, insanın kendi yaşamının belirleyeni olması, politik olması demektir. İnsana dair her şey politikanın kapsamındadır. Özel alan politiktir, eğitim politiktir, sağlık politiktir. Sadece üretim ve tüketim üzerine kurulu sistem, insana dair yaşam alanlarını politikadan ayırarak, bu alanların organizasyonunu bir başkasına, teknik uzmanlara ya da önünde politikacı sıfatı olanlara bırakarak, kendine yabancı ve edilgen insanı yaratır. Oysa insan toplumsal bir varlıktır ve toplum, insan ihtiyaçlarının çözümünü içinde barındırır. Politikanın kendisi toplum içinde, çözüm arayışıdır. Sağlıklı olmak da hem toplumsal hem politik bir meseledir.

İklim krizi, kuraklık, gıda ve su krizi gibi sadece bugünümüzü değil, gelecek kuşakları da etkileyecek olan ekolojik krizin ağırlaşan koşulları altında Kaz Dağları’ndan, İkizdere’den, Gürpınar’dan aldığımız umut ile tüm yıkımlara karşı tüm alanlarda olduğu gibi ekoloji mücadelesini de büyütüyoruz.

AÇILIŞ OTURUMU

Kolaylaştırıcı:

Bediz Yılmaz

Ekoloji Politik Çözümleme:

Beyza Üstün

Ekoloji Politik Yaşamı Kurarken Politik Dayanak:

Ecehan Balta

EKOLOJİ POLİTİK ÇÖZÜMLEME

Beyza Üstün

Tartışmanın başında TTB Kadın Hekimleri Kongresine dair kısa birkaç söz söylemek isterim.

Ekolojik Kriz kadın ve kadın sağlığı konulu TTB VII. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresinde bir araya gelirken, krizleri, etkilerini, kadın özgürlüğü ve ekoloji politik çözümlemeyi tartışmayı, yaşamakta olduğumuz çıkmazdan çıkışın politik tutumunu irdelemeyi hedefledik.

Kapitalizmin yarattığı krizler sarmalının yaşamın, yaşam alanlarının üzerindeki yıkımları, açığa çıkan her ekoloji kriz bir diğerini tetiklerken bu süreci çözümlemek için kadınlar olarak demokratik örgütlülüğümüzde sorumluluğumuzu, ve sağlık politikalarının ekoloji politik boyutunu tartışmayı önemseyen bir çağrıda buluştuk. Yaşamın diyalektiğinde birlikte eylemek, dayanışmayı büyütmek kararlılığında tartışmak yaşama dair umudumuzu büyüttü. **-Yaşamı kadınlar özgürleştirir-** bu duyguyu tüm kongre boyunca hissettim.

Yaşanan/ yaşanacak olan krizler

Kapitalizmin krizleri ile girdiği her tarihsel dönemeçte, her krizden yeni artı değer üretim yöntemleri yaratarak çıkmayı sürdürmekte, bunların sonucunda ekoloji krizleri artmakta, çoğalmakta Kapitalist sistem; yapısal dayanağı olan artı değer üretim hızı ile metabolik yarılmayı giderek daha derinleştirmekte. Sürdürülebilir kalkınma stratejisi¹ ile sermayeye tanınan uluslararası haklar (kirlenme hakkı, deşarj standartları ile belirlenen miktarda atığın ortama verilebilirliği, kirlenme hakkını aşan koşullarda paraya çevrilmesi/ kirlenme hakkı vb., kirlenmez, sera etkisi yaratmaz, yenilenebilir ya da sürdürülebilir diye tanımlanan üretimlerin desteklenmesi [nükleer, jeotermal, rüzgar, hidro, güneş santralleri vb.]), Suyun ve su havzalarının ticarileştirilmesi karar ve uygulamaları² yaşamın bu baskılar karşısında yenilmesine, ekolojik krizlerin artarak, derinleşerek, çeşitlenerek (iklim krizi, gıda krizi, su krizi, sağlık krizi vb.nin) yaşanmasına neden olmakta.

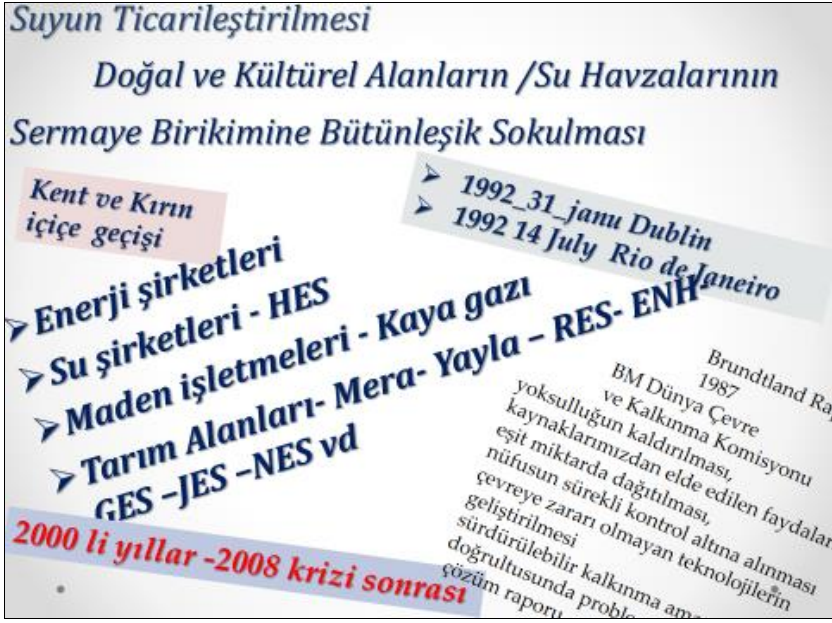
1987'de BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu; Brundtland Raporunda yoksulluğun kaldırılması için kalkınmanın önceliklenmesini, nüfusun kontrol altına alınmasını, kaynakların eşit dağıtılması gerektiğini belirtmekteydi. çevreye zararı olmayan teknolojilerin geliştirilmesini, sürdürülebilir kalkınma amaçları doğrultusunda problemlere çözüm aranacağını iddia etmekteydi.

¹ 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı kararları, Rio de Janeiro

² 1992 BM Su ve Çevre Konferansı kararları Dublin, 1996 BM Dünya Su Konseyi kuruluşu

Bu kararlar desteklenen Kapitalist sistemin, yaşadığı krizler sonrasında neler olduğunu kısaca birlikte irdeleyelim. 1970 li yıllar ve sonrasında doğal alanlar endüstriyel üretimlerin kullanımında işgal edilirken, bu üretimlerden çıkan atıklar doğal ortamlara (sulara, toprağa, havaya) verildi. Doğal varlıklar doğal ortamından alınarak üretim girdisi olarak kullanıldı. Sular kirlenmeye, suların içinde, çevre çeperinde yaşayan canlılar, tarım yapanlar, yerel halklar, üretimlerde çalışan işçiler zehirlenmeye, hastalanmaya başladı, amansız hastalılarla ölüme mahkûm edildiler. Atıkların etkileri giderek yaygınlaştı.

Geçtiğimiz yıl; deniz ekosisteminde belirgin olan salgı (Musilaj) ile yıllardır doğal sulara bırakılan kentlerden (evlerden, sanayiden), enerji üretim tesislerinden, madenlerden gelen atıkların Marmara ekosistemi yok edişinin somut örneği yaşandı, bu yok oluş belirticini sık sık (ışık, sıcaklık uygun oldukça) görmeye de devam edeceğiz. Bu yaşanan, kapitalist sistemin yarattığı sonuçlardan sadece biriydi, atık deposu haline gelen Denizlerde canlı türlerin yok oluşunun, baskın hale gelen fitoplankton istilasının salgısı ile açığa çıkış haliydi.

Kapitalist üretim atıklarının doğal ortamda yarattığı etkinin canlının bünyesinde açığa çıkışını, etkinin zaman aşan boyutunu, yapılan halk sağlığı araştırmalarında (işçilerin kanlarında siyanür, doğan bebeğin kakasında, annenin sütünde kadmiyum olarak), Kütahya'da Uşak Eşme'de vb maden sahalarının çevre çeperinde yaşayan yerel halkın tanıklığında uzvu eksik doğan hayvanlarda görmek mümkün.

Son yıllarda yaşadığımız COVID-19 virüs salgını ile endüstriyel hayvancılığın, canlıların yaşam alanlarını sermaye tarafından istilası sonucu olarak, sağlıksızlaşmanın, sağlıksızlaştırılmanın boyutunu da birlikte yaşadık. Bu ekoloji krizinde şirketlerin oluşan sağlık krizine nasıl adapte olduklarına, tek çözüm olarak ortaya çıkartılan aşının ve hastalık belirleyici testin ücretsiz yapılmayışına, aşının dağıtımında halklar arasında nasıl eşitsizlikler yaşatıldığına, bölgeler arası sağlık uygulamalarındaki eşitsizliklere, sağlık emekçilerinin COVID-19 virüsüne

maruz bırakılıp kriz anında nasıl emeğinin sömürüldüğüne, salgın ortamında yaşamaya zorlandığına birlikte tanık olduk. Şirketlerin aşı üzerinden bu krizi fırsata çevirini, siyasi iktidarın baskı yöntemlerine Covid virüs salgınını bahane ederek salgını her kararına gerekçe olarak sunuşuna da. Salgın süresince inşaat işçilerin çalışmaya devam ettirildiğine, şirketlerin ürettiği aşılarda güvenilirlik testinin Dünya halklarının üzerinde yapıldığına, halkların bu süreçte nasıl denek olarak kullanıldığına da tanıklık ettik.

Tüm bu tanıklıklar karşısında bir kez daha düşünmek önemlidir. Sermayenin üretim hızı sadece bulunduğu çevreyi mi ve sadece atıldığı anda mı etki yaratmakta? Sağlıklı olmaktan söz ederken kapitalist sistemin varlığından, yaptıklarından ayrı sağlıklı olmayı tartışmak mümkün müdür? BM kararlarında kalkınma önceliklendirilirken yaşamın korunmasından söz etmek mümkün müdür? Bu saldırı sistemine karşı tutum almak için krizi doğrudan yaşamamız mı gerekmektedir?

Aslında halklar bu saldırı süreçlerinden başından beri etkilenmektedir. Üretim atıkları ile atmosfere salınan emisyonların etkisi, akışından koparılan, döngüsüne müdahale edilen, borularda, barajlarda tutuklanan suların etkisi ile atmosferik olaylar değişirken, bu olgu BM tarafından da kabul edildi. Atmosferik olaylardaki değişim iklim krizi olarak tanımlanıp, Kyoto ve Kopenhag da alınan iklim kararlarında yerini aldı ve karbon borsası kurularak yeni sermaye değerlendirme alanı haline getirildi. Ortama salınan emisyonların kirletme etkisinin, karbon borsalarında yeni sermaye birikim süreçleri tanımlanarak ortadan kaldırılabileceği karara bağlandı. Bu sırada 2000'li yılların krizlerine gelindiğinde su, maden, inşaat ve enerji şirketleri suları, orman ekosistemini, tarım alanlarını sermaye birikimine hızla sokarken ekosistemler çökmeye devam etti, yıkılan yok edilen ekosistemler yapılaşmaya açıldı. İklim Krizi olarak tanımlanan sera etkisinde artışa çözüm olarak üretilen ve Avrupa birliği tarafından sürdürülebilir üretim olarak tanımlanan nükleer enerji üretiminin etkisi (üretimden, radyoaktif atıklardan yayılan radyoaktif izotoplar kmlerce uzağındaki yaşama, tedavisi zor hastalıklar yayarak ulaşmayı sürdürdü. Çernobil faciası sonrasında (1945 den beri) radyoizotopların yayıldığı ülkelerde birkaç nesil boyu kanser vakalarında artış, Berlin çevresindeki nükleer santrallerden 150 km ötede çocukların dişlerinde kemiklerinde stronsiyum 90 etkisi, tiroitlerde iodeine 131, kaslarda sezyum 137 etkisi, DNA sarmalında bozunumlar, down sendromunda artış tespit edilmeye devam edildi.

Bu gerçekler yaşanırken, çevre çeperimiz Nükleer santrallerle çevrilmişken, radyo aktif yayılım riski, radyoaktif atıkların depolama sorunu çözülmemişken, Mersin Akkuyu'ya, Sinop'a Nükleer enerji santrali yapılmaya, doğal alanların nükleer atık gömü sahası yapılabilir olması meşrulaştırılmaya çalışılmakta. Diğer yandan Avrupa birliği ülkelerinin 2022 yılı mart ayında yaptığı açıklama ile NES lere verilen teşvikten yana tutum alarak, Paris İklim anlaşmasının imzalayan Türkiye'nin hedeflediği yeşil iklim fonundan yararlanması da sağlanmakta

Bir yandan doğal alanlara, deniz kıyılarına, yeraltı su rezervlerinin üstüne termik santraller yapılmaya devam edilirken, HES, RES, GES, JES lerin yapımına hız verildi. 2008 krizlerden çıkış da ise kentlerin çeperindeki doğal alanların Mega kentlere dönüştürülme sürecine geçildi. Kent çeperinde kalmış orman, su ekosistemleri sermaye birikimine sokulurken yeni ekoloji krizleri de sürece eklenmeye başladı. Seller, yangınlar, kuraklık yaşanmaya, yoksulluk artmaya, geçimlik yaşamlar yok olmaya, halklar yerinden yurdundan edilmeye, kentler yeniden sermaye birikimine sokulmaya başladı.

Kapitalist sistemin planladığı üretimler devasa boyutlarda yaşam alanlarının üstüne konuşlandırılmaya başladı. Kentler zengin sınıfa göre yeniden inşaa edilme sürecine geçildi.

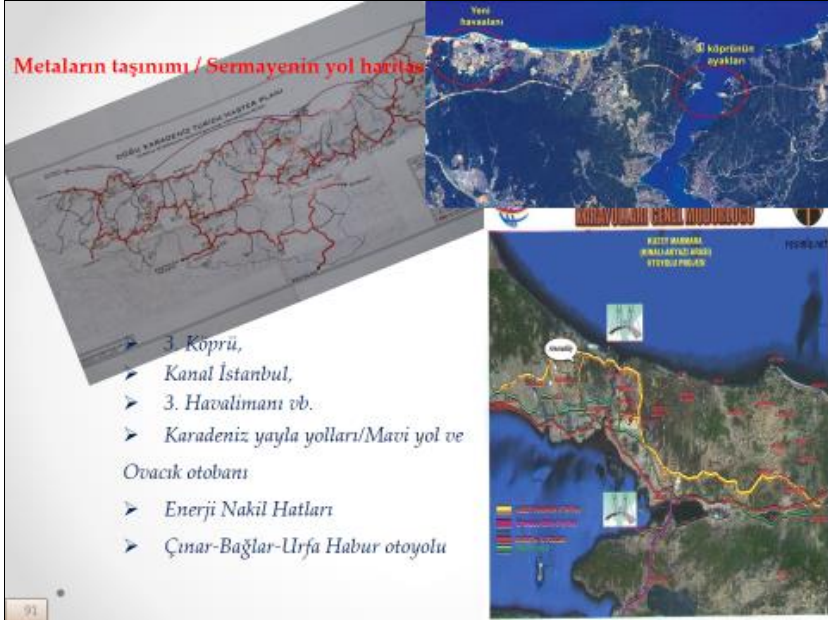
Bu süreçte şirketlerin ekonomik nüfuzu artmakta, ulus devletin, uluslararası organizasyonların (BM, Dünya bankası, Avrupa birliği fonları vb) destekler kapitalist sistemin yayılcı süreçlerini kolaylaştırmakta.

Şirketler uluslararasılaşarak, halkların yaşam alanlarına girerek (arazi satın alarak, el koyarak, acele kamulaştırma ile) yaşam alanlarını sermaye birikimine kolaylıkla geçirmekte. Krizler çoğaldıkça kapitalist sistemin etki alanı ulus devletlerin sınırlarını aşarak yayılmakta, bu süreçte ulus devletlerde yapısı da kapitalist sisteme uyumlaştırılarak şekillenmekte. Şirketleşen devlet yapısı, devlet yetkileri ile donatılmış şirket yürütmesi krizler arttıkça, alınan uluslararası kararların ve fon ve kredilerin desteğinde yeniden yapılanmakta.

Doğal alanlar, lagünler, deniz ekosistemi, kıyılar, sucul sistemler, orman ekosistemleri içinde yaşayan canlıları ile birlikte yok edilmekte yapılaşmaya açılmaktadır.

Otoyollar, köprüler, limanlar, binalar, enerji santralleri, maden işletmeleri, su şirketleri vd. hızla ekosistemlere konuşlanmaktadır Yok edilen yaşamın bütünüdür. Ve bu yok ediş süreci kapitalist sistem tarafından planlanarak adı adım uygulamaya sokulmaktadır

Emeği, Yaşamı, Belleği Koruyamamak

Bu süreçte, Türkiye’de olduğu gibi, kapitalizmin yarattığı krizlere, siyasi krizler de eşlik ettiğinde kapitalist sistemin yaşama ve yaşam alanlarına saldırısı geri alınamaz boyuta dönüşmekte. Sistemin yaşam üzerindeki saldırısı giderek ivmelenmekte, şiddetlenmektedir.

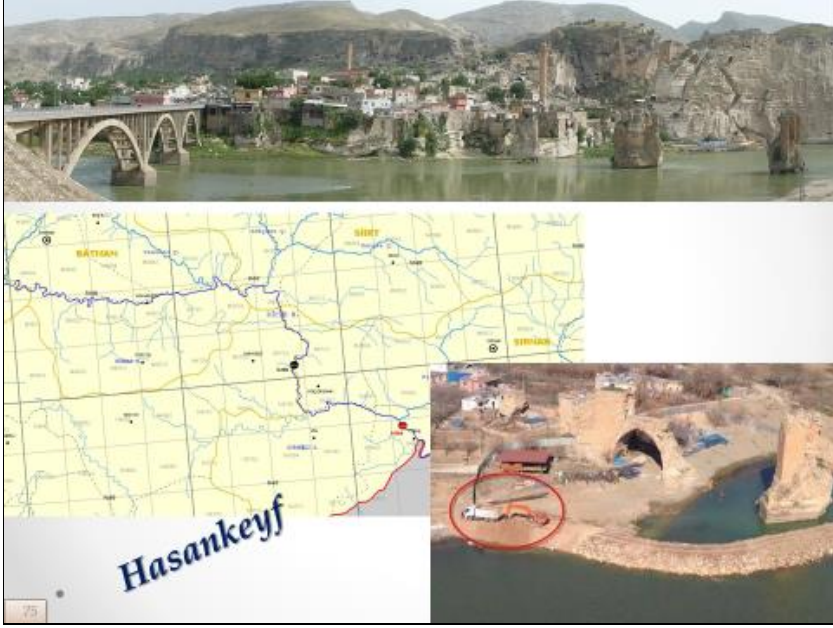
2020 li sermaye krizleri sıklaştıkça, yaşama ve yaşam alanlarına olan baskı ekosistemleri yok ederken halkları geçimlik yaşamlarından ve barınma alanlarından koparmakta, emek sermaye çelişkisi güvencesiz çalışma koşullarını, iş cinayetlerini, işçilerin iş göremez hale geldiği, emeğinin karşılanmadığı, sömürünün derinleştiği sonuçlara halkları, işçileri, emekçileri sürüklemektedir. 3. Havalimanı İnşaat İşçileri İstanbul’un kuzey ormanlarını, sulak alanlarını, Küçükçekmece Lagünü-Kilyos, Durusu Havzalarını, Karadeniz ve Marmara kıyılarını yapılaşmaya açan Kanal İstanbul ve Yeni Şehir Yapılaşması projesinin bir parçası olan 3 Havalimanı yapımında yaşadıklarını 14 Eylül 2018 de iş bırakarak görünür kıldı, ardından da yaşanan iş cinayetlerini, emeğin sömürülmesini, yaşam alanlarının nasıl yok edildiğini “ 3. Havalimanı inşaat işçileri Mistik Tülü Kaldırdı” kitabı³ ile tarihe not olarak bıraktı.

Ilisu Barajının yapımı sürecinde bölge halklarına yaşatılanlar, binlerce yıllık uygarlıkların belleği olan Hasankeyf ve bölgesindeki tarihi kültürel yapıların dinamitlenerek ortadan kaldırılışı bu geri alınamaz yok oluşun delilidir.

Ağit Özdemir⁴; Batman, Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Şırnak illerinde toplam 199 köy ve Hasankeyf ilçesini ya tamamen veya kısmen su altında altına kaldırdığını, Ilisu Projesinin etkilediği köylerin 80 tanesinin 90’lı yıllarda halkların yerinden zorla edilerek boşaltıldığını, yaşananların birkaç örneği olarak sundu. Aynı konuşmada bölgede yaşamını köçerlikle sağlayan 3 bin ailenin yapılan baraj, yollar, köprüler ve bölgeye konan giriş yasakları ile geçimlik yaşamlarından koparıldığı vurgulandı.

³ 3. Havalimanı inşaat işçileri ile dayanışma platformu adına K. Bayraktar, Ö. Karabulut, B. Altan, H. Ağabeyoğlu, B. Üstün, Ayrıntı yayınları, 2021

⁴ Ağit Özdemir, “Savaş, Barış ve Ekolojiyi Konuşmak, Türkiye ve Dünya Örnekleri”, *Ekolojik Yıkımla Mücadele Haftası*, sunum, 4 Haziran 2022, ÇMO İstanbul Şubesinde,

Yaşam alanlarına el konulması, siyasi iktidarın yürütücülüğünde devlet kurumlarının onayı ve göz yumması ile sürmekte. Bu yok ediş süreci, halklara rağmen, yöre halkının itirazlarına, yaşamdan yana tutum alan

bilim insanlarının, demokratik toplum örgütlerinin, siyasetçilerin uyarılarına rağmen sürdürülmekte. Bu alanların çevresinde yaşayan yöre halkına ise o bölgeleri terk etmekten başka çare kalmamaktadır. Tarlalarını, evlerini barklarını ya yok pahasına şirkete satmakta ya da terk edip gitmektedirler.

Krizleri güçlendiren etmenler

Kapitalist sistemin uygulamaları siyasi kriz ortamında daha yıkıcı ve daha kolay hayata geçmektedir. Müdahalenin baskıyla yapılış halleri o müdahalenin yapıldığı ülkede yaşanmakta olan siyasi krizin göstergeleridir. Baskı, zorla yaptırma, yasak, cezalandırarak uzaklaştırma, egemen olma (tutuklama, OHAL ile bölgesel kısıtlamalar, KHK ile özlük hakların yok edilmesi), el koyma (tapu verilerini değiştirerek, yıkarak, inşaat ve savaş araçları ile yıkma acele kamulaştırarak) bu göstergelerden bir kaçıdır. Son 20 yıldır aslında 1980 ler ve öncesinden beri şekillenmekte faşist rejim yapılanması bugüne gelirken giderek kendini daha “güçlü” yöntemlerle, şiddet uygulayarak hissettirmektedir. Gücün kullanımı; toplumsal, sınıfsal eşitsizliği, zorlamayı arttırmakta, şiddet giderek olağanlaşmaktadır. Toplumsal sözleşmeler aşındırılarak, yok edilerek eşitsizlik daha da derinleşmekte, baskı ve şiddet sistem stratejilerinin uygulamasını kolaylaştırıcı, siyasi yöntemler olarak meşrulaşmaktadır. Kapitalist politikalarda böyle ortamlarda kolaylıkla yürütülmektedir. Ülkenin içinde ve çevre çeperinde sürdürülen savaşlarla bir yandan halklara baskı ve zulmü arttırarak, onları yerinden zorla ederek devletin halklar üzerindeki egemenliğini sağlama çabaları artmaktadır. Diğer yandan ise kapitalist sistemin ve devletin yürütücülüğünü üstlenen siyasi iktidarın varlığının savaşla demografik yapısı değiştirilen yerlere sahiplenerek, yaşam alanlarını, doğal ve kültürel varlıkları sermaye birikimine sokma çabalarıdır.

Ortadoğu da yaşanan, Türkiye’de Kürt illerinde yaşatılan savaşlardan sonra yıkılan mekânlar sermayenin kendini yeniden üretim alanına hızla dönüştürüldü. Bu süreç başladığı andan itibaren o mekânlarda daha önce yaşayan halklar kentin belleğinden koparıldı.

Sadece Diyarbakır Sur İçinde yaşananlar, siyasi krizin ve kapitalist krizin iç içe geçtiği bir dönemin şiddet- sermaye-yok ediş örneğidir. Aşağıdaki şekillerde kentin yok ediliş sürecini; 2012 de planlanarak, 2015 -2016 süresince müdahale edilerek, 2022 yılında sermaye birikimi ile siyasi iktidarın kendi siyasetini şekillendirmesi ile kapitalist sistemin yeniden

kendini ürettiği mekâna⁵ dönüşmesinin örneği görülmekte, süreç bizlerin tanıklığında hala sürmektedir.

⁵ 2 Ocak 2022 Fotoğraf Evrensel'den alınmıştır <https://www.evrensel.net/haber/452187/sur-evleri-insansiz-ve-ticari>

Krizler sarmalı

Kapitalizmin krizlerine, uygulanan politikaların sonucu olarak; sağlık krizi (örneğin Covid 19 salgını, kanser vakalarında ve çeşitlerinde artış vb), iklim krizi (mikro klimada değişim, mevsimsel sıcaklıklarda değişimi, yağış rejiminin bozulması, kuraklık, sellerde, orman yangınlarında artış vd), gıda krizi, su krizi, sosyolojik krizler (yoksulluk, yoksunluk, yerinden zorla edim) eşlik etmektedir. Açığa çıkan her kriz diğerini tetikleyerek, ekolojik sistem içindeki tüm canlı yapılarla sağlıksızlaşmakta, yaşamdan kopmakta, halklar, işçiler, kadınlar daha yoksullaşmaktadır.

Bu krizlere neden olan, bu sarmalı yaratan sistem kendisini yeniden üretecek yöntemlerle bu krizleri çoğaltmayı sürdürmekte. Krizler arttıkça kapitalist sistemin stratejilerinin yaşam üzerindeki etkisi şiddetlenerek büyümekte. Bu sarmal tüm yaşamı yok oluşturma doğru hızla sürüklenmektedir. İvmelenerek ve şiddetlenerek süren kapitalist sistemin saldırısı yaşamın, yaşam alanlarının geri dönüşümsüz yok oluşu ile sonuçlanmakta.

BM raporlarında, kalkınma stratejilerinin yoksulluk yoksunluğa çözüm olacağı iddiası kapitalizmin algı yöntemlerinden biridir.

Gerçek ise bunun tam tersi. Kapitalizmin varlığı halklar arasında sınıfsal ayrışmayı derinleştirmekte, halkların kendi kaderini tayin etme hakkını, barınma ve yaşam hakkını elinden almakta. İşçilerin, emekçilerin, geçimlik yaşamı sürdüren halkların güvencesizliği, yoksulluğu yaşanan her krizden sonra daha da artmaktadır.

Naomi Klein⁶ “Şok doktrini” olarak nitelediği stratejiler ile kapitalist sistemin krizleri kullanan politik stratejileri olduğunu, bu stratejiler ile sistematik olarak eşitsizliği derinleştirdiğini, sınıfsal seçkin sınıfı zenginleştiren, diğer halkların çöküşüne neden olacak politikaları yürürlüğe soktuğuna, yoksulluğu arttırdığına işaret ediyor. Kapitalist sistemin yaptığının bu toplumsal çöküş süreçlerine neden olacak politikaları yürürlüğe sokarak büyük ölçekli krizleri kullanan politikaları yürütmek olduğunu iddia ediyor.

Kriz çözümlemelerinde temel ayrışmalar

Bu sarmaldan, ekolojik krizlerden çıkışın çözümlemesinde, belki en önemli aşama olarak tartışmamız gereken örgütlü yapılarımızın yürüttüğü politik tutumumuz olsa gerek. Bir diğer deyişle krizlerin içinde

⁶ Naomi Klein: Koronavirüs, Felaket Kapitalizmi için En İyi Felakettir, Boğaziçi Üniversitesi, Kadın Araştırmaları Klübü konuşması, 2020

bocalamamızın gerçeğinde örgütlü politik tutumumuzun sorumluluğu da olmalı.

Kriz zamanlarında insanlar, o krizden kurtulmanın günlük acil durumları her neyse onlara odaklanmaya ve iktidardakilere çok fazla güvenmeye eğilimlidirler. Kriz zamanlarında kapitalist sistemin çözümlerinde boğulurken buluruz kendimizi. Nedeni yaşadıklarımızın bir sonuç değil başlayan yeni bir durum olduğunu düşünürüz. Bir diğer deyişle yaşananın ardındaki nedeni, sistemin bu aşamaya durumu getirişini sorgulamayız. Olguya odaklanırsız amaç onun ortadan kaldırılması haline dönüşür. O yüzden korumayı değil tedaviyi, yıkımı kabullenmeyi seçeriz. Bunu kabul edenler için kapitalist sistemin çözüm önerileri vardır, o önerileri kabul ederken, uygularken kendimizi buluveririz. Aslında sermayenin çarklarının dönüşüne biz de katılmış oluruz.

Yaşanan krizlere nasıl gelindiği, nedeni ise bizi politik bir sürecin içinde olduğumuz gerçeğine ulaştırır. O zaman çözüm de politik bir tutumla ve olguyu ortaya çıkarak süreci tersine çeviren politik stratejilerle mümkün olacaktır. K. Marks analizlerinde; sınıflı toplumlarda adil olmayan bölüşüm sorununun giderilmesi değil, emeğin ve bir bütün olarak yaşamın özgürleşmesi olduğunu belirginleştirmektedir.

Kapitalizmin geri dönüşümsüz yıkımlarına mahkûm olamayız, bunları yaşamaya mecbur değiliz.

Bize yaşamın, yaşam alanlarının yıkımlarını, yok edişini yaşatan, bizleri ekoloji krizlerinin sarmalığa sokan Patriyarkal Kapitalist sistemin panzehiri yaşamın özgürlüğüne dayanan ekoloji politik tutumdur.

Ekoloji politik paradigma, kapitalist sistemin, patriyarkanın karşısında doğanın ve yaşamın diyalektiğinde yaşamı önceleyen, yaşama karşı politik sorumluluk olarak canlı yaşamın sürmesini esas alan bir ideoloji olarak şekillenmektedir. Bu politik tutumun önemli bir boyutu olan ekofeminist perspektife Ecehan Balta'nın sunumu ile ulaşmaktayız.

Hiç şüphe yok ki ekoloji politik perspektifle yaşamı özgürleştirmeyi hedefleyen bizlerin, örgütlü olduğumuz emek, meslek örgütlerinin, siyasi partilerin sorumluluğu; yaşananları, sistemi çözümlemek olduğu kadar sistemi değiştirmektir de. *Dünyayı yorumlamak yeterli değildir, asıl önemli olan onu değiştirmektir* (Marx & Engels, 1898: 574), diyen, sahip olduğumuz sorumluluğumuzu bizlere bir kez daha hatırlatan büyük ustanın belirlediği değişimi hedeflemeliyiz. Yaşamlarımız için sözümüz birlikte söyleyebiliriz, kararı bizler verebiliriz.

“Kısaca derdimiz yaşamı yok edişe sürükleyen patriyarkal sisteme karşı yaşamı özgürleştirecek siyasi çözümü, ekoloji politik perspektifle yaşamı yeniden örmektir. Bu eylemlilik politik dayanışmadan patriyarkaya onun

ürettiği sistemlere karşı devrimci, tüm yaşamın özgürlüğünü koruyan bir politik süreç örgüsüdür

Ekoloji politik perspektifte yaşamı korumak için verilecek mücadelelerin zamanında yapılması ve mücadeleden vazgeçilmemesi, ekoloji politik temelli yeni yaşam yapılandırmasını da güçlendirecektir. Bu gerçeklik ve kapitalist sisteme karşı yaşamı ve yaşam alanlarını özgürleştirme sorumluluğu önümüzde görev olarak durmaktadır”⁷

⁷ Beyza Üstün Doğay, Emeği, Yaşamı Korumak, Ekoloji Politik Yazılar, İletişim Yayınları, 2021

EKOLOJİ POLİTİK YAŞAMI KURARKEN TEMEL DAYANAK: EKOFEMİNİZM

Ecehan Balta

Kapitalizm sürekli kriz üreten bir sistem; bütünlüklü ve çoklu bir krizler sistemi, ekolojik kriz ise bunun ana kaynaklarından bir tanesi. Peki bütün bu krizleri çoklu bir şekilde anlamayı ve yine aynı şekilde müdahale etmeyi olanaklı kılan bir bakış açısı mümkün mü? Bu soru kapsamında şu iki izleyen soruya yanıt vermek istiyorum:

Ekofeminizm nedir?

İçinde bulunduğumuz durumda bu dünyayı anlamak için yeterli bir araç sağlıyor mu?

Vandana Shiva diyor ki, “Patriyarka yaşayan herşeyden korkar. Tohumdan, bitkiden, küçük çiftçiden. Yaşayan ve özgür olan herşey onun düşmanıdır.” Kapitalizmle patriyarkanın neden bu kadar iyi anlaşıldığının cevabı da bu cümlede gizlidir. Kapitalizm, tüm canlıları karın esiri haline getirir, patriyarka da kadınlar dahil erkek olmayan tüm canlıların bu sisteme ırk, sınıf, etnisite, cinsel yönelim, fonksiyon vb hiyerarşiler içinde tabi kılınmasının maddi ve kültürel zeminini oluşturur.

Ariel Salleh’in dediği gibi, ekofeministler hem sokak dövüşçüsü hem de filozoftur.

"Ekofeminizm" terimi 1974'te Fransız feminist Françoise d'Eaubonne tarafından ortaya atıldı. Ona göre, kadınların, beyaz olmayanların ve yoksulların haklarından mahrum bırakılması ve ezilmesi, doğal dünyanın bozulmasıyla bağlantılıdır; ataerkil egemenliğin bir sonucudur. Almanyada nükleer karşıtı hareketin içinde gelişti.

"Ekofeminizm" kelimesi yeni olabilir, ancak arkasında, kadınların geçimlerini kurtarma ve topluluklarını güvenli hale getirme çabaları ile yaşamı savunan toplumlar yaratma mücadeleleri vardır.

Birkaç hatırlatma yapayım:

1950-1963 arasında yoğun olarak Nevada çölünde ve Marshall adalarında binden fazla nükleer deneme ve atom topu denemesi yapıldı, anne ve inek sütü ile bebek dişlerinde stronsiyum-90 kalıntıları

bulunmuştu. Biliyorsunuz, Stronsiyum-90 kan kanseri, meme ve prostat kanseri ile bağışıklık sistemi bozukluklarına yol açan bir elementtir.

Nazım Hikmet bunu şöyle dile getirmişti:

STRONSIUM 90

*Acayıpleşti havalar,
bir güneş, bir yağmur, bir kar.
Atom bombası denemelerinden diyorlar.*

*Stronsium 90 yağıyormuş
ota, süte, ete,
umuda, hürriyete,
kapısını çaldığımız büyük hasrete.*

*Kendi kendimizle yarışmadayız, gülüm.
Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz,
ya dünyamıza incek ölüm.
(16 Mart 1958)*

Ama belki bu hikayenin başka bir kısmı dikkatlerinizden kaçmış olabilir:

1961'de, Soğuk Savaş'ın zirvesine yaklaşırken, nükleer silahların test edilmesine karşı gösteri yapmak için Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 60 şehirde yaklaşık 50.000 kadın yürüdü. Grup esas olarak evli ve çocuklu orta sınıf beyaz kadınlardan oluşuyordu. Yürüyüşler ve sokak gösterileri de dahil olmak üzere erken dönem taktikleri, o zamanlar ABD'de yaygın değildi - birçok yönden Vietnam Savaşı karşıtı hareketin ve İkinci dalga feminizmin taktiklerini önceden şekillendirdi. Örgütün kökleri geleneksel annelik rol ve imajlarına dayanıyordu.

Bu, Barış İçin Kadınlar Grevi, 20. yüzyılın en büyük ulusal kadın barış protestosuydu. Protesto, "ABD ve Sovyetler Birliği'ni iki yıl sonra bir nükleer deneme yasağı anlaşması imzalamaya zorladı.

Bir parantez açayım: Grevin sloganı; "İnsan ırkını değil, silahlanma yarışını bitirin" idi. Bunu belki de Ukrayna'da yaşanan savaşın insani ve ekolojik sonuçları ile yüz yüze kaldığımız bugünlerde "canlı yaşamını değil, silahlanma yarışını bitirin" şeklinde güncelleyebiliriz.

Yine abdde Love Channel meselesi, daha sonraki toplumsal hareket çalışmalarına büyük bir esin kaynağı olmuştur. Çevreci taban hareketi kavramını ilk kullanan Barbara Epstein'in örneği burasıdır.

Hatırlayalım:

Hooker Chemical Company, adlı bir şirket, ABD'de 1942'den 1953'e kadar, kimyasal atıklarını Love Channel'e döktü. Kanalin içeriği, kanserojen olarak bilinen en az on iki çeşit (halojenli organikler, klorobenzenler ve dioksin dahil olmak üzere) yaklaşık 21.000 ton toksik kimyasaldan oluşuyordu. Hooker, işi bitince 16 dönümlük tehlikeli atık depolama sahasını kille kapattı. 1970'lerin sonlarında bir dizi açıklanamayan hastalığı - epilepsi, astım, migren ve nefroz - ve anormal derecede yüksek doğum kusurları ve düşük oranlarını ortaya çıkmaya başladı.

Ağırlıklı olarak kadınların verdiği mücadele sonucunda 1981' e kadar 2 olağanüstü hal ilan edildi ve 1980'de Kapsamlı Çevresel Müdahale, Tazminat ve Sorumluluk Yasası çıkarıldı. Bu da çevre sorumluluk hukukunun başlangıcı sayılır.

Vandana Shiva, Hintli kadınların 1970'ler boyunca süren mücadelesinden bahseder. Ona göre ingilizce konuşmayan çiftçi kadınların sözleri dinlenmediği için ekofeminizmi öğrenmek için bu kadar bekledik. Şöyle söylüyor: Ben [Staying Alive) kitabımda sadece onların anlattıklarını yazdım, İngilizceye çevirdim ve gidip konferanslarda anlattım, o günlerde bunu yapan Kenya'dan Wangari Mattaa ve ben vardık. Bu noktada Batı merkezilik kısmen geçerli olsa da eleştirilerin de aynı şekilde Batı merkezci olduğunu söylemem lazım. Ekofeminizm ABD'li beyaz orta sınıf kadınların mücadelesi değil. Ekofeminist kuramcılar da sadece Massacussets Teknoloji Enstitüsü ya da Columbia Üniversitesinde yetişmiyor. Başlangıçta ne demiştik: Ekofeministler hem sokak dövüşçüsü hem de filozoftur. Ve dünyanın her yerindedir.

Ben de Bergama'da ekofeminist bakış açısından bihaber bir biçimde altın madeni karşıtı mücadelede pek çok kadınla tanıştım. Kadınların kendi kendilerini örgütlenme tarzı ve kesilen her ağaç için tuttıkları eko-yas beni çok etkilemişti.

Aynı zamanda orada hareket kurumsallaştıkça kadınların geriye itilişini, feminizmin ortaya koyduğu yatay eksenli ilişkiler yaklaşımının sadece kendimizi daha rahat hissetmek için değil, hiyerarşik ilişkilerin ürettiği güç ve iktidar bağlamı içinde kadınların çok çok daha az yer bulabildiği için de savunmamız gerektiğini defalarca gördüm. Burada da bir müdahale aracı olarak ekofeminist bakış açısının değerini görüyoruz.

Şunu özellikle vurgulamalıyım: Ekofeminizm sadece çevresel felaketler ve kadınların bunlara verdiği tepkilerle ilişkili bir durum da değil. İnsanı her şeye kadir ve kainatın hakimi olarak gören ilerlemeci yaklaşım gününbirlik düzeyde de şiddete dayalı bir egemenlik kuruyor. Civilization terimi tek başına, insanın doğadan kurtulması, egemen olması, barbar doğadan kurtulup kentleşmesi anlamına geliyor.

Ekofeminizm, iklim değişikliğini, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve sosyal adaletsizliği daha geniş bir biçimde, toplumdaki erkek egemenliğine bağlı, özünde ilişkili sorunlar olarak gören bir ideoloji ve harekettir. Ekoloji ve feminizm arasındaki ilişkileri birleştiren, gözden geçiren ve alanını genişleten bir yaklaşımdır.

İktidarın böl ve yönet taktiğine karşı, ekofeminizm bize yeni bir yol açar: Herşey gaia gibi, birbiri ile bağlantılıdır. Ekofeminizm, neoliberal sermaye, militarizm, kurumsal bilim, işçi yabancılaşması, aile içi şiddet, üreme teknolojileri, seks turizmi, çocuk tacizi, yeni sömürgecilik, İslamofobi, sömürü, nükleer silahlar, endüstriyel toksik maddeler, toprak ve su gaspı, ormansızlaşma, genetik mühendisliği, iklim değişikliği ve modern ilerleme efsanesi arasındaki bağlantıları kurabilen çok geniş bir kurumsal yaklaşımdır.

Ekofeminizmin ilk öncülü, kadınların ve doğanın “maddi” kaynaklarının kapitalist ataerkil sistemde yapısal olarak birbirine bağlı olduğudur.

Dört ana ekofeminist ilkedен söz edebiliriz:

1- Hem kırılgan gruplara hem de doğaya yönelik baskının nedeni aynıdır.

Eril niteliklerin daha değerli olduğunu varsayan ataerkil egemenlik, doğanın (toprak ve hayvanların) bozulmasına ve kadınlar, çocuklar ve beyaz olmayan insanlar dahil grupların marjinalleşmesine yol açmıştır.

Kapitalizm, üretkenliğe değer verdiği ve doğanın kendisi de dahil olmak üzere kadınsı olarak kabul edilen birçok özelliğe değer vermediği için bu baskıyı daha da ileri taşır.

Kadınlar tarlalarınızdır, tarlalarınıza dilediğiniz gibi giriniz sözünde bunu net olarak görüyoruz, nasıl şiddet ürettiğini biliyoruz, beden kontrolünün başkasının elinde olmasının verdiği acıyı deneyimliyoruz.

2 . Her türlü baskı birbiriyle bağlantılıdır ve iklim adaletsizliği türetilir.

Baskılar bağlantılı ise bunların tamamına karşı mücadele etmek gerekir. Kadınlar, beyaz olmayanlar ve LGBTQ topluluğu belirli sorunlarla karşı karşıyadır ve bu sorunlar örtüştüğünde etkileri daha da artar.

İklim adaletinin temel meselesi; iklim değişikliğinin yaşanmasında en az katkısı ve dolayısıyla en az sorumluluğu olanların, iklim değişikliğinin

sonuçlarından, bunda en büyük payı ve sorumluluğu olanlardan daha fazla etkilenenler/etkilenenler olması. Ülkeler arasında ve ülke içinde de...

"Ataerkil bir sistemde, kadınlar ve kızlar - özellikle yoksul olan kadınlar ve kızlar, beyaz olmayan kadınlar ve kızlar, yerli kadınlar ve kızlar - zaten eşit olmayan bir zeminde. İklim değişikliği süreci bu eşitsizliği derinleştiriyor.

"Tüm çevresel adaletsizliklerden, en çok siyahlar ve ezilen etniklikler zarar görüyor. Özellikle beyaz olmayan kadınlar." Örneğin 2000'den 2012'ye kadar New York'ta ısıya bağlı ölümlerin neredeyse yarısı Siyah insanlardı ve beyaz olmayan topluluklar ortalama olarak beyazlara göre %38 daha fazla kirli hava soluyor . Ancak bu sesler genellikle konuşmanın dışında bırakılır ve politika, mevzuat ve çevresel iyileştirmelerle ilgili olarak dikkate alınmaz.

Eko-feminizm, kadınların çevresel sorunlardan orantısız bir şekilde etkilendiğine de dikkat çekiyor. Birleşmiş Milletler'den bir rapora göre , dünya çapında kadınlar genellikle daha az parasal servete sahip oldukları ve doğal çevreye daha fazla güvendikleri için, iklim değişikliği nedeniyle yerlerini değiştirme olasılıkları daha yüksek ve kurak mevsimler uzadıkça su gibi kaynaklar için daha uzaklara seyahat etmek zorunda kalıyorlar.

Küçük çiftçiliğin ortadan kaldırılması, kadın işgücünü atıllaştırıyor.

İnsanların yediklerinin sadece yüzde 30'u endüstriyel çiftliklerden geliyor. Yüzde 70 hâlâ küçük çiftliklerden. Endüstriyel tarımın yüzde 90'ı da biyoyakıtlar ve hayvan beslenmesi için kullanılıyor. Ama küçük çiftçilik iyi ki direniyor, çünkü yüzde 30 besin sağlayan endüstriyel tarım gezegenin yüzde 75'ini zaten yok etmiş durumda. Sular, biyoçeşitlilik, tohumlar, türler, ormanlar vb.

İklim krizinin görüngülerinden söz edeceksek küresel ısınma sadece bir tanesi, gıda krizi, su krizi de var.

Demıştik ki ekofeminizm, hem çevresel bozulma hem de marjinal grupların ezilmesi vakalarında gerçek ve olumlu bir etki yaratmak için onların ataerkil toplumla olan bağlantılarını anlamamız gerektiğini söylüyor. Feminizm ekolojik kaygıları dikkate almalıdır ve bunun tersi de geçerlidir.

İklim adaleti hareketi de ekofeminist bakış açısına bigane kalamaz.

3. .Egemenlik kültürümüzü bir özen etiği ile değiştirmeliyiz.

Heidi Hutner, "Dünyayı zehirlediğimizde, zehirleniriz ve her şey, en fazla güce sahip olanın, herkese hükmetme, kontrol etme ve sömürme hakkına sahip olduğu bu ataerkil tahakküm tarihinden gelir." diyor.

Eko-feminizm, tüm bu eril tahakküm ve sömürü sistemini elden geçirmeyi ve onun yerine bir bakım etiği, bakım ve beslemenin dişil özelliklerine dayanan bir ahlak yaklaşımı getirmeyi savunuyor. Bu yaklaşım, insani yardımseverliğe ve başkalarına özeni ön planda tutan bir şekilde davranmaya odaklanır.

4 .Çevresel tahribattan en çok etkilenenler, harekete öncülük edenler olmalıdır.

Eko-feministler kapsayıcı bir dönüşüm için çabalarken, hareketin ön saflarında çeşitli kadın liderlere sahip olmanın önemine de vurgu yapıyor. Özellikle, çevresel yıkımdan en çok etkilenen insanlar – kadınlar, özellikle yerli kadınlar ve diğer beyaz olmayan kadınlar – bu sorunu ele almak ve doğru çözümleri belirlemek için en donanımlı olanlardır.

"Soruna yakın olduğunuzda, mutlaka çözümlere de yakınsınızdır." demiş Wilkinson:

Sonuç

Evet, Eko-feminizm kadınların ezilmesi ile doğanın sömürülmesi arasında bir ilişki olduğunu söyler. Ve kadınların kurtuluşunun doğanın sermayenin ya da insanın yoketmesinden kurtulması ile eş zamanlı olması gerektiğini ileri sürer.

Eko-feminist çözümler de sinerjiktir; günlük yaşamın geçim etrafında düzenlenmesi, gıda egemenliğini, katılımcı demokrasiyi ve doğal ekosistemlerle karşılıklılığı teşvik eder. Bal ülkesi adlı bir belgesel-filmde Hatice arılara şöyle der: "yarısı sana, yarısı bana". Sürdürülebilirlik gibi bir derdimiz varsa, ki BM kalkınma hedeflerindeki sürdürülebilirlikten ayrı olarak söylüyorum bunu, o karlılık sisteminin sürdürülebilirliği üzerine kurulu bir mantık, bizlerin ihtiyacımız olan kadar aldığı yepyeni bir sisteme, üretim-tüketim döngüsüne, daha küçük ölçekli hayatlara ihtiyacımız var.

Bugün, Vandana Shiva'nın dediği gibi: 'Toprak Ana'nın hakları ile modası geçmiş dünya görüşlerini kullanan şirketler ve militarize devletlerden oluşan Dünya'nın hakları arasında destansı bir yarışmanın ortasındayız. Bu, bizim kuşağımızın meydan okumasıdır.

Ya da belki, her şey son derece basittir: Dünyaya parmak uçlarında yaklaşp tam eşikte durmak lazımdır, kim bilir? Bu dünyayı hayretle seyredip... o şekilde sürdürmek lazımdır yaşamı...»

EKOLOJİK KRİZİN GÖRÜNÜMLERİ

Kolaylaştırıcı:

Zeynep Varol

Yeniden Üretim ve Bakım Krizinde Feminist Politika:

Demet Bolat

Türkiye'nin Tarımsal Dönüşümü İçinde Kadın Emeği:

Elif Karaçimen

Enerji Krizi:

Neriman Usta

YENİDEN ÜRETİM VE BAKIM KRİZİNDE FEMİNİST POLİTİKA

Demet Bolat

Bu metinde toplumsal yeniden üretim ve bakım krizi meselesini feminist bir perspektifle tartışmaya açmak istiyorum. Bunun için öncelikle yeniden üretim ve bakım kavramlarına dair kısa bir çerçeve çizmek ve içinde bulunduğumuz krize dair bir analiz sunmak istiyorum. Ardından “bu krizi nasıl ekonomikleştirmekten kurtararak feminist bir perspektifle politikleştirebiliriz” sorusuna odaklanmak istiyorum. Son olarak da krizi feminist bir perspektifle ele almanın feminit politika açısından güçlendirici potansiyellerini tartışmak istiyorum.

Yeniden üretim, bakım ve kriz

Bakım ve toplumsal yeniden üretim analitik açıdan farklı kavramlar olsalar da oldukça yakın, akraba kavramlar; bu nedenle “yeniden üretim krizi” ve “bakım krizi” ifadeleri çoğu kez bir arada kullanılıyor. Özellikle emek alanında oluşan oldukça zengin ve tartışmalı feminist literatürün bu anahtar kavramlarını bir çırpıda tanımlamak oldukça zor, yine de bu kavramlar arasındaki ilişkiyi şöyle ifade edebiliriz: Toplumsal yeniden üretim (i)insan türünün yeniden üretimini, yani biyolojik üremeyi; (ii) emek gücünün yeniden üretimi, yani emekçinin ertesi güne hazırlanmasını ve (iii) ihtiyaçların yeniden üretimini, yani maddi hayatın sürdürülmesini kapsayan üretim biçimini ifade eden bir kavram. Toplumsal yeniden üretim, kapitalizmden önce de var olan ve bugün kapitalizmle birlikte çalışan bir yapısal sistem.¹ Bakım ise bu yapısal sistemin çekirdeğinde yer alıyor. Bakım hem bu sistemin kapsadığı ihtiyaçlar ekolojisine hem de bu sistemi ve yapıları sürdürülebilir kılan emek ekolojisine, yani ihtiyaçları karşılayan pratiklere gönderme yapan bir kavram diyebiliriz. Dowling’in (2021) deyimiyle bakım, yeniden üretimin modus operandisi; yani yeniden üretim sürecinin işleyiş biçimlerini ve yollarını kapsayan bir kavram.

¹ Kavramı farklı açılardan ele alan detaylı bir analiz için bkz: Bhattacharya, T. (2017) “Introduction: Mapping Social Reproduction Theory”, T. Bhattacharya (der.) in Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression, 1-21, Londra: Pluto Press

Son 5-6 senedir bakım krizi ve yeniden üretim krizi tartışmalarının yeniden yükseldiğini görüyoruz. İçinden geçtiğimiz pandemi, dünya çapındaki parasal daralma ve ekonomik kriz bu tartışmaları alevlendirdi. O nedenle yeniden üretimde ve bakımda yaşadığımız krizi çoğu kez ekonomik terimlerle konuşuyoruz. Pandemi nedeniyle işsizliğin arttığını, dükkânların kapandığını veya iş sağlığı konusunda temel ihtiyaçları üreten işçilerin adaletsizliğe uğradığından bahsediyoruz. Yine derinleşen yoksulluktan, kiralardan iyice ranta dönüşmesinden, ücretlerin erimesinden bahsediyoruz. Bunlardan bahsederken enflasyon, özelleştirme, kur krizi, faiz, istihdam, ücret gibi bir dizi ekonomi terimi kullanıyoruz. Haklıyız da. Ancak yeniden üretim ve bakım krizini analiz ederken bütün bu kriz deneyimini ekonomiye indirgediğimizde hem yeniden üretimin ve bakım pratiklerinin piyasalaşmamış toplumsal ilişkilere ve emek ağına işaret ettiğini görmüyoruz hem de cinsiyet-nötr bir ekonomi anlatısında bütün bu pratiklerin yaygın olarak kadınlar tarafından gerçekleştirildiğinin üzerinden atıyoruz. Oysa içinde bulunduğumuz yeniden üretim ve bakım krizi aynı zamanda toplumsallık ve cinsiyet ilişkileri alanlarında yaşanan bir kriz.

Krizlerin bir istisna hali değil kapitalizme içkin olduğu pek çok kez söylendi (Harvey, 2004, 2018; Wallerstein, 2005; Polanyi, 2003). Kapitalist toplumlar kendilerini istikrarsızlaştıran bir yapıya sahip, çünkü kapitalist üretim biçimi hem ekonomi dışı, yani piyasalaştırılmamış kaynaklara bağımlı hem de onların sınırlarını sürekli olarak ihlal eden bir yönelime sahip. Böyle olunca da krizler kaçınılmaz oluyor, çünkü ekonomi dışı kaynakların tolerasyonunun bir sınırı var. Burada aslında krizlerin parçalı olmadığını yani şurada bir ekolojik kriz, burada enerji krizi, burada gıda krizi ve burada ekonomik kriz olmadığını; bu krizlerin topyekün bir haritasının olduğunu söyleyebiliriz. Fraser (2021) “sınır mücadelesi” ifadesinden yola çıkarak yeniden üretim krizine dair ekonomik anlatıların ötesinde geçiyor ve bu haritayı önümüze serimliyor. Fraser bu haritayı 3 karşıtlık üzerinden inceliyor: (ı) İlki toplumsal yeniden üretim alanı ile iktisadi üretim arasındaki karşıtlık. Bu, yaygın olarak kadınların gerçekleştirdiği ücretsiz bakım emeği ve yeniden üretici emek ile sermaye arasındaki karşıtlığı ifade ediyor. Buradaki emek, ev ve bakım emeğinin yanısıra ortak kullanılan kamusal mekânların yeniden üretilmesi (okulların temizliği, ibadethanelerin temizliği vb.) için çoğu kez kadınlarca harcanan emeği de kapsıyor. Ayrıca ev içi emek dediğimizde de sadece mekânsal olarak evi kastetmiyoruz. Böyle dersek dünya nüfusunun büyük bir kısmını görmezden geliriz. Pek çok coğrafyada kadınlar kilometrelerce öteden evlerine su taşıyorlar, yakacak topluyorlar, bağ-bahçe-tarlada ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyorlar. Bu açıdan ev emeği dediğimiz şey aslında başta evdeki erkeklere olmak üzere bütün aile üyelerine yönelik harcanan bakım ve sürdürülebilirlik emeği. (ıı) Fraser ikinci olarak ekoloji

ve endüstriyel üretim alanı arasındaki karşıtlığa işaret ediyor. Endüstriyel üretim hem madenlerden biyo-çeşitliliğe, rüzgârdan suya, tohumdan denize hammadde ihtiyacını karşılamak hem de her türlü atıktan kurtulmak için doğanın² sınırlarını ihlal etmeye ihtiyaç duyuyor. (iii) Son olarak Fraser kamusal iktidar ile sermaye arasındaki karşıtlığa işaret ediyor. Bu karşıtlık, Harvey'in (2004) neoliberal ekonomi rejiminde mülksüzleştirme biçimini devlet-finans çekirdeği ile tanımlamasına paralel bir biçimde, devletlerin koruması gereken kamu yararının ulusal ve uluslararası çevre anlaşmaları, ihaleler, tohum ve gıda anlaşmaları, imar anlaşmaları, vergilendirmeler ve mülkiyet yasalarıyla kapitalist kar lehine kısıtlanmasına referans ediyor.

Fraser bu üçlü karşıtlık haritasıyla içinde bulunduğumuz krizi bütünlüklü biçimde okumaya, katmanlarını ortaya çıkartmaya çalışıyor. Böylece yaşamı sürdürülemez kılan yeniden üretim krizinin, neoliberal rasyonalite ve sermaye ile yeniden üretici emek biçimleri, ekoloji ve kamu yararı arasında yaşanan sınır mücadeleleri sonucu olduğunu; daha doğrusu krizlerin, sermayenin bu üç piyasalaşmamış alanın sınırını ve tolerasyonunu sürekli zorlamasıyla ortaya çıktığını tartışıyor.

Politikayı Feministleştirmek

Peki, bugün yaşadığımız yeniden üretim krizini ekonomik indirgemecilikten çıkarıp feminist bir politik yaklaşıma nasıl taşırsınız? Bunun için belki de modern siyasal alanın ilk kaynağı, prototipi sayılan Antik Yunan'dan bugüne zorunlu ihtiyaçların, yaşam döngülerinin ve bu ihtiyaçlara cevap vermek için icra edilen bakım pratiklerinin politik alandan dışlanması ele alarak başlamak gerekiyor. Bu aslında başkalarıyla bir arada olabileceğimiz kamusal dünya ile çıplak yaşamın gerekliliklerinin yerine yetirildiği özel alan/hane arasındaki eril ayrıma dayanıyor. Hanedeki yaşantının ve ilişkilerin aksine politikanın sahnesi olan kamusal alan bir özgürlük alanı olarak tahayyül ediliyor (Arendt 2013; Habermas, 1997). Modern devlet fikri ise çıplak yaşamı ve onunla ilgili meseleleri (uzun ömür, sağlık, gıdaya erişim, barınmanın organizasyonu, nüfus kontrolü vs.) politikanın nesnesi haline getiren bir biyo-politika anlayışıyla karşımıza çıkıyor (Foucault, 2013). Başka ifadeyle bakım ve yeniden üretim politik bir alan değil de idari bir alan, bir yönetsellik alanı olarak görülüyor. Toplumsal bakım ihtiyacı ile politika arasındaki bu ayrım, bedeni ve onun ihtiyaçlarını özel/doğal/dışıl gören ve politikayı ise akılla özdeşleştiren eril ikiliğin devamı. Bugün döngüsel bir ritme ve tekrarlara sahip yeniden üretim faaliyetleri hala

²Dardot ve Laval (2018), doğal yapılar veya kaynaklar olsalar bile bütün bu varlıkları politik olarak kavrayabilmemiz için onları teolojikleştirmeden veya doğallaştırmadan kurtarmak ve müşterekler olarak tahayyül etmemiz gerektiğini söylüyorlar.

bedensel-hayvani ihtiyaçların karşılanmasına indirgeniyor ve politik meseleler olarak görülmüyor. Bunun yanı sıra yaşatmayı hedefleyen modern biyoiktidardan nekropolitik bir neoliberal biyoiktidara geçmiş durumdayız. Uzun çalışma saatleri sonucu ölen insanlar, bölgesel paylaşım savaşlarındaki ölümler, faili meçhul ölümler, sivil ölüme mahkum etme politikaları, ekoloji mücadelesindeki cinayetler ve yeniden üretim alanındaki sömürü ve baskıya karşı özgürlük isyanlarıyla yükselen kadın cinayetleri... Ayrıca Brown'un (2021) hem fedakârlık etmek hem de kurban edilmek/olmak anlamlarına gelen *sacrifice* kelimesini kullanarak ürettiği *feda edilen-kurban edilen yurttaşlık* kavramıyla düşündüğümüzde, bu neoliberal nekropolitikanın kırılganlığı ve gözden çıkarılabilirliği katmanlara ayırarak bütün kesimlere yaydığını söyleyebiliriz.

Bu durumda hepimizin müşteregi olan bakım ihtiyacımızı feminist bir yerden politikanın merkezine getirmek için feministlerin kadim sloganı ve ilkesi olan “özel olan politiktir”i yeniden içeriklendirmeyi, anlamlandırmayı ve tedavüle sokmayı öneriyorum. Bunu yalnızca bakım meselesini kamusal tartışmaya açmak için değil, bakım odaklı politikaları feministleştirmenin de yolu olarak düşünüyorum. Çünkü bugün özel alan dediğimiz şey evlerden ibaret değil artık. Yeniden üretim krizi farklı özelleştirme teknolojileriyle özel alanların çoğaltılması, replike edilmesine dayanıyor. Yani özel alanın sınırları açılıp genişlemiyor, aksine faklı “özel kılma” teknolojileriyle her yerde özel alanlar türetiliyor. Bu sayede hem bakımın sorumluluğu hem de bakım kaynakları özel ve politika dışı kınıyor.

Bu özelleştirme teknolojilerinin ilki kamusal ve müşterek alanların ve kaynakların belirli imtiyazlı gruplar için çitlenmesi ve kapatılmasını kapsıyor. Böylece sınıf eksenli özel alanlar ve kaynaklar yaratılıyor. Bu çitleme ve kaynak aktarımını sağlayan en önemli girdilerden birisi, sosyal devletin çöküşü üzerine feminist literatürün gösterdiği gibi, bütün bakım ve yeniden üretim sorumluluğu yüklenen kadınların emeği. İkinci özelleştirme teknolojisi ise cemaatleştirme/kutuplaştırma olacak çalışıyor. Bu özelleştirme biçimi toplumsal mekânları ve ilişkileri geçirimsiz etnik, dinsel, sınıfsal veya kimliğe dayalı cemaatlere tahsis ediliyor. Bunları lüks siteler ve şehir varoşları, alevi, Kürt ya da seküler mahaller veya muhafazakâr mahalleler, kamusal mekânların cinsiyete dayalı ayrımları gibi pek çok biçimde ve katmanda örneklendirilebiliriz. Güncel siyasal iklimde iyice belirginleşen bu mekânsal/ilişkisel ayrımlar buralarda sürdürülen bakım pratikleri de özelleştiriyor, aile dışındayken bile aileselleşiyor. Başka deyişle Bakım Manifestosu'nda (2020) ifade edildiği gibi bakım, bana benzeyen, benim gibi olan “yabancılar” sağlanan bir emek sürecine dönüşüyor. Böyle olunca da bu emek kamusal ilişkilerde

bile harcansa politik bir hal alamıyor. Son olarak da bakımın neoliberal *sef-care* veya *well being* teknolojilerine indirgenmesini de bir özelleştirme teknolojisi olarak ele almak gerekir. Burada özel olan ve özel mekân mıntıkası giderek kişisel bedene kadar daraltılmış durumda. Birey kategorisinin neoliberal temellüküne dayanan bu özelleşme Pateman'ın (2021) dediği gibi “karşılıklı kayıtsızlık sözleşmesine”³ dayanıyor. Herkesin kendinden sorumlu olduğu bu anlatıda bir yandan kamu kaynaklarını yöneten devletlerin ve yeniden üretim kaynaklarını temellük eden şirketlerin bakımdaki sorumluluğu göz ardı ediliyor; diğer yandan neoliberal birey kategorisi cinsiyet üstü konumlandırılıyor. Oysa feminist literatürün pek çok kez belirttiği gibi bu neoliberal birey miti, iş kadınlara gelince çöküyor (Connell, 2019; Weiser, Gill ve Rottenberg, 2020). Zira Sirman'ın (2013) dediği gibi “kadınların bireyciliği ailedir”. Thatcher “toplum diye bir şey yoktur sadece tek tek kadınlar ve erkekler... bir de onların aileleri vardır” derken bakım emeği temelli aile ilişkilerini kadınların hanesine yazmıştı. Yani kadınlar erkeklerin insan sermayesi biriktirebilmesinin önkoşulu olmaya devam ederler.

Olası Sorunlara Feminist Cevaplar

Benim 3 başlıkta topladığım bu “özel olanı çoğaltma teknolojileri” elbette çeşitlendirilebilir. Fakat bu teknolojilere karşı “özel olan politiktir” ilkesini yeniden içeriklendirmenin feminist hareketleri, kadın hareketlerini, jineoloji çalışması yürüten politikacıları ve cinsiyet temelli özgürlük mücadelesi veren bütün hareketleri güçlendireceğini ve yeniden üretim kriziyle mücadele ederken karşılaştığımız bazı sorunlara da cevap üretebileceğini düşünüyorum.

Öncelikle işe feminist ilkelerden başlamak çoklu kriz ve şok doktrini ortamında ayaklarımızın feminizmde basılı kalmasını sağlayacaktır. Bugün feminizm hem içeriden hem de dışarıdan bir krizler ile çerçevelenmiş durumda. Bir yandan feminizmin ne olduğu, sınırlarının ve hedeflerinin ne olduğu ve öznesinin kimler olduğu gibi sorular, yer yer verimli yer yer ise kıyıcı bir biçimde farklı mecralarda devam ediyor.⁴ Bu *içerikli* krizin yanı sıra özellikle alt sınıftan ve renkli halklardan kadınların en yakıcı biçimde yaşadığı yeniden üretim krizinin de ister istemez politik muhatabı feminizm. Ancak *içerikli* özne krizinin yarattığı sarsıntı ve boşluk,

³ Ayrıca başkasına karşı kayıtsız olmak da öyle nötr bir “başkası” kategorisine dayanmaz; “başkası” çoğu kez ırksallaştırılmıştır. Yani Muğla ve Dersim orman yangınlarına verilen tepkiler vesilesiyle çokça tartışıldığı gibi, bu kayıtsızlık düşmanlaştırılan halklara ve coğrafyalara yönelik olarak derinleşir.

⁴ Bu tartışmalar başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de TERF (*trans-exclusionary radical feminist/ trans dışlayıcı radikal feminist-feminizm*) tanımlaması etrafında dönüyor. Bu ifadeyle ilgili tanıtıcı bir yazı için bkz. Semih S. (2020) TERF. <https://feministbellek.org/terf/>

dışarıdan etrafımızı saran yeniden üretim ve bakım krizine aciliyet gerektiren cevabın da bazen patriyarkayı görmezden gelecek biçimde “kadınların sosyalizmi” önerisine; bazense ufku refah devleti ile sınırlanan fakat refah devletinin kolonyal şiddet önkoşulunu görmezden gelen, dolayısıyla daha beyaz kalan feminist çözümlere savrulmasına yol açabiliyor.⁵ Yani yeniden üretim krizine cevap verirken feminist ve kesişimsel görünen ama hem feminizmin hem de kesişimselliğin içeriğini zorlayan tartışmalar ile karşılaşyoruz. Bu nedenle feminist ilkeleri yeniden sahiplenmekte ısrar etmek gerekiyor. Aslında 2017-19 arasında elliye yakın ülkede örgütlenen ve bu tartışmaların fitilini ateşleyen Feminist grevlerin oluşturduğu praksiye baktığımızda yeniden üretim krizi ile kadın cinayetlerinin, ücretli ve ücretsiz emek sömürsünün, ekolojik yıkımın, militarist beyaz üstünlükçülüğün ve göçmen karşıtlığının bağını kurduklarını görebiliriz. Yani feminist politika da praksi, teorik soyutlamalardan daha berrak olabiliyor.

(ii) Yeniden üretim krizine cevap verirken düşebileceğimiz ikinci sorun olarak ise Brown’ın (2021) terminolojisini kullanarak “siyasi ödüpalleştirme” olarak adlandırmak istiyorum. Brown neoliberal yıkımın ve kriz halinin failinin çoğu kez kadiri-mutlak kişiler veya kurumlar olmadığına, bu nedenle babavari muktedirlere takıntılı bir mücadelenin gündelik neoliberal yıkımı, yani yeniden üretim krizini kesintiye uğratamayacağına dikkatimizi çekiyor. Bu yorumu önemsedim, çünkü yoksulluk olarak adlandırdığımız yeniden üretim ve bakım krizi ile mücadele derken otoriter liderlere ve Türkiye’de de Erdoğan’a karşı iğdiş edilme korkusu ile güç hasameti/kıskançlığı arasında gidip gelen bir ödüpale mücadele yürüttüğümüzü fark etmemek mümkün değil. Özellikle feministler olarak haklı ve gayet yerinde bir biçimde Erdoğan’ın bedeninde örgütlenen, militarizmden ve siyasal İslam’dan beslenen hiper eril yönetim rejimini hedefe alıyoruz. Ancak Erdoğan’a her şeyin sebebi ve sonucu muamelesi yaptığımızda ödüpale üçgene sıkışıyoruz. Oysa “özel olan politiktir” ilkesinden yola çıkan bir eleştiri, bize krizin faillerinin daha geniş bir haritasını sunabilir ve analizimizi analitikleştirir. Böylece diğer pek çok sağ-popülist lider gibi Erdoğan’ın da perforce ettiği neyin kriz olduğuna veya var olan krizin “aslında neden” olduğuna dair “kriz icrasına” kapılmamış oluruz.

(iii) Son olarak “özel olan politiktir” ilkesine başvurmak kadınların tembellik hakkını savunmamızı ve bakımın öznelere ne gibi yollarla çoğaltılabileceğini tartışmamızı sağlar. Özel olan politiktir, ilk

⁵ Burada bir yandan benim de çokça yararlanıp ilham aldığım, diğer yandan eleştirerek okuduğum iki metine, sırasıyla Arruzza, Tithi ve Fraser tarafından kaleme alınan % 99 İçin Feminizm: Bir Manifesto kitabına ve Bakım Kolektifi tarafından yazılan Bakım Manifestosu kitabına referans ediyorum.

kullanımından bu yana özel'in güçlü bir eleştirisini barındırıyor. Özel adledilen ve doğallaştırılan emek, iktidar, şiddet gibi cinsiyetli ilişkileri eleştiriyor. Bu eleştiriye bakımın özelleştirilmesine karşı kurulabilecek müşterekleri tahayyül ederken de ihtiyacımız var. Zira hem kendi araştırmamadan⁶ hem de bu çerçevede okumalarımın yola çıkarak gerek kolektif emekle kurulan bakım odaklı müşterekler gerekse kamusal alanları ve kaynakları müşteriye açma çabası, çoğu kez kadınların emeğine dayanıyor diyebilirim. Bu zeminler bu nedenle hızla özel - cemaatsel alanlara dönüşebiliyorlar. Bakım Kolektifi'nin Bakım Manifestosu'nda önerdiği rastgele veya çoklu bakımı (*promiscuous care*) hedeflerken bu bakımın kim tarafından verileceğini de düşünmek ve kadınların temellik hakkını savunmak zorundayız, öbür türlü kadınların “aktif yurttaşlığı” veya “politik failliği” yine bakım emeğinin sonsuz sarmalına gömülebilir ve sönmünebilir. Zaten böyle olduğu sürece bakım, heterojen alanlarda ve çoklu ölçeklerde yürütülen politikanın merkezi bir meselesi olmaktan ziyade yerel topluluklarda yürütülen bir takım “feminen pratikler” olarak sabitlenmeye devam ediyor.

Hal böyleyken Brown'ın (2021) deyimiyle bizden sürekli “müşterek fedakârlık” beklenen patriyarkal neoliberal yönetimsellikte, bakımı müşterek bir kırılğınlıktan neşet eden bir müşterek sorumluluğa nasıl çevireceğiz? Belki dünyaya karşı sorumlu olmanın politikanın temel niteliği olduğunu hatırlayarak ihtiyaçlar mücadelesi ile yani yeniden üretim kriziyle mücadele ile özgürlük mücadelesi bir araya gelebilir.

Kaynaklar

1. Arendt H. (2013) *İnsanlık Durumu*. Çev. B. Şener. İstanbul: İletişim Yay.
2. Arruzza, C., B., Tithi ve N. Fraser (2019) % 99 İçin Feminizm: Bir Manifesto, Çev. Utku Özmakas, İstanbul: Sel Yayıncılık.
3. Banet-Weiser, S., Gill, R., & Rottenberg, C. (2020). Postfeminism, popular feminism and neoliberal feminism? Sarah Banet-Weiser, Rosalind Gill and Catherine Rottenberg in conversation. *Feminist theory*, 21(1), 3-24.
4. Brown W. (2021) Fedakar/Kurban Yurttaşlık: Neoliberalizm, İnsan Sermayesi ve Kemer Sıkma Politikası. Çev. E. Ayhan. Ss. 45-74. Cogito sayı: 102
5. Butler J., Athanasiou A. (2017). *Mülksüzleşme: Siyasaldaki Performatif*. çev. B. Ertür. İstanbul: Metis.

⁶ Devam eden doktora tezim. Saha çalışmama dayanan bir makalem için ilgisine: Bolat D. (2020). “Müşterei Kuran Emek: Patriyarkal-Neoliberal Emek-Değer İlişkilerinde Çatlaklar” 91-115, Praksis, Vol:52.

6. Care Collective (Chatzidakis, A., Hakim, J., Litter, J., & Rottenberg, C.) (2020). *The care manifesto: The politics of interdependence*. Verso Books.
7. Connell R. W. (2019) Erkeklikler. Çev. N. Konukcu. Ankara: Siyasal Kitapevi
8. Dardot, P. ve C. Laval (2018) Müsterekler: 21. Yüzyılda Devrim Üzerine Deneme, çev. E. Sarıkartal ve F. Taylan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
9. Dowling E. (2021) “The Care Crisis:What Caused It and How Can We End It?” London: Verso Book.
10. Foucault M. (2015) *Biyopolitikanın Doğuşu*. A. Tayla (çev.) İstanbul: Bilgi Yayınları
11. Habermas J. (1997) Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü, çev. T. Bora, M. Sancar. İstanbul: İletişim Yay.
12. Harvey D., (2004). *Yeni Emperyalizm*. çev. H. Güldü. İstanbul: Everest Yayınları.
13. Harvey, D. (2018). Realization Crises and the Transformation of Daily Life. *Space and Culture*, 22(2), 126-141.
14. Pateman C. (2021). “Kadınların Yurttaşlığını Güvenceye Almak: Kayıtsızlık ve Diğer Engeller”. *Cogito*. 113-124. Sayı: 102
15. Polanyi, Karl (2003) Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri (Çeviri: Ayşe Buğra). İstanbul: İletişim.
16. Sirman N. (2013). “The Making of Familial Citizenship in Turkey”. in *Citizenship in a Global world* (pp. 159-184). Routledge.
17. Wallerstein I. (2005). Dünya Sitemleri Analizi: Bir Giriş. E. Abadoğlu ve N. Ersoy (çev). İstanbul: Aram Yayıncılık

TÜRKİYE’NİN TARIMSAL DÖNÜŞÜMÜ İÇİNDE KADIN EMEĞİ VE ÇAY ÖRNEĞİ

Elif Karaçimen

Türkiye’de artan gıda fiyatlarına eşlik eden hızlı bir yoksullaşma yaşanıyor. Bu yoksullaşmanın en önemli nedenlerinden biri Türkiye’de tarımın son 20 yıl içinde hızla tasfiye olmuş olmasıdır. Bugün Türkiye’de kadınların yüzyıllardır biriktirdiği bilgi ve deneyimlerinden hareketle koca bir toplumu doyuran tarım hızla tasfiye olmakta. Bu tasfiye süreci son dönemde ekmekten ayçiçek yağına pek çok gıda ürününün satışında uzayan kuyruklar ve artan gıda fiyatları nedeniyle her gün gündeme gelmekte. Bu çalışmada bu sürece nasıl geldiğimizi pek çok başka alanda olduğu gibi de tarımda da karşılığı ödenmediği için aynı zamanda görünmeyen de kadın emeği üzerinden anlatacağım. Bu temel üzerinde sunumun asıl odaklanacağı yer ise özgün bir tarım ürünü ve aynı zamanda bir meta olan çay üzerinden Doğu Karadeniz’de kadın emeğine bakmak olacak. Tarım çalışmaları makro analizler üzerinden Türkiye’deki yapısal dönüşümü anlatmak için son derece önemli bilgiler verse de her tarım ürününün özgün nitelikleri o tarım ürünü etrafından şekillenen toplumsal ilişkileri kendi özgünlükleri üzerinden şekillendirir. 1940’lardan beri Doğu Karadeniz toplumunun temel geçim kaynağı haline gelmiş olan (bugün bu özelliğini yitirmiş olsa da) çay Türkiye tarımının yapısal dönüşümüne benzer bir sürecin yanı sıra ondan aynı zamanda çok farklılaşan özellikler sergiler. Ve bu farklılıklar çayda kadın emeğinin değişen ve dönüşen hallerine de yansır.

Şimdi başa dönüp Türkiye’de son 20 yılda tarımda yaşanan dönüşümün bugün geldiğimiz aşamayı nasıl anlattığına bakacak olursak, 1998 yılını tarımda neoliberal dönüşümün hız kazandığı tarih olarak koyabiliriz. Bugün Türkiye’de her gün haberlerde en çok duyduğumuz şey Türkiye’nin tarımda kendine yeter bir ülke olmaktan çıktığı ve dışa bağımlı hale geldiğidir. Durumun boyutlarını anlamak açısından bakabileceğimiz en temel gösterge tarımın Türkiye GSYH’si içindeki payı. TÜİK verilerine göre, bu pay 1998 yılında %12 iken bugün yarıya düşerek %6’ya ulaşmış durumda. Buna paralel olarak tarımın istihdamdaki payında da hızlı bir düşüş oldu. 1998’de %41,5 olan oran 2020’de %17,6’ya düşmüştür.

Neden böyle bir dönüşüm yaşandı? 1998’de IMF ile yapılan antlaşma ile başlayan ve 2001 krizi sonrasında yaygın olarak uygulanan neoliberal

politikalar tarımı dünya kapitalizminin gerekleri doğrultusunda yeniden yapılandırdı. Neoliberal politikaların geç kapitalistleşmiş ülkelerde nasıl uygulanacağına dair politika üreten IMF ve Dünya Bankası'nın istekleri doğrultusunda Türkiye'de tarımda fiyat destekleri ve sübvansiyonlar kaldırıldı. Bunu söylemekle birlikte şunu da belirtmek gerekiyor, esasında tarıma verilen destekler arttı. Fakat bu destekler şekil değiştirdi. Bunlardan en bilineni doğrudan gelir desteği. Arazinin yüzölçümü üzerinden verilen cüzi miktardaki bu destek yapılan üretimle bağlantılı olmadığından ürünün fiyatını etkilemiyor. Bu nedenle de çiftçinin yaşadığı tarım ürününe özgün belirsizlikler ve artan maliyetler karşısında üretime devam etmesini teşvik etmekten uzak.

Tarımsal dönüşüm denince akla gelen temel değişimlerden biri de tarımsal tekellerin hızla özelleştirilmesi. TEKEL, süt üreten SEK, ET balık, Yemsan, gübre üreten TÜGSAŞ, İGSAŞ Türk Şeker Fabrikaları hemen akla gelen örneklerden. Bu özelleştirmelerle birlikte tarımın uluslararası sermayeye açılması üreticiyi gübre, ilaç ve yem bakımından uluslararası şirketlere bağımlı hale getirdi. İthal girdi kullanımı maliyetleri çok hızlı arttırdı. Sonuç olarak bir yandan Türkiye toplumu artan gıda fiyatları nedeniyle giderek yoksullaşırken diğer yandan küçük üretici bu artan maliyetlere giderek dayanamaz oldu ve tarımı terk etmeye başladı. Tarımsal üretimden kopan ve köylerini terk etmek zorunda kalan tarım üreticileri kentlerde niteliksiz işlerde, esnek çalışma koşullarında çalışmaya mecbur kaldılar.

Buraya kadar çizdiğim genel çerçeve elbette cinsiyetsiz değil. Bunun iki temel nedeni var. Birincisi tarımda tasfiyenin doğrudan sonucu olarak artan yoksullaşmanın ilk eden muhatabı kadınlar. Çünkü cinsiyetçi işbölümünün bir sonucu olarak azalan gelirle mutfağı nasıl çevireceğini, çocukların karnının nasıl doyuracağını, neyden nasıl kısacağını düşünmek zorunda olanlar onlar. Kadınlar bu derinleşen yoksulluğun nasıl doğrudan muhatapları olduklarına dair daha derinlikli bir analiz bu sunumun dışında kalıyor. Ama ilgilenenlerin dikkatini sosyal medyada rahatlıkla ulaşabilen "Yoksulluğa Karşı Feminist İsyandayız" kampanyasına çekmek isterim.

Artan yoksulluğun cinsiyetinden öte bu sunumda asıl üzerinde durmak istediğim kısım tarımın tasfiyesinin kadınları tarımdaki emekleri üzerinden nasıl etkilediği. Melda Yaman'ın tarımda kadın emeğini tarihsel olarak ele aldığı bir çalışmada belirttiği gibi Mezopotamya'da buğday tohumlarını toprağa ekerek buğday yetiştirmeyi ilk deneyenler kadınlar (Yaman,). Tarihsel olarak baktığımızda zamanki saban icat ediliyor ve tarım büyük ölçüde kolaylaşıyor işte o zaman erkekler tarıma dâhil oluyorlar. Yani tarım her zaman kadınların emeğiyle özdeşleşiyor. Bugünün Türkiye'sine baktığımızda da tarımda en ağır işleri yapanların kadınlar olduklarını

görüyoruz. Yakın geçmişe kadar bu durum Türkiye’de kadınların çok büyük bir kısmı tarımda istihdam olmaktaydı. Yine TÜİK verilerine göre, 1998’de kadınların %67’si tarımda istihdam olurken 2021 yılında bu oran %22’ye düşmüştür. Kadınların istihdamında tarımın payı, oran olarak düşse de bu düşük oran bile 2 milyon 50 bin kadına karşılık geliyor. Bu kadınların %78,7’si ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor. Yani evde yaptıkları ve hayatın devamı için elzem olan işler nasıl görünmüyorsa kadınların tarlada yaptıkları iş de görünmüyor ve karşılığı verilmiyor.

Tarımda kadın istihdamına tarihsel olarak Doğu Karadeniz Bölgesi üzerinden bakarsak, bölgede 1940’larda çay tarımı başlamadan önce bölgedeki istihdam olanaklarının yetersizliği nedeniyle erkekler çoğunlukla gurbette gemi ve inşaat işlerinde çalışmaktaydı. Piyasa ilişkilerinin henüz köylere girmedığı o dönemde kadınlar evin ve çocuklarının geçimini tarım ve hayvancılıkla uğraşarak sağlamaktaydı. Coğrafi koşullar itibarıyla geçimin çok zor olduğu bölgede kadınlar çetin doğa koşullarında fasulye, mısır, lahana gibi çok sınırlı tarım ürününü geçimlik olarak üretmekteydi. Burada şunu eklemek isterim; bugün çokça duyduğumuz ve sanki bir gurur vesileymiş gibi anlatılan Karadeniz kadının çalışkanlığı, sırtında sepetiyle dünyanın yükünü yüklenmişliği ve iş birliği aslında bu koşulların doğurduğu bir mecburiyetten başka bir şey değil. Ve bu söylemler aslında karşılığı ödenmeyen kadın emeğini de görünmez kılmakta.

Bölgede yaşam çok zor olduğundan göçü önlemek ve aynı zamanda Lazlar, Gürcüler ve Hemşinliler gibi farklı etnik kökenlerdeki halkların merkezi otoriteye bağımlılığını sağlamak adına 1940’lardan itibaren bölge yoğun devlet desteğiyle çay tarımına başlıyor. Şunu da belirtmek isterim. Çay esasında bu bölgeye özgün bir ürün değil. Kendiliğinden yetişmiyor. Çayın anavatanı Doğu Asya ve o bölgedeki çayın kalitesi de verimliliği de Doğru Karadeniz’de yetişen çaya göre çok daha yüksek. Buna rağmen Türkiye’de Doğu Karadeniz çayını tüketiyor olmamızın nedeni çayın %145 gibi yüksek gümrük duvarıyla dış rekabetten korunuyor olması.

Tarihsel sürece tekrar dönecek olursam bölgede daha önce tarımla uğraşan kadınlar çay geldikten sonra da çay tarımıyla uğraşıyorlar. Erkekler ne yapıyor? Onlar çay fabrikalarında çalışmaya başlıyor. Burada yine cinsiyetçi bir iş bölümü görüyoruz. Cinsiyetçi iş bölümü sadece çayın tarımı ve imalatını kimlerin yaptığı üzerinden şekillenmiyor. Bölgeye dönen erkekler çay fabrikasından çalışmıyorsa balıkçılık denizcilik, esnafılık ve şoförlük gibi mesleklerle uğraşıyorlar. Hayvancılıkta da yeni bir iş bölümü geliyor. Hayvancılıkta süt sağmak hayvana bakmak kadın işi avlanmak, hayvan kesmek erkek işidir. Bu durumu tarihsel olarak sütün kadın kanın erkekle özdeşleştirilmesiyle açıklayan çalışmalar mevcut.

Üretilen az miktarda sebzenin meyvenin satışından da kadınlar sorumlu. Eski dönemde erkekler hayvan satıyor. Bugün hala Rize merkezde bile az sayıda kadının bahçesinde yetiştirdiği karalahana, mandalina ve süt gibi ürünleri sattığını görürsünüz. Çünkü bahçede yetişen şeyleri satmak nitelsiz bir işe karşılık gelir. Ciddi bir ticaret işi değildir. Daha doğrusu “iş” değildir. 1980’li yıllarda Doğu Karadeniz’e gelip araştırma yapan iki antropolog Chris Hann ve Ildiko Beller Hann bunu çok güzel ifade eder (Beller Hann ve Hann, 2012). Kadınlar “çay odun ve ot yaparlar” erkeklerse fabrikada çalışır. Böylelikle söylem düzeyinde de kadının emeği görünmez kılınır, iş olarak tarif edilmez.

Buradaki gözlemlerimin çoğu üç yıl önce Ekin Değirmenci ile çayda ilişkileriyle devam eden devlet desteğine ilişkin bir araştırmaya dayanıyor (Karaçimen ve Değirmenci, 2019). O araştırma esnasında da gözlemlediğimiz kadın ve erkekler arasındaki çay tarımına dair söylem farklılıkları kadının yaptığı ağır işin nasıl görünmez olduğunu anlatması bakımından çok çarpıcıydı. Erkekler çay tarımının çok kolay olduğunu, çay aptal bir bitki diyerek anlatmaktaydı. Anadolu’da yetişen buğdaya göre çok az emek gerektirdiği ve gübreleyip budadıktan sonra her sene ürün verdiği için çay tarımının kolay olduğunu söylemekteydiler. Kadınlar ise arazi yapısının çok engebeli olmasının çay tarımını çok zorlaştırdığını anlattılar. Özellikle çayı elle topladıkları dönemde avuçlarının yarıldığını söyleyen ileri yaşlardaki pek çok kadın bel kaymasından ötürü ileri yaşlarında tabiri caizse iki büklüm olmuş durumdalar. Bugün makasla toplamak işleri kolaylaştırmış olsa da yine de çay tarımı zahmetli bir iş. En basitinden dik yamaçlara gübreyi taşımak ve o toprakları gübrelemek oldukça zor.

Şu ana kadar bahsettiklerim tarihsel olarak çay tarımına dair bir bilgi veriyor. Fakat şunu da belirtmek gerekir, Türkiye’de tarımında başlangıçta bahsettiğim genel dönüşümle beraber çay tarımında da bir dönüşüm yaşanıyor. Her ne kadar devlet desteği devam etse de çay artık bir geçim kaynağı olmaktan çıkmış durumda. Piyasa ilişkilerinin her yönüyle köylere kadar nüfus ettiği bir dönemde çaydan elde edilen gelirle yaşamı sürdürmek artık mümkün değil. Daha da önemlisi zaten küçük olan çaylık araziler yıllar geçtikçe miras yoluyla iyice küçülmekte. Bugün yaş çayın kg fiyatı 4tl. Çay artık sadece bir ek gelir kaynağı. Öyle olunca bölgeden özellikle köylerden kentlere ciddi bir göç söz konusu. Yine de çay pek çok başka tarım ürününün aksine sık sık gözetilmek durumunda olmadığından üreticiler göçse de çaylıklarını bırakmıyorlar. Fakat işler artık eskisi gibi yürümüyor. Eskiye nazaran çok daha fazla işçi kullanımı var. Bölgede aşırı milliyetçilik nedeniyle mevsimlik işçiler başka ürünlerde olduğu gibi Kürtlerinde yoğunlukta yaşadığı illerden gelmiyorlar. Daha

çok Gürcü işçiler çay toplamaya geliyorlar. Son yıllarda Afgan işçiler de çay tarımı için gelen yabancı işçiler arasında.

Aile içi ücretsiz emek kullanımının yerini işçiler aldıkça çaya artık sadece ne kadar para getireceği üzerinden bakılıyor. Dolayısıyla mesela çok fazla kimyasal kullanımında bir sakınca görülüyor. Eskiden çayını makasla kesmeye kıyamayan, sadece iki buçuk yaprağını eliyle toplayan, hayvansal gübre kullanan ve toprağını çapalayan üretici yani kadınlar, doğanın, tohumun, tarımın ve üretimin bilgisine sahipti. Bugün göç eden halkın doğa ile bağları giderek kopmuş durumda. Bunun en bariz göstergesi yukarıda değindiğim gibi olağanüstü kimyasal gübre kullanımında kendini gösteriyor. ÇAYKUR yetkililerinin dönüm başına kullanılması gereken gübre miktarının 50-60 kg arasında olması gerektiğini belirtmesine rağmen, üreticilerin neredeyse tamamı 150-200 kg gübre kullanmaktadır. Yoğun miktarda kimyasal gübre kullanımı kısa vadede alınan mahsulü arttırırsa da bunun daha uzun vadede toprağın sertleşmesine yani bir nevi taşlaşmasına neden olduğu biliniyor. Sertleşen toprak gübreyi alamadığından çaylık sahipleri yıllar içinde giderek daha fazla gübre kullanmak durumunda kalıyorlar. Sonuç olarak yaşam kaynaklarımızdan olan toprak zamanla yeniden üretim özelliğini yitiriyor. Sürecin doğa üzerindeki en önemli etkisi ise azotun yeraltı sularında çözünerek nitrat haline geçmesi ve doğal kaynakları kirletmesi.

Nasıl ki Türkiye’de tarımda dönüşümün temel nedeni değişen devlet politikalarıysa, giderek daha çok sorunla karşı karşıya kalınan çay tarımındaki sorunların temelinde de yine bu değişen politikalar yatıyor. Yakın zamanda varlık fonuna devredilmiş olan ve özelleştirilmemiş az sayıda tarım kurumunda biri olan ÇAYKUR uzun süredir çay piyasasını denetleme işlevini yerine getirmek yerine günü birlik popülist politikalarla yönetiliyor. Bugün ÇAYKUR çay piyasasının yaklaşık %50’sine hakim. Yani üretilen çay bitkisinin %50’si kadarını işlemek için ÇAYKUR alıyor. Geri kalanı ise özel sektöre gidiyor. Bu yapının devam ediyor olması; yani ÇAYKUR’un özelleşmemiş olmasının en temel nedeni yukarıda bahsettiğimiz araştırmamızın gösterdiği gibi çayın bir oy potansiyeli olarak görülmesi. Bunun en temel göstergesi seçim öncesi dönemlerde artan çay kotaları ve ÇAYKUR’un yaş çay fiyatını arttırması. 200.000 bin çay üreticisi, aileleriyle birlikte kabaca 1 milyon seçmene denk geliyor. Doğu Karadeniz’in iktidar yanlısı oylarını koruyabilmek çay politikalarının şekillenmesinde önemli rol oynuyor. O nedenle Türkiye’de tarım tasfiye olurken çay tarımı artan çaylıklar ve üreticisi sayısı ile devam ediyor.

Peki, tüm bu dönüşümden esas işi yapanlar kadınlar nasıl etkileniyor diye bakarsak; ücretsiz aile emeği kullanılarak çay tarımına devam edilen hanelerde esas işi yine kadınların üstlendiğini görüyoruz. Mesela kendi öğrencilerimden hareketle gözlemlediklerim genç kadın öğrencilerin hem

okuyup hem çaylıklarda çalıştığı, erkek öğrencilerinse çaylığa bir kez bile girmedikleri yönünde. Onlar ancak çayın arabayla fabrikaya götürülmesinden satışından sorumlu oluyorlar.

Son olarak tarımda cinsiyetçi iş bölümünden bahsederken tarımı kimin yaptığının yanı sıra mutlaka bakmamız gereken bir başka alanın da toprağın kullanım ve mülkiyet hakkının kimde olduğunu belirterek sunumumu toparlamak istiyorum. Kadın emeği nasıl tarımsal üretimde görünmez ise toprak mülkiyeti söz konusu olduğunda da aynı görünmezliğin ve karşılıksızlığın devam ettiğini görüyoruz. Tarımda kadınların mülkiyete sahip olmalarına dair veriye ulaşmak çok zordur. Türkiye’de kadınlar miras yoluyla topraklar bölüşülürken ya en verimsiz toprakları alırlar ya da haklarından feragat etmeleri isteniyor. Kadınların haklarını istemeleri yadırganıyor. Burada yaptığımız araştırma esnasında Rize’nin Kalkandere ilçesindeki bir erkek üreticiyle armada geçen diyalogu meselenin özünü çok iyi yansıtması bakımından aktarmak istiyorum:

“-Şu anda ben kız kardeşlerimle konuşmuyorum. Enişterimle konuşmuyorum mal davasından. Sen nerelisin?

-Ankaralıyım.

-Sizin oralarda var biliyorum, sen neysen diğeri de odur yani. Ama burada öyle değil. -Sen gittiğin yerin malını alırsın. Evet, kocanın malını. Şimdi benim karım geldi buraya, babasının malıyla mı gelecek? Beni aldıysa benim varlığımı da aldı... Allah demiş üçte bir. Devlet yarı yarıya. Ne Allah’ın kanununu kabul ediyorum, ne devletin.”

Bu diyalogda çarpıcı bir şekilde söz konusu ekonomik çıkarlar olduğunda son derece muhafazakâr ve milliyetçi bir toplumda bile erkeklerin gözlerinin hiçbir şey görmediğine tanıklık ediyoruz. Ataerkil çıkar her şeyin üzerinde geliyor.

Toprak kadınları için bir üretim aracı olmanın çok ötesinde anlam ifade ediyor. Toprak üzerindeki ev, yaşam alanı ve mülkiyetinin kadına sağladığı söz hakkı üzerinden anlam kazanıyor. Örneğin işlediği toprağın mülkiyetine sahip olmayan kadın boşanmakta da zorlanıyor. Çünkü boşanmak birlikte doğduğu günden itibaren emek harcadığı toprağından da olmak anlamına geliyor. Bu adaletsizlik ancak kadınlar toprağa yönelik taleplerinin artmasıyla ortadan kalkabilir. Son yıllarda kadınların miras haklarını istedikleri örneklere çok daha fazla rastlıyoruz. Hem adli davalardan hem de genç kadınların söylemlerinden bunu gözlemlemek mümkün.

Bu sunumda sizlere Türkiye’de tarımda yaşanan dönüşümden hareketle kadın emeğinden ve çay tarımında bu emeğin görünümlerinden bahsettim. Sözlerimi kadınların hak arama mücadelelerinin devam edecek olmasına ve tarımdaki, fabrikadaki ve evdeki kadınlar olarak birlikte dayanışarak güçleneceğimize olan inancımı dile getirerek bitirmek istiyorum.

Kaynakça

1. Beller-Hann, I. ve C. Hann (2012) *İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik*, İstanbul: İletişim, (çev) Pınar Öztamur.
2. Karaçimen, E., & Değirmenci, E. (2019) Doğu Karadeniz’de çay tarımının çelişkili sürekliliği. *Toplum ve Bilim* 150, 63–93.
3. Yaman, M. (2019) Tarımsal Üretimde Kadın Emeği: Tarihte Kısa Bir Gezinti içinde *Aramızda Kalmasın: Kır, Kent ve Ötesinde Toplumsal Cinsiyet*, der. Şendeniz, Ö. Panel Sunuları ve Atölye Çıktıları Mayıs 2019 Fındıklı

EKOYIKIMIN MOTİVASYONU: ELEKTRİK'TEKİ SOYGUN

Neriman Usta

Son yüz yıldır kapitalist üretim ilişkilerinin dünyada hızla yayılması ve egemen hale gelmesi, son elli yıldır yayılma hızının katlandığı hepimizin malumu. Amacı sermaye birikimini artırmak ve korumak olan, toplumsal hayatı buna göre dizayn eden, sürekli tüketimi pompalayan, aşırı üretim sonucu kapitalizmin dünyayı getirdiği yer küresel ısınma ve iklim krizidir. Kapitalizm, açgözlülüğü ile dünyanın sonunu getiriyor. Binlerce yıldır insanın müdahalelerini tamir edebilen, tolere edebilen doğa son yüzyıllık tahribatı onaramıyor, tahribatın hızına yetişemiyor.

Madencilik ve enerji kapitalizmin aşırı üretim-tüketimini sağlayan temel kaynaklar aynı zamanda doğa tahribatının da en önemli etkenleri. Çalıştayımız “Enerji Kimin için” sorusuna cevap aradığı için enerjinin, özellikle elektrik enerjisinin üretimi ve tüketiminin sermaye birikim sürecindeki yerini irdelemek yerinde olacaktır.

Kapitalizm-tüm yıkıcılığına rağmen -varlığını maliyetlerini dışsallaştırmasıyla, yani tüm topluma ödetebilmesi ile sürdürüyor. İçinde yaşadığımız neoliberal dönemde ise devletin sosyal niteliğini gerileterek, elektrik gibi hayatın her alanında olmazsa olmaz bir kamusal hizmet alanlarını siyasal iktidarlar aracılığı ile piyasalaştırarak önemli bir sermaye birikim kaynağına dönüştürmüştür. Bu sayede ülkemiz finansal sermayenin kredi pazarı haline gelmiş ve kredilerin tamamı da halka ödetilerek, kredi ve faizleri ile yarattığımız birikimler, sürekli finansal sermayeye (yerli ve uluslararası) aktarılır hale gelmiştir.

2013 tarihinde, vergilerimizle, faturalarımızla var ettiğimiz ve halen kamuya ait olan elektrik dağıtımının işletmesinin özelleştirilmesi sonrası ödediğimiz yıllık toplam fatura tutarları tabloda görülmektedir.

Tablo 1. Özelleştirme Faturası

		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Tarife Fiyatları İle	TL milyar	44,45	51,19	64,47	74,44	79,33	114,67	144,28	16,67	217,71	499,77	1.307
	TL milyar	23,39	23,38	23,70	24,48	21,73	23,79	25,42	23,82	24,41	36,75	251
Kamulaştırma ve Maliyetlere Göre	TL milyar	30,44	33,22	41,26	41,42	44,94	48,45	61,57	65,93	72,85	106,33	546
	USD milyar	16,02	15,17	15,17	13,72	12,31	10,05	10,86	9,42	8,16	7,87	119

2013 yılından bu güne elektrik faturalarının toplamı 1 trilyon 307 milyar TL (1 kentrilyon 300 katrilyon) TL, döviz olarak ise 251 milyar dolar olmaktadır. 877 milyarlık kısmı şubat ayı faturalarıyla birlikte tarafımızdan ödenmiştir. Bu rakamın içinde Hazinece YEKDEM kapsamında özel sektöre ödenen 192 milyar (192 katrilyon TL, 32 milyar dolar) ilave edildiğinde toplam tutar 283 milyar dolar olmaktadır.

2022 yılına ait veriler, bir daha zam yapılmaması halinde, 2021 elektrik tüketim değerleri baz alınarak hesaplanmıştır. Bu durumda 2022 için 500 milyar TL (500 katrilyon) ödememize iktidar tarafından karar verilmiştir. Bu toplam fatura tutarı 2022 Türkiye bütçesinin üçte birinden fazladır.

Elektrikte özelleştirme olmayıp, üretim iletim ve dağıtım faaliyeti TEK elden yapılmış olsaydı ödediğimiz-ödeyeceğimiz 10 yıllık fatura toplamı 546 milyar TL ya da 119 milyar dolar olacaktı.

2013'ten bu yana ödenen fatura toplamının karşılığı olan kısmı yukarıdadır. 283 milyar dolar ödenen fatura toplamının 168 milyar dolarının karşılığı var iken yaklaşık 115 milyar dolar net servet transferidir.

Tabloda dikkat çeken önemli bir konu da 2013'den 2021 dâhil toplam fatura tutarları dolar cinsinden birbirine yakın olmasıdır. Hemen her yıl 23-24 milyar dolar aralığındadır. 2022 zamları ile bu rakam **36 milyar** dolara çıkarılmıştır. Bu dünya enerji fiyatları ile ya da enflasyonla

açıklanabilecek bir durum değildir Bu, soygunun son zamlarla daha da katmerlenmesidir.

Ekolojik yıkımın en büyük etkenlerinden biri olan elektrik santral yatırımları ülke ihtiyacından değil, sermayenin ihtiyaçlarından dolayı yapılmaktadır. Bugün ihtiyaç duyduğumuz elektrik santral kapasitesi 65.000 MW iken, santral kapasitemizin 100.000 MW olması, yeni kurulacaklarla 122.000 MW olmasının nedenide budur. Bu fazla kapasitenin maliyeti faizleri ile birlikte 65 milyar doları geçmektedir. Bu durum Enerji Bakanlığının veya EPDK'nın plansızlığından değil, mevcut siyasal iktidarın planı gereğidir. Tıpkı geçilmeyen yollara, kullanılmayan havaalanları gibi ihtiyaç olmayan elektrik santralleri ile, bu santrallere verilen elektrik alım garantileri ile halktan sermayeye servet transferi yapılmaktadır.

Soygunun aracı: Elektrik tarifeleri

EPDK'nın (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu) yayınladığı Ekim ayı sektör raporundaki elektrik tüketim bilgilerini baz alarak yaptığımız hesaplamalarda 2022 yılı zamları ile fatura tutarı artışlarını görebiliriz.

Ekim ayı faturasının Ocak ayında maliyeti					
Abone türü	Tüketim	2021-EKİM		2022-OCAK	
		Fatura birim bedeli	Fatura toplam tutarı	Fatura birim bedeli	Fatura toplam tutarı
Birim	MWh (1000 kWh)	krş/kWh	TK	krş/kWh	TL
Sanayi-İletim	5.142.398,0	76,6	3.941.534.934,2	175,7	9.035.332.130,5
Sanayi-Dağıtım	4.559.251,0	101,5	4.625.382.935,8	228,3	10.406.923.536,3
Ticarethane	5.177.793,8	121,8	6.304.145.149,9	273,9	14.184.343.415,2
Mesken-1	4.481.162,5	91,6	4.102.732.771,4	137,3	4.119.978.000,0
Mesken-2		91,6		206,0	3.051.185.780,6
Tarımsal Sulama	706.910,2	107,3	758.531.621,2	206,0	1.456.230.791,1
TOPLAM	20.067.515		¥19.732.327.413		¥42.253.993.654

Sadece yukarıdaki abone gruplarının bir aylık elektrik tüketimi ile toplam fatura tutarında artış 22,5 milyar TL olmakta, artış oranı ise %114'ye ulaşmaktadır. Bir aylık fatura toplam bedelinde Belediye Tüketim Vergisi 371 milyon TL iken zamlar sonrası bir aylık tutarı 860 milyon TL'ye(yıllık 10,32 milyar TL), KDV ise 3 milyar TL'den 6,3 milyar TL'ye (yıllık 75,6 milyar TL)ulaşacaktır. Zamların bir nedeninin de vergi gelirlerini artırarak Hazineye kaynak yaratmak ve bu kaynakları çeşitli finansal araçlarla yine sermayeye aktarılması kur korumalı mevduat gibi) hepimizin bildiği gerçeklerdir.

Elektrik Dağıtım şirketlerinin sadece Dağıtım Bedeli adı altında elektrik faturalarından elde ettikleri gelir aylık 3,66 milyar TL iken bu zamlarla birlikte aylık 4,55 milyar TL (yıllık 54,6 milyar TL)olacaktır.

Sanayi kesimi zam öncesi aylık 8,6 milyar TL öderken, zamlı tarife ile bundan böyle 19,5 milyar TL ödeyecek. Sanayi kesiminin üretimde önemli maliyet unsuru olan elektrik gideri %127 artmış olacak. Bu artışı ürettiği mala yansıtması durumunda rekabet şansı azalacak ve enflasyonun yükselmesine neden olacak aynı zamanda istihdam azaltarak ve/veya ücretleri baskılayarak karşılamaya çalışacak. Aynı şekilde işyeri ruhsatına sahip ağırlıkla hizmet sektörü olan ticarethane abone grubu aylık 6,3 milyar elektrik faturası öderken 14,2 milyar TL ödeyecek. Tarımsal sulamada da 758 milyon olan aylık elektrik gideri 1,5 milyar TL'ye çıkacak, yaz aylarında bu rakamlar katlanacaktır.

Elektriğe yapılan bu zamlar halkın üzerinde yıkıcı etki yaratmaktadır. Hem enflasyonu, hem işsizliği artıracak ve işletmelerin kapanmasına neden olacaktır. Elektrik piyasası ihya edilirken ülke yıkıma sürükleniyor.

Elektrikte kamulaştırma olmazsa olmaz

Turgut Özal ve Kemal Derviş ile ilk adımları atılan ve nihayet AKP eliyle yaratılan Elektrik piyasasında, 65 bin MW kurulu güce ihtiyaç varken 99 bin MW kurulu güç oluşturulmuş, faizleri hariç yıllara yayılan 30 milyar dolar borç yükü fazladan yaratılmıştır. İnşa halinde ve lisans verilen santraller ile bu rakam 50 milyar doları geçecektir. Alım garantileri ve destekleme mekanizmaları ile özel üretim şirketlerine sürekli kaynak aktarılmaktadır. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme mekanizması altında 2021'in 10 ayında 50 milyar TL ödeme yapılmıştır. Üretim santrallerinin %73,39'u özel üretim şirketlerine, %23,38'i EÜAŞ'a aitken üretimin %81'i özel şirketlerce, %16,6'sı EÜAŞ tarafından gerçekleştiriliyor (Ekim-2021). Kamuya ait santrallere az üretim yaptırılarak özel üretim şirketleri elektrik fiyatlarının yükseltilmesi pahasına kayınıyor. Bu güne gelindiğinde, genelde kaynak çeşitliliğine sahip olmayan, maliyetlerini dengeleyemeyen, karlarının düşmemesi, daha da artması için özel üretim şirketleri elektrik fiyatlarının yükselmesine neden oluyorlar. Elektrik üretiminde kaynak çeşitliliğine sahip EÜAŞ'ın toptan elektrik fiyatının %34'lük zam yapmasına rağmen 31,85 krs/kWh olması elektrikte nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini gösteriyor.

Kamulaştırma Halinde Elektrik Faturası					
Abone türü	Tüketim	EÜAŞ toptan elektrik birim fiyatı	Dağıtım Bedeli	Elektrik fatura birim bedeli	Toplam Bedeli
Birim	MWh (1000 kWh)	krş/kWh	krş/kWh	TL	TL
Sanayi-İletim	5.142.398,00	31,8500	8,3	40,15	2.064.672.797
Sanayi-Dağıtım	4.559.251,00	31,8500	8,3	40,15	1.830.539.276
Ticarethane	5.177.793,78	31,8500	8,3	40,15	2.078.884.203
Mesken	4.481.162,46	31,8500	8,3	40,15	1.799.186.728
Tarımsal Sulama	706.910,21	31,8500	8,3	40,15	283.824.449
TOPLAM	20.067.515,45				8.057.107.453

EÜAŞ'ın elektrik toptan satış bedeline, EÜAŞ, EDAŞ'lar ve TEİAŞ'ın yeniden yapılandırılarak, EPDK'nın yıllık EDAŞ'lar için belirlediği yıllık 8,8 milyar TL, TEİAŞ'ın 3 milyar TL'lik yatırım bedelini, sektörde çalışan/çalışacak 70 bin personelin yıllık 7 milyar TL civarındaki ücretlerini ve 1,2 milyar TL işletme ve yönetim giderleri toplam 20 milyarlık maliyetin aylık karşılığı olan 1,66 milyar TL'nin kWh başına 8,3 krş/dağıtım bedeli ile birlikte elektriği tüm abone gruplarına 40,15krş/kWh'a mal edilebilecekken ve aylık fatura tutarı yaklaşık 8 milyar TL olabilecek iken aylık 42 milyarlık bir fatura ödetilmesi kabul edilemez. Kamulaştırılması elzem olan elektrik piyasası için her ay fazladan 34 milyar TL ödenecek olması kabul edilemez.

Kamulaştırma + Konutlara Ücretsiz Elektrik Durumunda Elektrik Faturası					
Abone türü	Tüketim MWh (1000 kWh)	EÜAŞ toptan elektrik birim fiyatı krş/kWh	Dağıtım Bedeli krş/kWh	Elektrik fatura birim bedeli	Toplam Fatura Bedeli
Birim	MWh (1000 kWh)	krş/kWh	TK	krş/kWh	TL
Sanayi-İletim	5.142.398	31,85	19,50	51,35	2.640.621.373
Sanayi-Dağıtım	4.559.251	31,85	19,50	51,35	2.341.175.388
Ticarethane	5.177.794	31,85	19,50	51,35	2.658.797.106
Mesken	4.481.162	ücretsiz	ücretsiz	ücretsiz	0
Tarımsal Sulama	706.910	31,85	19,50	51,35	362.998.393
TOPLAM	20.067.515,45				8.003.592.260

Elektrik kullanarak gelir getirici bir faaliyette bulunmayan, salt daha iyi bir yaşam, sağlık, haberleşme, gıda güvenliği, eğitim için evlerimizde olmazsa olmaz elektrik kullanımının bedelsiz sağlanabilmesi de kamulaştırılmış elektrik sektöründe mümkündür. Sanayi, ticaret ve tarımda 51,35 krş/kWh elektrik fiyatı uygulandığında meskenlere bedelsiz elektrik sağlanabilir. Bunun için 1,8 milyar tutarındaki mesken faturasını diğer abone gruplarının dağıtım bedeline 11,2krş/kWh ilave etmemiz gerekiyor. Bu durumda meskenler için bedelsiz elektrik tüketimi diğer tüm abone gruplarının 1 kWh elektrik için 51,35krş ödemeleriyle mümkün oluyor. Bu gün elektrik fatura birim bedellerinin 1,37 ile 2.73 TL arasında olduğunu hatırladığımızda oldukça masum bir maliyet olduğu görülüyor. Elbette bu

hesaplamalarda KDV, BTV ve fonlar yok sayılmıştır. Çünkü KDV toplumda vergi adaletsizliğinin en önemli kaynağıdır. Dünyanın pek çok ülkesinde de yoktur. KDV yerine gelir vergisi ve servet vergileri vergi gelirlerinde ağırlıklı olarak yer almalıdır.

Elektrik üretim ve dağıtımının bu denli piyasalaşmış olması, elektrik arz güvenliğini de tehdit etmektedir. Santral sayılarının ve kapasitelerinin artması arz güvenliği sağlamaz, (birkaç yıl önce tüm ülkenin elektriğinin 10 saat boyunca kesilmesi, karları yeterli gelmeyen özel şirketlerin sisteme elektrik vermemesinden kaynaklanmıştı)arz güvenliği ancak kamucu bir anlayışla sağlanabilir. Bir ülke için en stratejik alanlardan biri olan Elektrik üretimi ve dağıtımının, piyasalaştığında nasıl büyük bir sömür alanı haline gelip, ülkenin diğer üretim alanlarını, istihdamı, insanca yaşama imkânlarını kısıtladığını yaşayarak görüyoruz.

Bu gün 1 kWh elektrik için yaklaşık 1,3 lira öderken, Elektrik enerjisinin sunumu kamusal hizmet alanı olarak yeniden inşa edildiğinde 25 krş, meskenlerde parasız kullanıldığında ticari amaçla kullananlara 34 krş' a fatura edilebilecektir.

Hala elektrik santralleri için doğayı talan eden, canlı yaşamını yok sayan, insanların geçim alanlarını yok etmekten çekinmeyen hoyratlığın ve hadsizliğin, iklim krizini, küresel ısınmayı ve dünyanın geleceğini dikkate almayan bu yaklaşımın nedeni bu faturadır.

Yoksullaştıran, gereksiz büyütülmüş olan enerji alanı kamulaştırılmalı ve kamusal hizmet alanı olarak yeniden düzenlenmelidir. Bunu sağlayacak en önemli araçlarımızdan biri bize dayatılan elektrik faturasına müdahale etmekten geçiyor. İtirazımızı ve taleplerimizi siyasal alana daha güçlü taşımaktan geçiyor.

PANDEMİ GÖLGESİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ EŞİTSİZLİKLER, ŞİDDET

Kolaylaştırıcı:

Çağla İzci

Konuşmacı:

Yeşim Yasin

PANDEMİ GÖLGESİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ EŞİTSİZLİKLER VE ŞİDDET

Yeşim Yasin

Salgının herkesi eşitlediği mitinin çoktan geride kaldığı zamanlardayız. Başlangıçta, bir anlamda “karantina romantizmi” ya da naifliğinin etkisiyle tüm sınıfların ve dezavantajlı grupların pandemiden aynı şekilde etkileneceği düşünülmüştü. Oysa sürecin, kapitalizmin yarattığı toplumsal hasarı ya da var olan eşitsizlikleri kristalize eden, hatta üzerinde yeni kırılğanlıklar ekleyen niteliğinin fark edilmesi uzun sürmedi. Zamanla pandeminin açık bir sınıfsal boyutu olduğu ortaya çıktı, hatta Türkiye’nin salgın yönetiminde ‘sınıf bağışıklığı’ stratejisi izlediği değişik çevrelerce dile getirildi.

Aynı ‘hastalık veya açlık’ arasında bir seçim yapmaya zorlanan mavi yakalılar gibi kadınlar, kuirler, yaşlılar, ırksal/etnik azınlıklar, göçmenler/mülteciler, toplu yaşam alanlarını paylaşanlar ve HIV ile yaşayanlar, salgında en fazla bedel ödeyen gruplar arasında yer aldı. Bu yazıda, pandemide sağlık ve sağlık hizmetlerine erişim bağlamında kadınların durumu, ‘gölge pandemi’ olarak nitelendirilen kadına yönelik erkek şiddeti bağlamında ele alınacak. Kırılğanlığı birkaç katmanlı olarak yaşayan ‘sağlık çalışanı’ kadınların sorunlarına da ayrıca yer verilecek.

Pandemi Kadınları Nasıl Etkiledi?

Bu sorunun en kapsamlı yanıtını Birleşmiş Milletler’in kadınlara yönelik çalışmalarıyla uzmanlaşmış birimi UNWomen veriyor. UNWomen pandeminin etkilerini birkaç ana başlık altında değerlendirmiş: Kadına yönelik şiddet, ev-içi şiddet, kadın sağlığı, ekonomik şoklar, ücretsiz emek, genç kadınlar ve kız çocukları, çatışmalar, göçmenler ve sağlık çalışanları. Yazının kapsamı nedeniyle her birine değinmek mümkün olmasa da birkaçına bakmak bile sorunların birbiri içine geçmiş, karmaşık ve çarpan etkilerini ortaya koymaya yetiyor.

Krizler baş gösterdiğinde, olayın ekonomik boyutundan kadınlar ve kız çocukları daha fazla etkileniyor. Küresel olarak kadınlar genellikle daha az kazanıyor, daha az birikim yapabiliyor, tek ebeveynli hanelerin çoğunluğunu oluşturuyor ve orantısız bir şekilde kayıt dışı ekonomide veya hizmet sektöründe, kısaca sosyal güvencesiz işlerde çalışıyorlar. Bu, ekonomik şokları erkeklere göre daha az absorbe edebilmeleri anlamına geliyor. Birçok aile için okulların kapanması ve sosyal mesafe önlemleri,

kadınların evde ücretsiz bakım ve ev içi yükünü artırarak, ücretli işleri daha az üstlenebilmelerine neden oldu. Salgının, kadınların gelirlerinde ve işgücüne katılımında, etkileri uzun sürecek bir azalmayla sonuçlanmasının muhtemel olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

Ulusal ekonomiler kadınların ve kız çocuklarının görünmeyen ve ücretsiz emeği üzerine inşa edilmiştir. Bu emek, gündelik hayatın sürdürülebilmesi için de elzemdir. Kriz başlamadan önce, kadınlar erkeklerin neredeyse üç katı ücretsiz bakım ve ev işi yapıyordu. Sosyal mesafe önlemleri, okulların kapanması ve aşırı yüklenen sağlık sistemleri, ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılama, ayrıca hasta ve yaşlılara bakma konusunda kadın ve kız çocukların emeğine yönelik talebi artırdı. Geçmişteki salgınlardan elde edilen kanıtlar, ergen kızların özellikle kriz bittikten sonra bile okulu bırakma ve/veya okula dönmeme riski altında olduğunu göstermektedir.

Okulların kapanması ve aşırı gerilmiş sağlık sistemleri, genç kadınlar ve kız çocukları üzerinde akut etkilere de sahiptir. Yoksul, engelli veya kırsal, izole yerlerde yaşayan genç kadın ve kız çocuklarının, artan bakım ve ev içi işleri telafi etmek için ilk önce okuldan alınma olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca aileler ekonomik yükleri hafifletmenin yollarını buldukça çocuk yaşta evliliklere ve diğer şiddet biçimlerine daha yatkın hale gelmektedir.

El hijyeni ve sanitasyon, COVID-19'dan korunmada ve virüsün yayılmasını önlemede kritiktir. Yine de DSÖ ve UNICEF'in son küresel tahminlerine göre, 3 milyar insanın veya dünya nüfusunun %40'ının evinde su ve sabunla el yıkama imkânı bulunmamaktadır. Ayrıca 500 milyon kadın ve kız çocuğu, menstrüel hijyen olanaklarından yoksundur. Dünyanın aşırı yoksulları – yarısından fazlası kadın ve kız çocuklarından oluşan 689,4 milyon – günde 1,90 ABD dolarından daha az bir gelirle geçinirken, yerinden edilmiş insanlar ve mülteciler yüksek risk altındadır.

Hareket kısıtlamaları ve sıkışık evlerle birleşen ekonomik ve sosyal stres, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti arttıran bir etkiye sahiptir. Pandemi öncesinde her üç kadından birinin yaşamı boyunca şiddete maruz kalacağı tahmin ediliyordu ki, bu durum açık bir insan hakları ihlalidir. Pandemi, şiddet gören kadınların çoğu istismarcılarıyla birlikte aynı eve kapanmak zorunda kaldı. Bu yetmezmiş gibi üzerinde aşırı bir yük olan sağlık sistemleri ve aksayan adalet hizmetleri ihtiyaca yanıt vermekte zorlandıkça, kadınlar farklı şiddet biçimlerine de açık hale geldi. Hareket kısıtlamaları yürürlükteyken, daha fazla insanın çevrimiçi zaman geçirmesiyle sohbet odalarında, oyun platformlarında ve benzeri sanal alanlarda kadınlara ve kız çocuklarına yönelik 'çevrimiçi şiddet' biçimlerinin artması da söz konusu oldu. Salgın, kırılgan ekonomilerde ve

mültecilik gibi koşullarda kadınları ve kız çocuklarını cinsel istismar ve çocuk evlilikleri gibi ilave risklere karşı özellikle savunmasız bıraktı.

Veriler, endişe verici bir eğilime daha işaret gösteriyor: COVID-19 para, sağlık ve güvenlik stresleri, hareket kısıtlamaları, kalabalık evler ve azalmış sosyal destek imkânları ile ev-içi şiddette bir artışa da neden oldu. Bazı ülkelerde, fiziksel mesafe önlemlerinin yürürlüğe girmesinden bu yana aile içi şiddeti bildirenler ve acil aramalar %25'e kadar artmış durumda. Üstelik bu tür verilerin yalnızca en kötü durumları yansıttığını da akılda tutmakta yarar var. Salgın öncesinde şiddete maruz kalan kadınların %40'ından azı bir şekilde yardıma başvurdu. Ancak karantina ve hareket kısıtlamaları, istismarcılarıyla aynı evlerde sıkışmış birçok kadını arkadaşlarından, ailelerinden ve diğer destek ağlarından izole etti. Ve bu koşullarda çok daha az kadın yardım talep edebildi. Tam da bu nedenle, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres, Nisan 2020'de bir acil küresel ateşkes çağrısına dayanarak, her yerde, savaş alanında ve evde her türlü şiddetin sona erdirilmesi çağrısında bulundu ve hükümetleri “ev-içi şiddette yaşanan korkunç küresel artışa” çözüm bulmaya çağırdı.

Sağlık sistemlerinin yükü arttığında ve kaynaklar pandemiye yanıt vermek için yeniden tahsis edildiğinde, kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaç duyduğu özel sağlık hizmetlerinde de bazı aksaklıklar kaydedildi. Bunlara, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri, nitelikli cinsel ve üreme sağlığı hizmetlerine erişim ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten kurtulanlar için hayat kurtaran bakım ve destekler de dâhildir. Pandemiden önce, her gün yaklaşık 810 kadın gebelik ve doğumla ilgili önlenemez nedenlerden dolayı ölüyordu—üstelik bu ölümlerin %94'ü düşük ve düşük orta gelirli ülkelerde gerçekleşmekteydi. Geçmişteki pandemiler anne morbidite ve mortalite oranlarında, adolesan gebeliklerde, HIV ve diğer cinsel yolla bulaşan hastalıklarda artış kaydedildiğini ortaya koymuştur. Etnik köken, sosyoekonomik durum, engellilik, yaş, ırk, coğrafi konum ve cinsel yönelim gibi çoklu ve kesişen eşitsizlikler bu etkileri daha da artırabilmekte, kadınları daha da kırılganlaştırabilmektedir.

Dünyanın her yerinde göçmenler, sağlık çalışanları, bilim insanları, araştırmacılar, girişimciler, temel sektörlerde çalışanlar sağlık sistemlerinin ve gelişen ekonomilerin belkemiğidir. Ayrıca bu gruplar COVID-19 mücadelesinin ön saflarında yer almaktadır. Kadın göçmen işçiler daha çok kayıt dışı ekonomide, özellikle ev işçiliği, temizlikçilik, çamaşırhane işçiliği gibi temel ama düşük ücretli işlerde güvencesiz olarak istihdam ediliyor. Sonuçta sosyal koruma ve sigorta programlarının dışında kalan bu durum, onların sağlık hizmetlerine, gelir yardımlarına ve diğer sosyal ve ekonomik güvenlik ağlarına sınırlı erişebilmesi ya da hiç erişememesi anlamına geliyor. Ekonomik gerileme, kadın göçmen işçilerin kaynak

ülkelere daha az para göndermesine neden oldu; bu, özellikle kriz zamanlarında, menşe ülkelerindeki aileler ve topluluklar için bu paralar bir anlamda can simididir. Sağlık çalışanları ayrıca ele alınması gereken bir başka gruptur.

Pandemide Kadın Sağlık Çalışanları

Pandemi genelde tüm, özelde kadın sağlıkçıların öne çıktığı ve ağırlıklarını hissettirdikleri bir süreç oldu. Benzer bir şekilde pandeminin yükü de kadın sağlıkçıların omuzlarına kaldı; hatta ev-iş dengesini tutturabilmek için ‘çifte yük’ altındalarken bu dönemde ‘üçlü yük’ ile çalıştılar.

Dünya genelinde sağlık ve sosyal bakım insan gücünün %70’ini kadınlar oluşturuyor. Bu oran ülkelere göre farklılıklar gösterebiliyor: örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde %78, pandeminin başladığı yer olan Çin’in Hubei Eyaleti’nde %90’lar civarında. Öte yandan ücretler bu farkı hiç yansıtmıyor; kadınlar aynı pozisyonlarda çalışan erkek meslektaşlarından ortalama %28 daha az ücret alıyorlar. Üstelik liderlik pozisyonlarındaki temsilleri de sadece %25’ler civarında. Bütün bu veriler kısaca şunu söylüyor: “dünyada sağlık hizmetleri kadınlar tarafından sunuluyor ve fakat erkekler tarafından yönetiliyor.”

Türkiye’de de durum farklı değil. Pandemi döneminde kadın sağlıkçılara özel sorunları mercek altına alan bir rapor, toplumsal cinsiyetin sağlık alanındaki farklı yansımalarına odaklandı. Niteliksel analiz yöntemlerinin kullanıldığı raporun öne çıkarttığı sorunlar arasında iş-yaşam dengesi, cinsiyet-temelli işbölümü, bakım emeği, ulaşım sorunları, ek ödemeler, kişisel koruyucu ekipmanların temini ve kadın bedenine uygunluğu, artan kaygı seviyesi ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddet yer aldı. Raporda aylarca alkışlanan sağlıkçıların pandemideki muazzam emeğinin zamanla görünmez olduğuna ve şiddet haberlerinin manşetlerde yer almasının gecikmediğine işaret edildi. Şiddetin sağlıkçıları tarafından sanki işlerinin doğal bir unsuru gibi içselleştirilmiş olduğuna değinilirken, özellikle ‘sözel şiddet’in iş rutininin bir parçası gibi olağanlaştığına dikkat çekildi. Pekçok sağlık çalışanının tükenmişliğinin eşliğinde ve taleplerine kulak verecek bir kamu otoritesine ihtiyaç duyuyorlar.

Lancet’te yayımlanan bir makale de, COVID-19 pandemisinin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerini sayısallaştırdı. 193 ülkenin verisini kullanan ve Mart 2020-Eylül 2021’i kapsayan bu önemli çalışmada kadınların sağlık hizmetlerinde, özellikle cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinde kesinti yaşadıkları dile getirildi. Kadınların %53,7’si ve erkeklerin %43,7’si yaşadıkları toplumda pandemi süresince toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin arttığını düşündüğünü belirtti. Kadınlar, pandemide artan ev ve bakım işlerinden daha çok söz ediyor, ayrıca kadınlar ve kız çocukları, erkekler ve oğlan çocuklarına göre 1,21 kat daha fazla okula gitmiyor. En

çarpıcı bulgu ise kadınlar ile erkekler arasındaki iş ve gelir kaybındaki farklılığın ısrarlı bir şekilde devam ettiği. Bu farkın kapanmasının uzun yıllar alacağı öngörülüyor.

Sonuç Yerine

Kadınların pandemi nedeniyle kayıplarını yerine koyabilecek ve en önemlisi erkek şiddetiyle mücadele edecek özel paketler üzerinde çalışmayı bir yana bırakın, böylesi olağandışı bir dönemden geçerken İstanbul Sözleşmesi'nden çekildiğini açıklayan bir siyasi iradenin toplumsal cinsiyet eşitliği karşısındaki tavrı ortadadır. Zaten cinsiyet eşitliği endeksinde Türkiye'nin, 156 ülke arasında 133. sırada yer alması da içinde yaşadığımız gerçekliği ortaya koymaktadır.

Bu koşullarda etki alanı sınırlı da olsa birkaç öneri değerlendirilebilir:

- Kadına yönelik şiddet olgularının tespiti, tedavisi ve rehabilitasyonunda sağlık çalışanlarının rol ve sorumlulukları kritik önemdedir. Kanuna başvurduğunda kişinin kendisine şiddet uygulandığını gösterecek temel belge, olaydan hemen sonra bulguların tıbbi kayıtlara geçmesidir. Bu da kontüzyon, ekimoz ya da benzeri semptomların hekim ya da hemşire tarafından fark edilmesi ve anamnezin bir parçası olarak kaydedilmesine bağlıdır. Şiddet ile ilgili bir şüphe var ise söylenenin ötesini görebilmek ve güvene dayalı bir ilişki geliştirmek, hayat kurtarıcı olabilir.
- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için kadınlar, daha fazla akademik kariyer yapmaları, daha çok yönetici pozisyonunda olmaları ve dolaylı ya da doğrudan siyasete girmeleri yönünde desteklenmelidir. Bu bağlamda, cinsiyet kotaları konusunda ısrarcı olmak önemlidir.
- Kadınlar dünyadaki yoksulların çoğunluğunu oluşturdukları ve iklim değişikliğinin tehdit ettiği doğal kaynaklara daha fazla bağımlı oldukları için, iklim değişikliğinin etkilerine karşı da erkeklerden daha savunmasızdır. Bu nedenle yoksulluk ve iklim krizi ile mücadele kadın hareketinin öncelikleri arasında olmalıdır.

Kaynaklar:

1. Balta E, Ozel S (2020). "The Battle Over the Numbers Turkey's Low Case Fatality Rate". *Foreign Policy WFP14, Women*. Institute Montaigne Blog. <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/battle-over-numbers-turkeys-low-case-fatality-rate> (erişim tarihi: 30 Ocak 2022).
2. Boniol M, Mclsaac M, Xu L ve ark. (2019). Gender equity in the health workforce: Analysis of 104 countries. *Health Workforce Working Paper-1: WHO* <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311314/WHOIS-HWF-Gender-WP1-2019.1-eng.pdf> (erişim tarihi: 10 Mart 2021)
3. COVID-19 Pandemisi ve Sağlığın Sosyal Bileşenleri (2020). Türk Toraks Derneği COVID-19 E-Kitapları https://toraks.org.tr/site/sf/documents/pre_migration/ddbbe244196c42707ac4e2319389d5c381930590fbfb3b2f501ae6eb4919522.pdf (erişim tarihi: 29 Mart 2022)
4. Flor LS, Friedman J, Spencer JN ve ark. (2022). "Quantifying the effects of the COVID-19 pandemic on gender equality on health, social, and economic indicators: a comprehensive review of data from March, 2020, to September, 2021", *The Lancet*, DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00008-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00008-3)
5. Global Gender Gap Report 2021. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf (erişim tarihi: 23 Mart 2022)
6. Ne Minnet Ne Şiddet: Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Pandemide Kadın Sağlık Çalışanları (2021). Temiz Giysi Kampanyası: İstanbul http://www.temizgiysi.org/wp-content/uploads/2017/03/Ne_Minnet_Ne_Siddet_TR.pdf (erişim tarihi: 29 Ocak 2022)
7. Türkiye, tepkilere rağmen ilk imzacısı olduğu İstanbul Sözleşmesi'nden resmi olarak ayrıldı. <https://t24.com.tr/haber/turkiye-tepkilere-ragmen-ilk-imzacisi-oldugu-istanbul-sozlesmesi-nden-resmi-olarak-ayrildi.962920> T24 (1 Temmuz 2021).
8. UNWomen (2021). How Covid-19 Impacts Women and Girls. <https://interactive.unwomen.org/multimedia/explainer/covid19/en/index.html> (erişim tarihi: 23 Mart 2022)
9. UNWomen (2021). Measuring the shadow pandemic: Violence against women during COVID-19. <https://data.unwomen.org/sites/default/files/documents/Publications/Measuring-shadow-pandemic.pdf> (erişim tarihi: 25 Şubat 2022)
10. Wenham C, Smith J, Morgan R (2020). "COVID-19: the gendered impacts of the outbreak". *The Lancet*, 395(10227): 846-8.
11. WHO (2020). Gender, Equity and Leadership in the Global Health and Social Workforce, Policy Brief for Consultation. https://www.who.int/docs/default-source/health-workforce/ghwn-geh-policy-brief-for-consultation.pdf?sfvrsn=ff48aa7b_4 (erişim tarihi: 20 Mart 2021)

EKOLOJİK KRİZ VE KADIN SAĞLIĞI

Kolaylaştırıcı:

Nilüfer Aykaç

İklim Krizinin Kadın Sağlığına Etkileri:

Gamze Varol

İç Ortam Hava Kirliliği, Biyomas Maruziyeti:

Fusun Topçu

İklim Krizinin Kadın Ruh Sağlığına Etkisi:

Aytül Gürbüz Tükel

İKLİM KRİZİ VE KADIN SAĞLIĞI

Gamze Varol

Tekirdağ Tabip Odası/ TNKU Tıp Fakültesi Halk Sağlığı

Bu yazı TTB Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu önderliğinde Diyarbakır Tabip Odası Sahipliğinde 1-3 Nisan 2022 tarihinde Diyarbakır'da düzenlenen "Ekolojik Kriz ve Kadın Sağlığı" kongresinde yapılan İklim Krizi ve Kadın Sağlığı başlıklı konuşmanın derlemesidir.

Yazının içerisinde iklim krizi, kadın ve toplumsal cinsiyet tanımları yapılacak, ardından iklim krizi, sağlık ve kadın sağlığı ilişkisi irdelenecektir. Son olarak da neden, sonuç ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Dünya kontrolden çıkmış biçimde ısınıyor (Vital Signs of Planet, <https://climate.nasa.gov/images-of-change?id>). Küre giderek daha fazla ısınırken, Sera Gazı etkisi ile atmosferin alt kesimleri daha çok ısınıyor. Atmosfer gibi yerküre, okyanus yüzeyleri de ısınıyor. Buzullar eriyor, deniz seviyesi yükseliyor. Diğer tüm canlılarla birlikte yaşadığımız fiziksel ve biyolojik alanlar ısınıyor. Sonuç, değişen iklimle birlikte yaşam alanlarımızın yapısı değişiyor, canlı ve cansız varlıklar olarak bu duruma verilebilecek yanıtlar belli: Alışmak, değişmek/hastalanmak, yok olmak...

İklim gerçekten de bu denli önemli mi? EVET.

Çünkü ısınma kaynaklı atmosferik değişimler kasırga, hortum ve yangınlar ile ekosistemde bozulmaya, buzulların erimesine, biyoçeşitlilikte azalmaya, suların yükselmesine, tatlı su kaynaklarının bozulmasına, yok olmasına, tarım arazilerinin tahribine/yok olmasına, demografik değişimlere/göçlere, çatışma, şiddet, savaş ve açlık, kıtlık, hastalık, ölüme neden olabileceği öngörülüyor.

İklim değişikliği tanımına gelince teknik olarak bakıldığında ana etken: Fosil yakıt kullanımına dayalı sanayileşme ve endüstri kaynaklı başta CO₂ olmak üzere sera gazı ve kirleticilerin miktarındaki hızlı ve yoğun yükseliş diyebiliriz. Küresel ısınmayı hızlandıran tüm diğer etkenler buna ikincildir ve yine endüstriyel sistemin sonucudur... Ancak esastan incelendiğinde iklim değişikliğinin nedeni insan kaynaklı. Yani bunu biz yaptık. Aslında temel neden Kapitalizm. Kapitalist sistem yerküredeki canlı ve cansız tüm varlıklar üzerinde hak iddia edip onları sınırsız bir kaynak görerek sömürülmesine olanak tanıdı. Aslında Kapitalizmin eril bir yöntem ve dil

kullandığı pek çok bilim insanı tarafından dile getiriliyor. Burada da yine bir sömürü var, çevre ve kadın sömürüsü...

Yerküreyi sarmalayan atmosfer bileşimi kapitalist üretim yolları, sermayenin kâr hırsı ve kontrolsüz üretimi ve kısırtılmış tüketim mantığı sonuçta sera gazlarını artırıyor. Endüstriyel etkinlikler ve toprak kullanım biçimindeki değişiklikler nedeniyle sınırsız olduğu düşünülen ve sonsuz kullanım hakkı gördüğümüz canlı ve cansız varlıklar giderek geri dönüşsüz olacak şekilde yağmalanıyor.

Burada sağlığın nerede olduğunu değerlendirdiğimizde, yaygın bilinen bedensel ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali tanımına ek sağlık; insanın genetik yapısıyla yaşadığı çevrenin bir örüntüsüdür. Çevrenin biyolojik, fizikojeokimyasal ve sosyal bileşenlerine bağlı olaylar sağlığın korunması ve geliştirilmesinde önemli olduğu kadar yitirilmesinde de önemli etkenlerdir.

Sağlığın sosyal belirleyicileri arasında çevresel faktörler oldukça belirleyicidir.

Son dönemde iklim değişikliği yerine İklim Krizi kavramı kullanılmaya başlanmıştır. İklim krizi iklim değişikliğine bağlı olarak gerçekleşen küresel ısınmanın uzun erimdeki etkilerinin ekolojik, sosyolojik, ekonomik, siyasi vb. etkilerini de kapsayan geniş kapsamlı bir kavramdır... İklim değişikliği yaygın ve yıkıcı etkileri nedeniyle tek başına bir çevre sorunu olarak algılanmamalı temelde bir insanlık hakkı ihlali olarak değerlendirilmesi gerektiği için bir krizdir ve iklim krizi olarak adlandırılmaktadır. Çünkü iklim krizinin öngörülen sonuçları ile sağlıklı olmak temel hakkı, sağlıklı bir çevrede yaşam hakkı ve gelecek kuşakların yaşam hakkı tehlike altındadır. Aslında yeryüzündeki üm varlıkların yaşam hakkı ihlali söz konusudur. Biraz önce bahsettiğimiz sağlığın sosyal belirleyicilerini (Barınma, Temiz hava, Temiz ve sağlıklı suya erişim, Güvenli, sağlıklı gıdaya erişim, Güvenlik; Barış, Demokrasi vb.) olumsuz etkilenmektedir.

İklim Değişikliği ve Sağlık

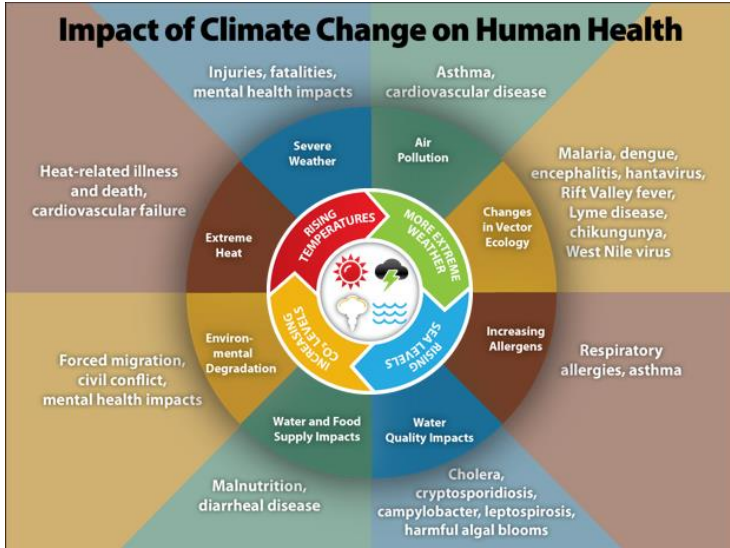
Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) iklim değişikliğinin farkında olma ve yaşanacaklara hazırlıklı olma ile olumsuz sağlık etkilerini azaltmada önemli olduğunu belirtmektedir (WHO 2008). DSÖ'ye göre inkâr, isyan ve kabulleniş süreçleri ile Mitigation (hafifletme), Adaptation (uyum) çalışmaları hızlandırmak gerekmektedir. Ancak bu önerilerin sorunun çözümüne yönelik öneriler olmadığı kök nedenin ortada durduğu açıktır.

İklim krizinin halk sağlığı ve tıp açısından etkilenme boyutu ve mücadele alanı çok geniştir. Burada sağlığın doğrudan ve dolaylı etkilenimin söz konusudur. Değişen iklimle birlikte biyofizikojeokimyasal çevre de etkilenmektedir. Bir yandan meteorolojik afetlerin yarattığı yaygın sağlık

sorunları ve hastalıklara neden olan çevresel faktörler ile mücadele edilirken öte yandan sağlığın etkilenen sosyal belirleyicileri ile mücadele etmek gereklidir. Bu nedenle iklim değişikliği mücadelesi multi disiplinler olmalıdır.

DSÖ'ye göre 2030 ve 2050 arası iklim değişikliği nedeni yılda 250 bin kadar yeni/ek ölüm bekleniyor. Bu ölümlerin çoğunun nedeninin beslenme yetersizliği, sıtma ve diyare olacağı öngörülüyor. İklim değişikliğinin sonuçları etik boyutu dışında ekonomik maliyeti ile de değerlendiriliyor. Buna göre iklim değişikliğinin doğrudan sağlık maliyetinin (yarım, su ve sanitasyon) 2030'a dek 2-4 milyar \$/yıl olacağı ve son 30 yılda etkileri daha yakıcı olduğu, her yıl bir öncekinden daha büyük etki beklendiği bildiriliyor.

İklim değişikliği dünyanın her yerinde etkili olacağı, ancak daha çok baş edebilme kapasitesi düşük, kırılgan, dış yardıma ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeleri etkileyeceği belirtiliyor. Adalarda, kıyı şeritlerinde, mega kentlerde, dağlarda ve kutup bölgelerinde yaşayanlar için biraz daha riskli olacağı öngörülüyor. Buralarda yaşayanlar içinde de kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yeterli tıbbi bakım almayan ve önceden bir sağlık sorunu olanlar için riskin artacağı belirtiliyor.

Şekil 1. İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığına Etkileri
(<https://www.cdc.gov/climateandhealth/effects/default.htm>)

Şekil 2. İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkilerine Toplu Bakış
https://www.iklimin.org/wp-content/uploads/2020/02/modul_14_en.pdf,
 Didem Evcı Kiraz, 2018)

İklim Değişikliğinin Doğrudan sağlık etkileri:

İklim değişikliğine bağlı meteorolojik olayların (sıcaklık, nem, deniz seviyesinin yükselmesi ve şiddetli hava olayları) direkt etkileri kastedilir. Bu başlıkta özetle Sıcaklık artışına bağlı hastalık ve ani ölümler ve aşırı hava olaylarının şiddetindeki değişimler nedenli hastalık ve yaralanmalar öncelikle yer almaktadır.

Tablo 2. İklim değişikliği kaynaklı uç sıcaklık değişiklikleri ve sağlık etkileri

(https://www.iklimin.org/wp-content/uploads/2020/02/modul_14_en.pdf, Didem Evcı, 2018)

Sıcak ve Soğuk Havanın Riskleri	Sağlık Etkileri	Erken Uyarının Öncelikli Ulaşması Gereken Risk Grupları
1- Sıcak gün ve gecelerin sayısının artması 2- Sıcak dalgalarının sıklığının ve yoğunluğunun artması 3- Yağışlarda azalma ile birlikte yangın riskinin artması	- Sıcaklığa bağlı ölümlerde artış - Sıcak çarpması ve güneş çarpması sayısındaki artış - Özellikle dışarıda çalışan işçiler, atletler, yaşlılarda daha şiddetli dolaşım, kalp-damar, solunum ve böbrek hastalıkları - Ozona bağlı prematüre ölümlerinde artış - Özellikle sıcak hava dalgaları sırasında çıkan yangınlardan kaynaklanan yaralanma, hava kirliliği sonucu hastalık, ölüm oranlarında artış - PM10 düzeyinin artmasına bağlı solunum hastalıkları	Yaşlılar Yalnız yaşayan yaşlılar Yatağa bağımlı olanlar Kalp-damar, akciğer, böbrek hastalığı olanlar Barınma koşulları, sosyo-ekonomik koşulları yeterli olmayanlar
4- Soğuk günler ve gecelerin sayısının azalması	- Soğuğa bağlı ölümlerde azalma - Özellikle soğuk ve ılıman iklimlerde, yaşlılarda kalp-damar ve solunum hastalıklarında azalma	Bağımlılar Çocuklar Şeker hastaları Hamileler Yeti yitimi ve fonksiyon kaybı olanlar
5- Sıcaklık ve nemin artması 6- Buharlaşmada yaşanan değişim ve artma eğilimi 7- Deniz yüzeyi ve tatlı sularda sıcaklığın artması	- Patojenlerin üreme, sağ kalma, direnç, yayılma ve hastalığa neden olma kabiliyetlerinin artması/hızlanması - Kolera, şistozomiazis, zararlı deniz yosunu tiplerinin coğrafik ve mevsimsel dağılımında farklılaşma - Su azlığı ve kişisel/toplumsal hijyen sorunları - Sellerin yol açtığı su ve alt yapı hasarı sonucunda su kirliliğinde artış ve gıda ve su ile bulaşan hastalıklar riskinin ortaya çıkması	Açıkta çalışanlar Sporcular Aşırı kilolular Sokak çocukları, evsizler
5- Sıcaklık ve nemin artması 6- Buharlaşmada yaşanan değişim ve artma eğilimi	- Parazitlerde çoğalma ve zarar verme gücünde artış - Uzamış mevsimsel geçiş dönemleri - Eski hastalıkların yeniden hortlaması - Hastalık etkenlerinin değişen dağılımları ve sıklığı - Vektörlerle bulaşan hastalıklar riskinin artması	
8- Sıcaklığın artması ve buharlaşmada yaşanan değişim	- Tropik bölgelerde gıda üretiminin azalması - Azalan arz ve artan fiyatlar nedeniyle gıdaya ulaşım zorluk - Yetersiz beslenme ve enfeksiyonların birleşik etkisi - Bodur ve zayıf çocuklar	

9- Sıcaklık ve nemin artması	▪ Dışarıda ve korunmasız çalışanlarda ortaya çıkan sağlık sorunları ▪ Üretkenlikte ve üretimde azalma	Yaşlılar Yalnız yaşayan yaşlılar Yatağa bağımlı olanlar Kalp-damar, akciğer, böbrek hastalığı olanlar Barınma koşulları, sosyo-ekonomik koşulları yeterli olmayanlar Bağımlılar Çocuklar Şeker hastaları Hamileler Yeti yitimi ve fonksiyon kaybı olanlar Açıkta çalışanlar Sporcular Aşırı kilolular Sokak çocukları, evsizler
10- Aşırı ve uzun süreli sıcaklık	▪ Sıcak krampları ▪ Sıcığa bağlı senkoplar ▪ Sıcak bitkinliği ▪ Sıcak çarpması	
11- Sıcaklığın düzensiz ve aşırı artması	▪ Ölümelerde artma ▪ Hastalıklarda artma	
12- Gece sıcaklığının daha fazla olması	▪ Hava kirliliğinde artma ve buna bağlı sağlık risklerinde artış ▪ Ölümelerde artma	
13- CO ₂ ve sıcaklığın artması	▪ Polen üretiminde artma ve buna bağlı sağlık risklerinde artış	
14- Sıcaklıkların yükselmesi ve düzensiz yağış dağılımı	▪ Hastalığa neden olan tehlikenin dağılımında değişim ▪ Aşağıdaki hastalıklarda artış: 1- Kuş gribi 2- Kene kaynaklı hastalıklar 3- Kolera 4- Ebola 5- Parazitler 6- Veba 7- Lyme 8- Zararlı deniz yosunları 9- Kızıl humma, sıtma 10- Uykü hastalığı 11- Verem 12- Sarıhumma 13- Sıtma 14- Batı Nil Virüsü 15- Chikungunya 16- Dang humması	
15- Soğuk hava tehdidi altında olmak	▪ Hipotermi riskinde artış ▪ Yaralanmalar ▪ Ölümelerde artma ▪ Hastalıklarda artma	

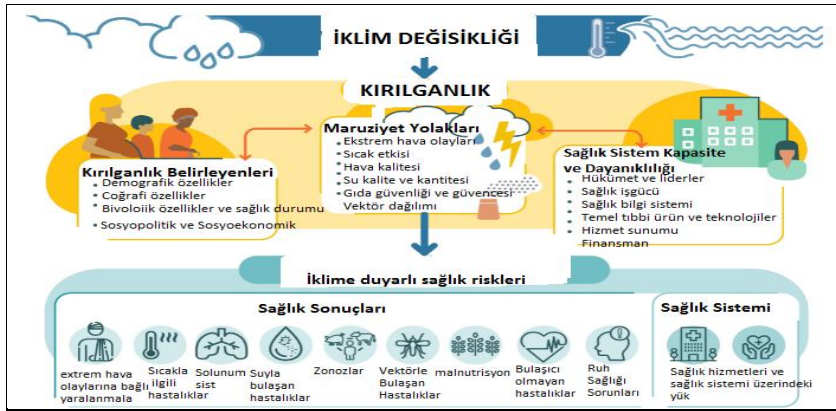
İklim Değişikliğinin Dolaylı sağlık etkileri:

İklim değişikliği kaynaklı su, gıda, ekosistem, tarım, endüstri üzerinde, yerleşim yerlerinde ve ekonomide meydana gelen değişikliklerden kaynaklanır. Dolaylı olarak değişen ekosistem canlıların yaşam alanlarını etkilemesi, su kaynaklarında azalma, suyun fazlalığı, kirliliği, yokluğu vb ve kıyı ekosistemindeki bozukluklar sonucu ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar (dizanteri, kolera, tifo, paratifo, giardia, vektör kaynaklı, viral, parazitler vb. bulaşıcı hastalıklar), malnütrisyona bağlı beslenme bozuklukları, zehirlenme, kaza ve yaralanmalar; hava kirliliği, ozon tabakasında incelme vb. atmosferik sorunlar kaynaklı allerji, aeroallerjenler, toksik kimyasallara artan maruziyet, akciğer, mesane, meme, cilt kanserleri ve katarakta artış; artık kökü kazındığı düşünülen hastalıkların yeniden ortaya çıkması ile yeni enfeksiyon hastalıklarının görülme başlanması (eriyen buzulların içindeki bilinmeyen mikro organizmalara vb.) yeni hastalıklar insan sağlığını olumsuz yönde etkilemekte, hastalık yükünü arttırmaktadır (<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>)

İklim değişikliğinin getirdiği bu hastalık yükünün sağlık hizmet sunumu üzerine de yansımaları bulunmaktadır. Bunu temelde 1. sağlık hizmetlerinde aksama (bağışıklama başta olmak üzere temel sağlık hizmetlerinde sorunlar), sağlık hizmetlerinin olumsuz etkilenmesi (taramalar, kronik hastalık takiplerinde aksamalar vb.) 2. İklim değişikliğinin yarattığı ek sağlık sorunları olarak ikiye ayırmak olanaklıdır. Bunlar sağlık sistemi üzerine ek iş yükü ve ek finansal yük getirmektedir. Sağlık sistemi üzerindeki ek yük, iklim değişikliği kaynaklı sorunlarla başa çıkmak ve bu sorunların en aza indirilmesi için örgütlenme, insan gücü ve finansman olmak üzere planlama ve yatırım yapmayı gerekli kılmaktadır.

Şekil 2. İklim değişikliği ve iklim duyarlı sağlık riskleri

(<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>)

Lancet countdown 2019-2021'de iklim değişikliğinin etkileri derleniyor. Buna göre sıcaklık artışının yetersiz beslenme ve artan gıda fiyatları gibi sonuçlarının yükünü en çok dezavantajlı grupların taşıyacağı öngörülüyor. Küresel ölçekteki verim potansiyeli geçtiğimiz 30 yılda, mısırdaki %4, kışık buğdayda %6, soya fasulyesinde %3 ve pirinçte %4 gerilemiş durumda olduğu belirtiliyor. Makalede fosil yakıt kullanımına ek artan sıcaklığı daha fazla toksik hava solunmasına neden olduğu, enfeksiyon hastalıklarının yayılmasına sebep olan iklim koşulları açısından her yıl bir öncekinden daha kötü olduğu, doğurganlık ile ilgili riskler arttığı ifade edilirken, gelecek neslin sağlığının hayatlarının her aşamasında tehdit altında olduğu vurgulanıyor.

(<https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2821%2901787-6>,

<https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2819%2932596-6>)

İklim değişikliği ve kadın sağlığı

Burada küresel iklim değişikliğinin doğrudan ve dolaylı etkilerinin bir arada değerlendirildiğini ama en çok da sağlığın sosyal belirleyicileri üzerindeki etkileri kaynaklı kadınların sağlığının etkilendiğini, giderek daha çok etkileneceğini öngörüyoruz. Örneğin, iklim değişikliği ile birlikte, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin arttığı ifade ediliyor. Ev işlerinden, su ve yakacak odun toplamaktan birincil sorumlu olan kadın ve kız çocuklarının, kuraklık nedeniyle yerleşim alanlarından daha fazla uzaklaştığı, daha fazla taciz, tecavüz, istismar, kaza ve yaralanmalar ile karşılaştığı belirtiliyor.

Kıt kaynakların daha azalması nedeniyle göç etmek durumunda kaldıklarında yolda ya da mülteci veya ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin kamplarında toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, taciz tecavüz riskinin arttığı belirtiliyor.

Buna ek olarak çok sıcak ve çok soğuk gibi ani değişimleri yaşandığı aşırı hava koşullarının geçim kaynaklarını yok etmesi ve yoksulluğu arttırması gereceğinin; aileleri, bir başlık parası karşılığında veya bir kızın gelecekte yaşama şansını arttırdığına inandıkları ve belki de besleyecek bir kişi daha olmaması için genç kızları evlendirmeye teşvik edebileceği belirtiliyor. Bununla bağlantılı olarak, iklim kaynaklı artan gıda sorunu nedeniyle kadın ve kız çocuklarına daha az yiyecek verildiği kötü, yetersiz, dengesiz beslenmeye kadın ve kız çocuklarının daha fazla maruz kaldığı, olumsuz çevre koşulları (kötü hava, kirli su vb.) kaynaklı hastalıklardan kadın ve kız çocuklarının daha çok etkilendiği bildiriliyor.

İklim krizinin tarımsal üretimi azaltması daha çok tarım sektöründe büyük ölçüde güvencesiz çalışan kadınların para için evlen(diril)mesi ya da Kenya örneğinde olduğu yemek için bedenlerini satmak durumunda kalmaları gibi durumlarda artış gözleniyor. Bu da şiddet, ruhsal sorunlar, Cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve istenmeyen gebeliklerde artış gibi sorunları beraberinde getiriyor.

Yapılan çalışmalar, artan sıcaklıkların erken ve ölü doğumlar artırdığı yönünde. Örneğin bir araştırmada "doğumdan önceki haftadaki 1 santigrat derecelik bir artışın, sıcak mevsimde (Mayıs-Eylül) yüzde 6'lık bir risk artışıyla ilişkili olduğunu ve bu da 10.000 doğumda yaklaşık dört tane fazladan ölü doğum anlamına geldiğini gösteriyor. Tüm kanıtlar aşırı sıcak havanın olumsuz doğum sonuçları arasında bir bağlantıya işaret ediyor.

Ayrıca, UNDP'ye göre sıtma ve dang humması gibi vektör kaynaklı hastalıklar düşük, erken doğum ve anemi ile doğrudan ilişkili. Artan sıcaklıklar, bu hastalıkları yayan sivrisineklerin aktif olduğu mevsimleri uzatıyor ve ıslak ortamlar üremelerini teşvik etmesi ve vektör kaynaklı

hastalıkların artması. Buna örnek önceki yıllarda Güney Amerika'da görülen gebelerde mikrosefalili bebek gibi ciddi doğum kusurlarına neden olabilen vektör kaynaklı Zika virüsü hastalığını görülmesi verilebilir.

Ayrıca önceden de belirttiğim gibi iklim değişikliği temel sağlık hizmeti sunumunda aksamalara neden olabilmektedir. Özellikle kadınların üreme sağlığı ve doğum kontrol erişiminin kısıtlanması ciddi bir anne ve bebek sağlığı sorunudur. UNDP, COVID-19 krizindeki deneyimler üzerinden acil durumların öne çıktığı zamanlarda, hizmetlerin öncelik sırasının değiştiği, kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili “daha az gerekli görülen” hizmetlerden uzaklaştıklarını vurguluyor. Cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetleri devam etse bile, yerinden edilmiş kadınlar ve kız çocuklarının bu hizmetlere erişiminin azaldığı ve bu durumun da daha fazla istenmeyen gebeliklere ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara neden olduğu ifade ediliyor.

İklim değişikliği kaynaklı afetlerin arttığı ve afetlerden daha çok kadınların etkilendiği belirtiliyor. Afetlerde kadınların ölüm oranının daha yüksek olduğu (Geleneksel toplumsal roller, çocuklarını kurtarmaya çalışmak, yaşlıları ya da evi bırakmamak, yüzme bilmemek, geleneksel kıyafetler, kurtarılmayı beklemek, uyarıları anlamamak ya da uyarıların onlara ulaşmaması kaynaklı vb.) belirtiliyor. Kadınlar bir şekilde afetlerden sağ kurtulsalar bile göç edenlerin daha çok kadın cinsiyette olduğu ve bu sefer daha önce de belirtildiği gibi hem fiziksel hem cinsel şiddet tehdidiyle karşı karşıya kaldığı bildiriliyor. Afet sonrası sığınma evlerinde kalan kadınların büyük kısmı taciz, tecavüz ve şiddete maruz kaldıkları ifade ediliyor.

Özetle, kadınlar sorumlu olmadıkları iklim krizinden en çok etkilenmektedirler. Ancak kadınlar iklim krizi ya da iklim krizine neden olan durum, olay vb. mücadelede en saflarda yer almaktadırlar. Ülkemizde de kadınlar iklim krizine yol açan çevre talanında mücadelede en önde yer almaktadırlar.

Bu nedenle kadın gücünü örgütlü hale getirerek iklim mücadelesinde yer alan kadınların sesini yükseltmek, mücadelesini görünür kılmak çözümün bir parçasıdır.

Hekimler ve hekim örgütleri ne yapıyor? İklim mücadelelerinde gelecek nesillerin yaşam hakkı için meslek örgütümüzü en ön saflarda görüyoruz (http://www.ttb.org.tr/images/stories/haberler/file/DTB_fosil_yakitlar.pdf, http://www.ttb.org.tr/userfiles/files/Cevre_oneri_2019.pdf).

Sürdürülebilir bir yaşam/gelecek için Ne yapıyoruz/yapmalıyız? Diye soruyorum. Bu soruyu bireysel ve kurumsal olarak yanıtlatabiliriz. Buradan İklimi değil, sistemi değiştir diyerek meslek örgütümüz TTB

Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı koluna da emeği örgütleyerek görünür kıldığı için teşekkür ederim.

Kaynaklar

1. https://academic.oup.com/eurpub/article/28/suppl_4/cky218.075/5192300
2. <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2821%2901787-6>,
3. <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2819%2932596-6>
4. <http://88.255.100.159/xmlui/bitstream/handle/20.500.12569/388/Aysen-Ozmen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. http://www.ttb.org.tr/images/stories/haberler/file/DTB_fosil_yakitlar.pdf,
6. http://www.ttb.org.tr/userfiles/files/Cevre_oneri_2019.pdf
7. <https://climate.nasa.gov/images-of-change?id>
8. https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2021/09/Turkey_Heatwaves_Briefing_TR.pdf
9. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/276405/9786057496713-tur.pdf>
10. Kiraz E (2019) İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığına Etkileri, Ankara: İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi, https://www.iklimin.org/wp-content/uploads/2020/02/modul_14_en.pdf, <https://docplayer.biz.tr/165204597-Iklim-degisikliginin-insan-sagligina-etkileri-prof-dr-emine-didem-evci-kiraz.html>
11. <https://www.iklimhaber.org/iklim-degisikliginin-insan-sagligina-etkileri-iklimin/>
12. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>
13. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>
14. https://www.iklimin.org/wp-content/uploads/eqitimler/seri_15.pdf
15. https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2021/11/COP26_Arkaplan_Dokumani.pdf

İÇ ORTAM HAVA KİRLİLİĞİ, BİYOMAS MARUZİYETİ

Ayşe Füsün Topçu

Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı

Dünyada 3 milyar insan, ev içi enerji tüketimi için katı yakıt kullanmaktadır ve bu insanların büyük bir kısmı ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerdendir (1). Katı yakıtlar; kömür ve biyomas olmak üzere iki çeşittir. Biyomas ise; odun, odun kömürü, tezek, ve bitki atıkları, yani mısır koçanı, fındık kabuğu, pamuk sapları ve talaş gibi yakıt olarak kullanılabilen çeşitli maddeleri kapsamaktadır. Ülkemizde de coğrafik koşullara göre kullanılan biyomas yakıtlar değişmektedir. Ormanlık alanlarda odun iken pamuk tarlalarının olduğu bölgelerde pamuk sapları, çorak bölgelerde tezek, kullanılabilmektedir. Kırsal alanda yaşayan kadınlar yemek/ekmek pişirme ve ısınma amacıyla her gün saatlerce biomasa maruz kalmakta, dolayısıyla ev içi hava kirliliğinden daha fazla etkilenmektedirler (1). Sosyoekonomik durum nedeniyle tek odada yaşam, havalandırmanın kötü olması, beslenme yetersizliği ve eğitimsizlik de ev içi hava kirliliğinin sağlık üzerine etkisine katkıda bulunmaktadır (2)

Dünyada yılda 1,5-2 milyon ölüm ev içi hava kirliliğine bağlı olarak gelişmektedir (3). Ölüm nedenleri, <5 yaş çocuklarda akut solunum sistemi enfeksiyonları, kadınlarda ise KOAH ve akciğer kanserine bağlı olmaktadır. Günümüzde ev içi hava kirliliği; küresel hastalık yükünün, önlenebilir risk faktörleri arasında 10. sırada yer almaktadır. (3)

Güven ve ark, kentsel ve kırsal alandan %50,7 kadınlardan oluşan 1160 kişilik çalışmada, solunumsal semptomları içeren bir anket (modifiye BOLD) ve spirometrik analizleri karşılaştırmıştır. Bu çalışmada, kırsal alanda yaşayan kadınlarda, olguların %54,5'da KOAH'ın tek nedeninin biyomas olduğu saptanmıştır (4).

Bir metaanalizde; hangi tipi olursa olsun, katı yakıt dumanına maruziyetin kesin olarak KOAH ile ilişkili olduğu, biyomas dışı yakıt kullananlara kıyasla riskin 2 kat fazla olduğu saptanmıştır. Katı yakıtlar içinde de odunun, diğerlerine kıyasla daha etkin olduğu gözlenmiştir (5).

Ev içi hava kirliliğine katkıda bulunan bir başka faktör ise sigara dumanına maruziyettir. Sigara dumanında >7000 toksik, tahriş edici ve kanserojen madde bulunmaktadır. Kadınlar sigara içmeseler bile, pasif maruziyet nedeniyle içiciler ile aynı hastalıklara yakalanmaktadır. Pasif

içicilerde başta koroner arterler olmak üzere tüm arter sisteminde yetmezlik ortaya çıkmakta ve kalp hastalığına bağlı ölümler artmaktadır. KOAH, kronik bronşit gibi havayollarını etkileyen kronik hastalıklar ve başta akciğer olmak üzere, meme, mesane gibi organların kanserlerine yakalanma riski artmaktadır. Ayrıca kadınlarda; menstrüel siklus düzensizlikleri, infertilite, ektopik gebelik riski, abortus, menapoz, osteoporoz, üriner inkontinans, deri kırışıklıklarına neden olmaktadır. Gebelik sırasında sigara dumanına maruziyet sonucunda; prematür bebek doğumu, erken membran rüptürü, düşük doğum ağırlıklı çocuk, çocuklarda intrauterin büyüme geriliği, ani bebek ölümü, konjenital anomaliler, solunum problemleri, intraventriküler hemoraji, persistan pulmoner hipertansiyon, kraniyosinostoz, retinal vasküler anomaliler, infantil kolik gelişebilmektedir.

Ülkemizde ev içi hava kirliliğine katkıda bulunan bir başka önemli faktör ise çevresel asbest maruziyetidir. Çevresel asbest maruziyetinin sık görüldüğü iller; Kütahya, Eskişehir, Diyarbakır, Sivas, Elazığ, nispeten daha nadir görüldüğü iller ise; Afyon, Konya, Isparta, Tokat, Kayseri, Gaziantep, Hatay, Yozgat, Çorum'dur. Çevresel maruziyet, kerpiç evlerin iç duvarlarında boya yerine kullanılan, halk arasında aktoprak diye adlandırılan asbest içeren toprağa ev içinde oturanların, yıllarca bu duvarlardan havaya karışan ve asbest içeren tozları inhale etmeleri ile olmaktadır. Maruziyetten yaklaşık olarak 20 yıl sonra asbeste bağlı hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Asbest maruziyeti ile gelişen benign hastalıklar; plevral plaklar, asbestozis, benign asbest plörezisi, diffüz plevral kalınlaşma, malign hastalıklar ise; akciğer kanseri, malign mezotelyoma ve diğer tümörlerdir (gastrointestinal, böbrek, faringolaringeal gibi) (6).

Ev içi hava kirliliğini engellemek için alınabilecek önlemleri ise şöyle sıralayabiliriz; ekonomik ve kültürel gelişim, halkın eğitimi, havalandırmanın iyileştirilmesi, odaların dağılımında değişim, ev içinde ayrı mutfak kullanılması, sobaların iyileştirilmesi, baca kullanılması, yakıtların değişimi, mümkünse elektrik ya da doğal gazla geçiş gibi, pasif sigara maruziyetinin ve asbestli toprak kullanımının zararları konusunda halkın eğitimi.

Kaynaklar

1. Kurmi OP, Semple S, Steiner M, Henderson GD, Ayres JG. Particulate Matter Exposure during Domestic Work in Nepal. *Ann Occup Hyg* 2008;52:509-17.
2. Liu Y, K. Lee K, Perez-Padilla R, Hudson NL, Mannino DM. Outdoor and indoor air pollution and COPD-related diseases in high- and low-income countries. *INT J TUBERC LUNG DIS* 2008;12(2):115–127.
3. Viegi G. *Int J Tuberc Lung Dis* 2004;8:1401-1415 , Ezzati M. *Environ Health Perspect* 2002;110:1057-1068, Franchi M. *Allergy* 2006;61:864-868.
4. Günen H, Hacıevliyagil SS, Yetkin Ö, Gulbas G, Mutlu LC , Pehlivan E. Prevalence of COPD: First epidemiological study of a large region in Turkey. *European Journal of Internal Medicine* 19 (2008) 499–504.
5. Kurmi OP, Semple S, Simkhada P, et al. COPD and chronic bronchitis risk of indoor air pollution from solid fuel; a systematic review and meta-analysis. *Thorax* 2010;65:221-228.
6. Şenyiğit A, Bayram H, Babayiğit C, Topçu F, Nazaroğlu H, Bilici A, Leblebici iH. Malignant Pleural Mesothelioma Caused by Environmental Exposure to Asbestos in the Southeast of Turkey: CT Findings in 117 Patients. *Respiration* 2000;67:615–622.

İKLİM KRİZİNİN KADIN RUH SAĞLIĞINA ETKİSİ

Aytül Gürbüz Tükel

TTB Kadın Sağlığı Kadın Hekimlik Yürütme Kurulu Üyesi

Dünyada iklim krizinin yıkıcı etkileri artık iyice hissedilirken, bu krizden en çok etkilenenlerin başında ise kadınlar geliyor. Ataerkil anlayışın kadına ve doğaya bakışı açısından çok fazla ortak nokta görebiliriz, bu anlayış hem kadını hem doğayı tahakküm altına almakta, mülkiyeti gibi görmekte, şiddet uygulamaktadır, nasıl bir cins-kırım yapıyorsa aynı zamanda eko-kırım yapılmaktadır. Kadınla erkek arasındaki eşitsizliklerin sonucu olan, kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü, üzerindeki bakım yükü, geleneksel kıyafetlerin hareket imkânını engellemesi gibi birçok sebep ekolojik felaketlerden erkeklerden daha fazla etkilenmesine yol açmaktadır.

İnsan ve çevrenin ilişkisinin bilinçdışı yönlerine bakış Freud'la başlamıştır. Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği* isimli eserinde uygarlığın insanları doğaya karşı korumak için gerekli olduğunu ve insanı doğa karşısında güçsüz olarak tanımlayıp insanın doğanın insan karşısında yenilmeyeceğini savunur (1).

Freud *Uygarlığın Huzursuzluğu* isimli eserinde de benzer görüşlerine devam eder ve insanın kendisini doğadan koruması gerektiğini söyler ve gelişen teknolojinin bu amaçla kullanılması gerektiğini savunur (2). Freud'un yaşadığı dönem henüz teknolojinin çok gelişmediği ve ekosistemin insanlar tarafından zarar görmediği bir dönemdir.

Jungcu ekopsikolog Mary-Jane Rust ise aydınlanma, modernite, patriarka, sanayicilik ve kapitalizmi yaşadığımız mitler olarak tanımlar ve doğayla savaşmaktan çok onunla yaşamakla ilgili bir mite ihtiyacımız olduğunu dile getirir. Ve şöyle sorar: “Sadece varlıklı insanlara değil, tüm dünya topluluğuna fayda sağlayan bir hayata nasıl ilerleyebiliriz?” (3).

Çocuklarımıza Gerçekten Daha İyi Bir Dünya Bırakmak İstiyor muyuz?

Evlatlarını savaşlara göndererek, onlara bırakılacak dünyayı büyük bir hızla yok etmeye çalışarak dilimizden düşürmediğimiz çocuklarımıza iyi bir dünya bırakmak istiyoruz sözü ne kadar gerçekçi sorgulamak gerekiyor. Searles, çevre ile ilişkinin yıkıcılık üzerine kurulduğunu ve

bağımlılık ile kontrol, boyun eğme ile sömürü, haset ile minnettarlık arasında salınan benlik savunmaları tarafından belirlendiğini belirtir (4).

Kitlesel İnkâr

Doğayla ilişkimizde inkâr kullanılan savunma mekanizmalarındandır. Nasıl ki erkek egemen sistem failleri ve mağdurları belli olduğu halde hem kadına her türlü şiddeti uygulayıp hem de kadına yapılan şiddete gözünü kapatıyor, görmezden geliyor, yüzleşmekten kaçınıyor doğaya karşı olan şiddette de benzer bir yolu izliyor. George Marshall iklim değişikliğinin kanıtlarını entelektüel olarak kabul edebildiğimizi, ancak böylesine büyük bir suç için sorumluluğumuzu kabul etmenin son derece zor olduğunu belirtir. (5).

Suçlulukla Başetmek İçin Kayıtsız Kalma

Doğayla ilişkimizde kullandığımız diğer bir savunma mekanizması kayıtsızlıktır. Cosimo Schinaia, doğal kaynakların körü körüne sömürüsüne örtülü olarak göz yumduğumuzu kabul etmekten ve bunun yıkıcı yansımalarından kaynaklanan suçluluk duygusuna karşı, şiddetli ve yaygın bir kayıtsızlıkla tepki vererek kendimizi koruduğumuzdan söz eder (6).

İklim Krizi Ruh Sağlığını Nasıl Etkiliyor?

Amerikan Psikoloji Derneği (APA), eko-anksiyetenin resmi tanımını oluşturdu ve onu çevresel bir kıyamet korkusu olarak tanımladı. Eko-anksiyete stresi, depresyona, kaygıya ve özerklik veya kişisel kimlikte kayıp duygularına neden olabilir. Kısacası, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle ruh sağlığı sorunları artıyor (7).

Bu etkileri akut, subakut ve uzun dönemli etkiler olarak ayırabiliriz.

Akut Dönem Etkileri

Akut dönemde %25-50 oranında ruh sağlığı etkileniyor. TSSB, yas reaksiyonları, anksiyete boz., uyku boz., majör depresyon sık görülen ruhsal sorunlardır

EmpoderaClima makalelerinde (EmpoderaClima, kızların ve kadınların karşı karşıya olduğu iklim değişikliği üzerindeki orantısız etkiler ve iklim eyleminde kadınların liderliğine duyulan ihtiyaç konusunda farkındalığı artırmak için oluşturulmuş bir eğitim platformudur) iklim değişikliğinin etkileri söz konusu olduğunda, kadınlar en çok etkilenenler arasında yer almaya devam ettiği belirtilmektedir. Kadınlar, gençler ve düşük sosyoekonomik statüye sahip kişilerin, afetlerle ilgili kaygı ve duygudurum bozukluklarına karşı daha savunmasız olduklarını göstermiştir.

Carbon Brief (iklim değişikliği bilimi ve politikası konusunda uzmanlaşmış, İngiltere merkezli bir web sitesidir) tarafından yapılan 28 araştırmadan elde edilen veriler, kadınlarda iklim kaynaklı ruhsal hastalıkların görülme olasılığının çok daha yüksek olduğunu gösteriyor. Daha spesifik bölgesel yapılan araştırmalarda, kadınlarda ABD, Avustralya ve Myanmar'daki tropik siklonları takiben görülen travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB) erkeklerden daha fazla görüldüğü saptanmıştır

Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre kadınlar, TSSB'den etkilenen en büyük tek insan grubudur ve bu, dünya çapında yüksek cinsel şiddet görülme sıklığıyla bağlantılıdır. Bununla bağlantılı olarak araştırmalar, aşırı hava olayları sırasında ve sonrasında kadınlara yönelik cinsel şiddetin artabileceğini gösteriyor. TSSB'nin yanı sıra, kadınlar aşırı hava olaylarını takiben daha yüksek depresyon ve duygusal sıkıntı riskiyle karşı karşıya kalma eğilimindedir.

Subakut Dönem Etkileri

Sıcak hava akımı; Sıcaklık 30 derece üzerine çıkınca ruh sağlığı etkileniyor, agresyon, kişilik değişiklikleri, suç oranının artması görülmüyor.

Sıcak hava akımına bağlı olarak; endokrin sisteminde değişiklikler, dikkat eksikliği, kuraklık, beslenme sorunları, verimliliğin düşmesi, maddi kayıplar, göçler görülmektedir.

İklim değişikliğinin bir sonucu olarak yükselen sıcaklıklar ruh sağlığını da tehdit ediyor. Pakistan'daki 2005 sellerinde, iklim olayları nedeniyle yerinden edilen insanların %80'i kadındı. Batı Afrika'daki Çad Gölü'nün %90'ı yok olurken, Çad, Nijerya, Nijer ve Kamerun bölgelerindeki kadınlar her yıl su için daha uzağa yürümek zorunda kalıyor. Artan sıcaklıklarla ilgili olarak, 30°C'nin üzerindeki sıcaklıkların ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri kadınlarda daha fazla görülmektedir

Su kaynakların azalması ya da tükenmesi sebebiyle, temiz suya erişimden en çok etkilenenlerin yine kadınlar olduklarını görüyoruz. Su kaynaklarının ve suya erişimin sınırlı olduğu her on haneden sekizinde su toplamadan kadınlar ve kız çocukları sorumlu. Kadınlar, artık daha uzak yerlerden evlerine su taşımak zorunda kalıyor. Suya erişim için her gün kilometrelerce yürümek zorunda kalan kadınlar, bu zorunlu yolculukları sırasında da erkekler tarafından sözlü, fiziksel ya da cinsel tacize maruz bırakılabiliyor.

Uzun Dönemde Kadınları Nasıl Etkiler?

UDNP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)'e göre kadınların iklim krizinden daha fazla etkilenmelerinin sebepleri;

- Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin artma ihtimali
- Küçük yaşta evliliklerin artması
- Erken ve ölü doğumlar
- Anne ve yenidoğan sağlığı tehdidi
- Üreme sağlığı ve doğum kontrol yöntemlerine erişimin kısıtlanması

Bütün bu etkiler ikincil olarak ayrıca iklim krizinin direkt etkileri kadınların ruh sağlığını etkilemektedir.

Hava Kirliliğinin Ruh Sağlığına Etkileri

Hava kalitesi ile ruhsal hastalıklar arasındaki bağlantı son zamanlarda daha fazla dikkat çekmekte ve kentsel çevre ile duygudurum bozuklukları, anksiyete ve şizofreniyi içeren psikiyatrik bozukluklar geliştirme riski arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır. (8). Kentsel çevresel özelliklerinin ruh sağlığı üzerindeki etkileri araştırılırken, yüksek hava kirliliği düzeylerine ek olarak, şehirleşmenin artması, sosyoekonomik durumun düşmesi ve yeşil alanların azalmasının depresyon başta olmak üzere ruhsal hastalık görülme oranlarını etkileyebileceği de dikkate alınmalıdır (9).

İnsan merkezci bir yaklaşımdan doğa merkezci bir yaklaşıma

Doğanın insana hizmet etmek için var olan bir araç olduğunu varsayan insan merkezci (antroposentrik) çevre etiği, çevre sorunlarının temelinde yatan asıl sebeptir. Bu görüşün karşısında doğanın kendinden değeri olduğunu savunan ve çevrenin bütünselliğine vurgu yapan ekosentrik (çevre merkezci) etik yaklaşım bulunmaktadır.

Suçluluk duygularından ve kaygılarımızdan kendimizi uzak tutmak için inkâr ve kayıtsızlık içinde değil, var olan sorunla yüzleşme cesareti göstermemiz, doğanın kaynaklarını sınırsız tüketmememiz, ormansızlaştırma, HES'lerle su kaynaklarının yok edilmesi, fosil yakıtların aşırı kullanımı ve bunların sonucunda oluşan su kıtlığı, çölleşme, sıcak hava dalgaları artan çölleşmeye gibi çevre felaketlerine karşı tetikte olmamız gerekiyor

Aşırı iklim olayları son on yılda arttı ve artmaya devam edecek. İklim değişikliğinin sonuçlarını uyarlamak ve hafifletmek için kilit alanlarda cinsiyet ve iklim adaleti çok önemlidir. İklim krizine karşı savunmasız bir grup olarak, dünya çapında kadınlar hala seslerini duyurmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele ediyor. Ruh sağlığı alanındaki yeni çalışmalar, küresel halk sağlığının ciddiyetine ışık tutuyor, ancak özellikle Covid sonrası bir dünyada ruh sağlığının tanınması ve anlaşılması arttıkça, karar vericiler ve küresel topluluk, insanları bu riskler konusunda daha fazla iletişim kurmaya ve eğitmeye odaklanmalı.

Kaynaklar

1. S. Freud (1927) Bir Yanılsamanın Geleceği “The Future of an Illusion”, Standard Edition, Volume XXI, Hogarth Press, London, 1986, s.5-56.
2. S. Freud (1930) “Civilization and Its Discontents”, Standard Edition, Volume XXI, Hogarth Press, London, 1986, s.64-145
3. M.-J. Rust (2008) “Climate on the couch: Unconscious processes in relation to our environmental crisis”, *Psychotherapy and Politics International*, 6: 157–170.
4. H. Searles (1972) “Unconscious processes in relation to the environmental crisis”, *Psychoanalytic Review*, 59: 361-374.
5. G. Marshall (2001, September 22) “The psychology of denial: Our failure to act against climate change”, *The Ecologist*, Retrieved from: <http://ecoglobe.ch/motivation/e/clim2922.htm>. Marshall G 2001
6. C. Schinaia (2019) “Respect for the environment: Psychoanalytic reflections on the ecological crisis”, *The International Journal of Psychoanalysis*, 100: 272-286.
7. Benoit L, Thomas I, Martin A (2022), “Review: Ecological awareness, anxiety, and actions among youth and their parents - a qualitative study of newspaper narratives” *Child Adolesc Ment Health* 2022 Feb;27(1):47-58.
8. Generaal E, Hoogendijk EO, Stam M ve ark. Neighbourhood characteristics and prevalence and severity of depression: pooled analysis of eight Dutch cohort studies. *Br. J. Psychiatry* 2019;215:468-75
9. Block ML, rón-Garcidueñas L. Air pollution: mechanisms of neuroinflammation and CNS disease. *Trends Neurosci* 2009; 32:506-16. Levesque S. Ve ark. 2011

EKOLOJİK KRİZİN KADIN YAŞAMINA ETKİLERİ

Kolaylaştırıcı:

Ayşegül Ateş Tarla

Kadınların Yaşam Alanlarının Dönüşümü:

Eylem Ölmezoğlu

Savunmasız Grupların Göç Sonrası Sağlık Durumları:

Deniz Mardin

**Evini Sirtında Taşımak, Kadınların İç Dünyası Gurbet Ele
Nasıl Sığır?**

Ayşe Devrim Başterzi

Sur'un Dünü ve Bugünü:

Selma Aslan

KADINLARIN YAŞAM ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ (EKOLOJİK KRİZİN KADIN YAŞAM ALANINA ETKİSİ)

Eylem Ölmezoğlu

Giriş

Bu sunumda sosyalist ve feminist bir bakış açısıyla, kapitalizmin canlı cansız tüm varlıkların yaşam alanlarını nasıl değiştirdiğini, bunun yanında ataerkinin de etkisiyle erkek olmayan her kesime yönelen ayırım ve tahakkümü, ekoloji temelli yaklaşımlarla aktarmayı ve birlikte değerlendirmeyi umuyorum.

Kadınların ezilmesinin bir tarihi var. Bunu sosyalist perspektifte ilk ele alan Engels ve onun eseri Köken. Her ne kadar ezilmenin tarihini özel mülkiyete bağlasa ve ancak ataerkinin bunun öncesinde var olduğu günümüzde biliniyor olsa da, eseri özü itibarıyla bu ezilmenin doğal süreç olmadığı ve kadınların kim tarafından ezildiği gibi tespitleriyle önemli bir bakış açısı getiriyor. 70’lerde Simone de Beauvoir’ın “Kadın doğulmaz, kadın olunur” demesi de benzer bir tarihsel diyalektik düşüncenin ürünü.

Kadınların ezilmesinin bir tarihi olduğu gibi kapitalizminde bundan çok daha kısa olmakla birlikte bir tarihi var. Ve bu tarihle birlikte kadınların tahakküm biçimleri de çeşitleniyor ve artıyor.

Küresel Köyde Evsizlik

(Vandana Shiva'nın bir makalesinde kullandığı tanımdır)

Bu resim Jean François Millet'in Toplayıcılar tablosundan hareketle yapılmış. Toplayıcılar (Gleaners), ortaçağdan beri süren bir gelenek olarak, tarlada biçilen ekinin ardından kalanları toplayan alt gelir grubundan kişileri ifade eder. (Bu konuyla ilgili Agnes Varda'nın da Toplayıcılar isminde bir belgesel filmi var) Yanında ki resimde ise toplayıcılığın, kırdaki halinden kente gelince ki durumuna bir yansıtma yapılmış. Aslında resmedilen bir sürecin somut sonucudur, bu anlamda çok kuvvetli bir görsel ve bu sonuca giden yolu bulmak, anlamak, tespit etmek gerekiyor.

Yaşam alanlarımız ve şekillerimiz değişiyor. Evsizleşiyoruz, mülksüzleşiyoruz, yoksullaşyoruz. Kapitalizmin yarattığı, küresel piyasa ve ulusötesi sermaye ortamında, bu süreci sadece biz Türkiye halkları olarak yaşamıyoruz, tüm dünya halkları da yaşıyor. Yaratılan bu küresel köyde, hepimiz evsiziz. Bu nedenle ekoloji hareketi de, bizlerin topraktan/köklerimizden koparılmaya karşı direnme mücadelemiz aslında.

Mülksüzleşme

Yaşam alanlarımızın değişimine bakarken kapitalizmin kendini var ettiği, Marx'ın ilksel birikim olarak ortaya koyduğu, köylü nüfusun mülksüzleşmesi sürecine değinmek istiyorum. Marx bunu Kapital'de İngiltere üzerinden detaylı olarak anlatır. Benzer sürecin Kıta Avrupasındaki pek çok toplumda yaşandığını ve günümüzde de yine kapitalist birikim yaratmak için dünyanın çeşitli coğrafyalarında işletildiğine tanık oluyoruz.

15. yüzyıla kadar köylüler, feodal mülk dışında kalan arazileri, meraları, ormanları ortaklaşa kullanıyorlardı. Ancak, pazar ilişkileri yayıldıkça, kırdaki ortak yaşam alanları tehdit altına girdi ve herkesin ortak kullandığı arazilerin etrafı çitle çevirip sahiplenilmeye başlandı. Ortak topraklar

gidince, kırsal nüfus geçinebilmek için şehirlere göçtü ve hem asayiş için hem mülklerin yeni sahipleri için, bunlara yönelik yasalar, fermanlar çıktı. 16.yy'daki bu uygulamalar “kanlı şiddet yasaları” olarak tarifleniyor. 17. yüzyılın sonunda İngiltere’de sömürge sistemini, devlet borçları sistemini, modern vergi sistemini ve korumacılık sistemini içine alan sistematik bir bütünlük oluşturuluyor ve kapitalizm, devlet erkiyle birlikte ilksel birikim sürecini bu şekilde işletiyor.

İlksel birikim, sadece feodalizmden kapitalizme geçişte, tek defalık olarak mı yaşandı, yoksa kapitalizmin içerisinde her daim işletilen bir yöntem mi?

Aslında bugün de, insanları kendi üretim araçlarından ayıran ve onları ücretli emeğe ve üretim aracını sermayeye dönüştüren süreçler yaşanıyor.

Mülksüzleşen, yerinden edilen insanlar, şehirlerde ya da kırdaki olan varlıkların yanında ücretli emekçiye dönüşür ama aynı zamanda eskiden kullandığı geçim araçları metalaştığı için bunları tüketici olarak almak zorunda kaldığından iç pazara da dönüşür. Bugün baraj yapımı, maden tesisi, askeri üst, enerji santrali vs gibi “kalkınma” adı altında işletilen süreçlerde, yerinden evinden edilen halklar için de aynıları geçerlidir.

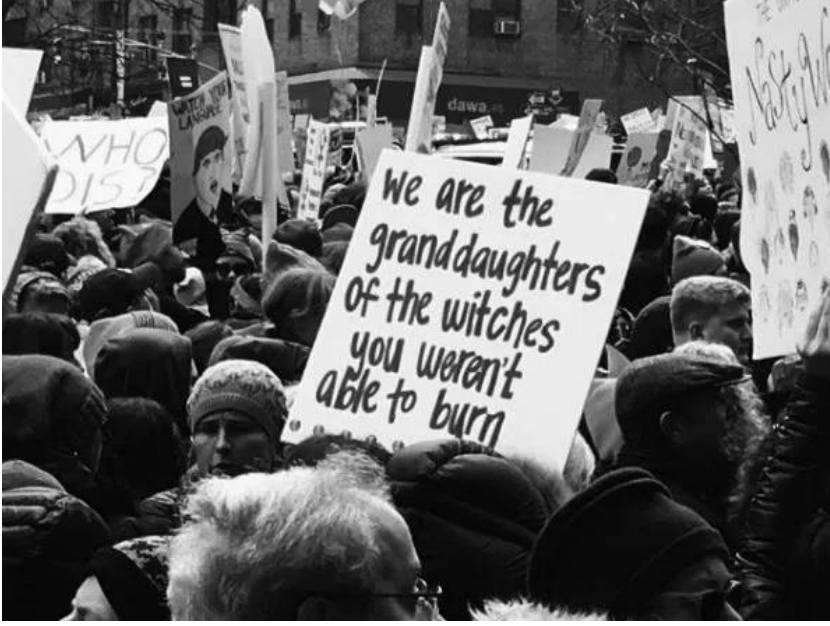
Toprakla uğraşan köylü nüfus, bugün de tarım politikaları kapsamında yapılan yasal düzenlemelerle toprağı terk etmek zorunda bırakılıyor. Çoğu borç batağında, kredi faizleri, tohum fiyatları, zirai ilaç fiyatları, acil kamulaştırma kararları gibi nedenlerle yaşam alanları ipotek altına alınmış durumda. Kapitalizm yalnızca bir iktisadi sistem değil, beraberinde kendi zenginlik ve birikim sistemini desteklemek için politik, adli ve toplumsal sistemleri de kurguluyor. Benzer süreç tarım için de geçerli, buna uygun düzenlemeler yapılırken bir yandan da dünyanın en büyük (ilk beşteki) tohum firmaları ile zirai ilaç firmalarının aynı şirketler olduğuna tanık oluyoruz. Yani tohumu da ilacı da aynı ulusötesi şirketler satıyor.

Cadı Avı

Avrupa’da 15.yüzyıl sonunda başlayan İngiliz toprak çitlemelerinin ve tarımsal kapitalizmin yükselişi, sermaye birikimi sağlanması ile o dönem çok sayıda cadılık suçlamasının ortaya çıkışı ve cadı avları arasında ilişki var. Silvia Federici, “Cadılar, Cadı Avı ve Kadınlar” kitabında, kadınların topraklarına ve bedenlerine nasıl el konulduğunun tarihini derinlemesine anlatıyor. Bugün yeni cadı avları srüyor ve başta üçüncü dünya ülkelerinde olmak üzere, aynı geçmişin izinden gidiyor.

Erkek ile doğa, erkek ile kadın arasındaki bu kutuplaşmış ilişkinin tarihine baktığımızda, cadı avı sırasında yaşanan kadın kırımını göz önünde bulundurmamız gerekir. Bunun yaşandığı yüzyıllar aynı zamanda modern

aydınlanma çağının başlangıcına gidiyor ve modernizm kendini erkek, batılı, beyaz, doğanın ve kadının hâkimi olarak inşa ediyor.

Sonuçları ise şöyle; Cadı avları bütün kadınları kapsayan bir korku rejimi kurdu, kadınların gelişmekte olan kapitalist toplumda kabul edilebilmek için riayet etmek zorunda oldukları yeni bir kadınlık modeli oluşturdu, cinsiyetsiz, itaatkâr, boyun eğen, eril dünyanın üstünlüğüne teslim olmuş, kapitalizmin tamamen değersizleştirdiği bir etkinlik alanına kapatılmayı normal kabul etmiş bir model yaratıldı.

Kalkınıyoruz...

Sömürgeci tarihsel süreç, kapitalizmin yarattığı “kalkınma” kavramıyla devam ediyor. Kalkınma kabaca, bir ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal refahını geliştirmek olarak anlatılıyor. Sistem bunu pek çok türlere bölüyor, kırsal kalkınma, ekonomik kalkınma, milli kalkınma, kadın kalkınması, sürdürülebilir kalkınma vs.. Bizler için ise karşılığı “krizler”; ekolojik kriz, sağlık krizi, tarım krizi, erkeklik! krizi, petrol krizi, gıda krizi, nükleer tehdit, savaş politikaları, zehirli atıklar, su krizi vs. kısacası ataerkil kapitalist sistem krizi.

Kapitalist birikim süreçlerinin insan merkezci yaklaşımlarıyla, doğayı yok sayan ve sadece kaynak olarak gören piyasacı saldırılarına karşı, doğal varlıklara el konulması ve ardından bir kullanım ve değişim değeri yaratılarak bunun üzerinden işletilmesi ve dönüştürülmesi aşamasında, önüne çıkan tüm doğal kaynakları, ormanları, dereleri, tarım arazilerini ve yaşam alanlarını insafsızca tüketen bir küresel sistemle karşı karşıyayız.

Toprakla aramızdaki bağ, koparılması gereken, değiştirilmesi istenen, ayak bağı ve engellerdir. Çünkü toprakla bağı olan insanlar, köklerinden koparılmaya gönüllü olmayacaktır, “kalkınma” için evlerinden ve vatanlarından sökülüp ekolojik ve kültürel mülteciler olarak endüstriyel toplumun boş arazilerine atılmaları için bir polis devleti ve terörist taktikleri gerekecektir. Yani kalkınma projesini uygulamak için buldozerlerin yanı sıra genellikle kurşunlarında kullanılması gerekecektir. (*Ekofeminizm kitabından alıntıdır*)

Sermayenin kalkınma ve büyüme olarak sunduğu yöntem, yaşamı üreten varlıkların sömürgeleştirilmesi ve onlara el konulmasıdır. Bunun için de ilerleme, kalkınma, büyüme gibi kavramların kimin için ne anlama geldiğinin bilinmesi, muasır medeniyeti yakalama perspektifinin ve önümüze konulan “kalkınma trenini yakalama” masalının bir karşılığı olmadığının anlaşılması gerekiyor.

Ekoloji ve Kadın, Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm, Ekofeminizm

Kadın ve doğa, aynı ataerkil kapitalist sistem tarafından tahakküm altında. 70’lerde, yükselen ikinci dalga feminizm ve aynı zamanda yükselen ekoloji hareketi ile beliren, ekoloji ve feminizm arasında ilişki kuran, yeryüzünün sömürülmesi ile cinsiyetçi sömürü arasındaki bağlantıya dikkat çeken teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Bu yaklaşımların birbirinden farklı bakış açıları ve çeşitleri olmakla birlikte, özünde iki temel noktası var; birincisi kadın ve doğanın birbirine tarihsel olarak yakın olduğunu önermeleri, ikincisi ise ataerkil kapitalist sistemin kadının ve doğanın sorunlarından sorumlu olduğu tespiti.

Kırsalda/Tarımda Kadın

Özü itibarıyla, aslında kırsalda doğanın koşulları herkes için eşittir; koşulu doğanın kendisi, kendi doğallığı içerisinde var eder. Hiçbir merkez yoktur, herşey birbiri ile ilişkilidir ve birbirinin çevresindedir, aynı zamanda da özellikle insanlar açısından dayanışmaya ve yardımlaşmaya dayalı bir yaşam kurmanın olanaklı halini sunar.

Doğa ile en içiçe olduğumuz alanlardan birisi, tarımsal üretim süreçleridir. Tarıma ilişkin de kapitalist ve endüstriyel tarımın yaratılması kapsamında, ülkemizde iki önemli değişim dönüşüm yaşanmıştır; 1948-1970 li yılları kapsayan makineleşme dönemi, 1980 sonrası neoliberal dönem. Bu süreçlerin sonunda, aile emeğine dayalı tarımsal üretim yapanlar için koşulları sürdürmek mümkün olmadığından tarımsal nüfusta düşüşler oldu ve kimisi kentlere göç ederken kimisi de mevsimlik işçi oldu ve topraklarını kaybettiler.

Cumhuriyetin kurulmasından itibaren hep tartışılan Toprak Reformu kavramı bulunmaktadır. 1945te yasalaşan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bu kapsamda bir kanundur. Her ne kadar çok değişikliğe uğramış, yürütülememiş ve eksik kalmış olsa da bu yasada ki ataerkil bakış açısını sunmak ve Türkiye’de mülkiyetin kökeninde erkek olmanın var olduğunu göstermek açısından 34.Maddesine bakmakta fayda var. Bu maddede toprağın, aile reisine verileceğinden bahsedilmekte ve o yıllarda medeni kanunda aile reisi “koca, birliğin reisidir” olarak erkek üzerinden tanımlanmaktadır. (Bu ifade 2002’ ye kadar yürürlükte kaldı. Hatta yakın bir tarihe kadar zorunlu tarım sigortası uygulamasında aile reisi olma şartı bulunuyordu.)

2019 yılı Çiftçi Kayıt Sistemi kayıtlı çiftçi sayısı 2 milyon 83 bin iken, 2020 yılında günümüze kadar ÇKS’ye kayıtlı üretici sayısı ise 1 milyon 803 bine düşmüş durumda. Toplam kayıtlı çiftçilerin ise yaklaşık %16’sını kadınlar oluşturuyor. Tarımda da diğer alanlarda olduğu gibi kadınlara yönelik kayıt dışılık söz konusu.

Oysa kadın iş gücü, tarımsal üretimin her döneminde, hem tarımdaki geçici işgücü hem de ücretsiz aile işçisi olarak aile işletmelerinin her zaman önemli bir parçası. Kadın, eker, yetiştirir, toplar, pişirir, tohumluk çıkarır ve yeniden eker. Bunula birlikte Anadoluda tüm tohum bilgisinin kadında toplandığına ilişkin çalışmalar var.

Emek yoğun olan geçici ve mevsimlik işler aynı zamanda az vasıflı olarak tanımlanan düşük ücretli işler de kadınlar tarafından yapılıyor.

Kadınlar Giderek Daha da Yoksullaşıyor

Kadınların yoksulluğu araştırmalarında (özellikle «yoksulluğun kadınlashması» kavramında) konuyu gelir azlığı anlamında değerlendiren yaklaşımların yerine, çok boyutlu bir yoksulluk olduğu anlayışı kabul görmeye başlamıştır.

Kadınların yaşadığı yoksulluğun farklı görünüşleri var; eğitim, sağlık gibi hizmetlere ulaşamamak, yetersiz gıda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden, sınıfsal konumdan, etnik kimlikten vs kaynaklı eşitsizlik temelli pratikler, karar alma süreçlerine katılamamak, siyasal özgürlükten yoksunluk,

kendini ifade edememek, dışlanmak, güvensizlik... gibi çeşitli biçimlerde ve şekillerde yoksulluk yaşanıyor.

Dolayısıyla kadınların yoksulluğu sadece ekonomik değil, kadına yönelik ayrımcılıklar, şiddet, baskı, hak mahrumiyeti gibi pek çok alandan değerlendirilmeli.

Ekonomik yaşamın sermayeleşmesi de en çok kadınları yoksullaştırıyor/pandemi–derin yoksulluk

Kadınların hane içinde, doğal besin sağlayıcısı olduğu, ev içinde bakım yükünün tamamen onların üzerinde olduğu, gıdayı tedarik etme gibi... Temiz suya erişimden gıdaya erişime

Yaşam Alanlarımız Çok Yönlü Olarak Değiştiriliyor

Kır ve kent tanımı üzerine çok çeşitli yaklaşımlar ve kriterler var. Türkiye için bakarsak, Kırsal Kalkınma Planlarında kır kavramı; Doğa-insan ilişkilerindeki yoğunluk, Dayanışma üzerine kurulu toplumsal ilişkiler, Küçük ölçekli yaşam ve üretim alanları, Kentsel merkezlere uzaklık, Düşük nüfus yoğunluğu, Tarımsal üretimin (bitkisel üretim ve hayvancılık) başat olması, Üretime dayalı işbölümünün ve uzmanlaşmanın gelişmemiş olması, Köy temelli bir yerleşimin ve kültürün varlığı gibi özelliklerle tarifleniyor.

Kırsal nüfusun sürekli azaldığını ve kent nüfusunun arttığını biliyoruz, deneyimliyoruz. Bununla birlikte hem yerel yönetimlerin hem de merkezi yönetimin, yaşam alanlarını değiştirmek dönüştürmek üzerine ekolojik yıkımlara neden olan uygulamaları var. Bu uygulamalar bizlere “köylerimiz şehirleşecek, şehirlerimiz güzelleşecek” gibi seçim sloganlarıyla sunuluyor (Kongre konuşmasının sonraki aşamasında yaşanan ekolojik yıkım ve bunlara karşı verilen mücadelenin görselleri sunulmuştur).

EVİNİ SIRTINDA TAŞIMAK: KADINLARIN İÇ DÜNYASI GURBET ELE NASIL SİĞİNİR?

Ayşe Devrim Başterzi

*Ötekini sadece mağdur olarak
görmek onu öznelliğinden, habitus'undan
yoksun bırakmaktır; kendisine tarihsel olarak
dayatılan hâkimiyetin nesnesi ve zayıfatına
indirgemek ve böylece farkında bile
olmadan bu salt mağduriyet halinin devam
etmesini sağlamaktır.*

Mladen Dolar-Kimdir Mağdur Kimdir Kurban?

Bu sunumda feminist bir pencereden **mülteci kadınların yaşam alanlarının yeniden yapılandırılması binanın eve, evin yuvaya dönüşümü** nasıl ele alınmalı sorusuna yanıt arayacağım. Son yıllarda savaşı bir tarafa bıraksak bile mevcut iklim krizinin yıkıcı etkileriyle her yıl dünyada 30 milyon insanın göç ettiği bildiriliyor. Göç etmek kadınları ve erkekleri benzer ve farklı zorluklarla yüz yüze bırakıyor. ‘Yuvayı dışı kuş yapar’ söyleminin ardında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadınların sırtına yüklediği ev-sel olanı kurma, düzenleme işine bir de her açıdan güvencesizlikle imlenen mültecilik hali eklenince kadınlara ne oluyor ve elbette mekânlarla kadınların ilişkisi nasıl kuruluyor ve bu hanede yaşayanların ruh halini nasıl etkiliyor? Melek Göregenli (2015), evin insan aktivitesinin içinde ve çevresinde olduğu bir eksen taşıması bağlamında, merkezilik, alansallık, yere bağlılık ve onunla ilişkisinin sürekliliği, aynı zamanda sosyal dünyayla kurulan ilişkinin temel hareket noktası olarak ele alındığını söylüyor ve ekliyor: ‘Bir düzenlilik formu olarak da ev yalnızca mekânsal değil; zamansal oryantasyonun da merkezidir; geçmiş deneyimlerin yaşandığı bir yer ve geleceğe ilişkin projelerin dekoru...’ Oysaki göçmenlik/mültecilik asıl olarak kökünden-kökeninden ve geçmişinden koparılmaya deneyimi. Eşsizöğlü ve Keser (2014), ülke içinde zorla yerinden edilen kişilerin ruhsal durumlarını inceledikleri

çalışmalarında 24 saatten kısa bir sürede evlerini boşaltan kişilerde travma sonrası stres bozukluğunun daha sık görüldüğünü bildirmişlerdi. Tam da burada 24 saatte evinizi boşaltmak zorunda olsanız üstelik can kaygısıyla ve can havliyle neler alırsınız yanınıza diye sormak isterim. Eski fotoğraflar, anneanneninin babaannenin çeyiz sandığından gelenler, geçmişle bugün arasında bağ kuran neleri yanınızda taşıma lüksü olur mu savaştan ya da ilkim krizi etkisiyle yangından, selden, fırtınadan ya da açlıktan kaçarken? Yükte hafif pahada ağır eşyalarını toplayıp onları da kısa zamanda ellerinden çıkarmak zorunda kalıyor çoğu zaman mülteciler. Evin fiziksel (yeri, belediye hizmetlerine erişim, nasıl materyallerden yapıldığı, oda sayısı, mutfak vb), sosyal (ötekileri içine almaya ne kadar açık, mahrem alanlar ve salonlar vb) ve kişisel (konfor, rahatlık, estetik vb) anlamlarını tanımlıyor Tanner ve ark (2018). Mülteciler yeni gelinen ülkede uzunca bir zaman geçici koşullarda prefabriklerde, çadırlarda pek de ev-sel olmayan alanlarda yaşamak zorunda bırakılıyor. Uzunca bir zaman güvencesiz evlerde, çat pat kurulmuş oradan buradan bulunanlarla evlerini kurmaya başlıyorlar, yeniden bir 'ev'de yaşama hissinin sağlandığı dönem sıklıkla yıllar sonra mümkün olabiliyor. Birbirine güvenen, karşılıklı dayanışma içinde olan, ortak faydalar sağlamayı hedefleyen bir arada ilişkileri 'sosyal kapital' olarak tanımlıyoruz ve sosyal kapital sağlığın ve ruh sağlığının temel belirleyicilerinden.

Ortak normları, ortak değerleri ortak yaşam anlayışları olan insanlar bir arada yaşayamıyor sıklıkla mülteci deneyimlerinde, dış dünya çok tekinsizleşiyor ve sıklıkla evin ekmek getireni konumunda olan erkekler yeni ülkenin düzenine ayak uydursa çalışmaya ve ülkenin dilini öğrenmeye başlasa da kadınlar pek de dışarıya, sokağa çıkmıyor, evler ise komşuları misafir edecek koşullara hiç sahip değil. Minnesota'da bir STO göçmen kadınlara mobilya sağlıyor ve sonrasında kadınlarla görüşme yapıyor. 'Başının üstünde bir çatı, yerde halı, odada sandalye olması bir evin olduğu anlamına gelmiyor' derken kadınlardan birisi 'annem gelse oturacak sandalye var artık, sandalyenin ne kadar önemli bir şey olduğunu unutmamışım' diyor. Evlerin içinde ebeveynlerle çocukları ayıracak mahrem alanlar, birlikte oturmaya, bir sofrada beraber yemek yemeye, ders çalışmaya, komşularla birlikte bir kahve içmeye ihtiyaç duyuyor göçmen kadınlar, hepimiz gibi... Bruno Taut (2018) meskenin yaratıcısı olarak kadına baktığı kitabında; '*Kadınlar kendinin ve eşinin 'rahat' olmasını istiyor ve alışıldığı üzere her çeşit resim, ayna, örtüler, örtücükler, perde üzeri perde, yastık üzeri yastık, halılar, kilimler, saatler, çerçevelenmiş fotoğraflar, hatıralar, etajer üzerinde biblolar ve biblolar, konsollar...*' diyor. Bunların birçoğu göçmen ve mülteci kadınlar için göçtükleri evlerinde bıraktıkları, yerini bir türlü dolduramadıkları, uzun yıllar boyunca erişilmesi hayal bile edilemeyen nesneler. Kadın hekimler

olarak hepimizi kendimizin bir eğiti olarak göçmen/mülteci kadınlara reva görülen sığınma hallerini yerleşikliğe, güvencesiz konutları yuvalara dönüştürecek, ev duygusu veren evlerde yaşamayı tartışmasız bir hak olarak gören sosyal politikalar geliştirilmesine ön ayak olmaya davet ederek sözlerimi bitiriyorum.

Kaynaklar

1. Essizoglu, A., and I. Keser.(2014) "Post-traumatic stress disorder in internally displaced people subjected to displacement by armed forces." J Trauma Stress Disor Treat 3(2), 2-6.
2. Goregenli M (2015) Çevre psikolojisi-İnsan Mekan İlişkileri İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
3. Hartwig KA, Mohamed F(2020) From Housing Instability to a Home: The Effects of Furniture and Household Goods on Well-being Journal of Health Care for the Poor and Underserved, Volume 31(4), 1656-1668
4. Tanner B, Tilse C, de Jonge D.(2008) Restoring and sustaining home: the impact of home modifications on the meaning of home for older people. J Housing Elderly. 22(3):195– 215
5. Taut B (2018) Yeni Mesken ve yaratıcı olarak kadın. Çev. Seda Garzanlı, Sub Yayınları.

SURİÇİ BÖLGESİ RİSKLİ ALAN İLANI –ÇATIŞMALI SÜREÇ- ACELE KAMULAŞTIRMA VE SUR'UN DÜNÜ BUGÜNÜ

Selma Aslan

Surda yaşananları konuşacaksak öncelikle Sevgili TAHİR ELÇİ'yi ve onun bu konuda verdiği mücadeleyi hatırlayarak önünde saygı ile eğildiğimi ifade etmek isterim. 28 Kasım 2015 tarihinde Sur da Dört Ayaklı Minare'nin önünde bir basın açıklaması yapan Tahir Elçi "Bu kadim bölgede, insanlığın bu ortak mekânında silah, çatışma, operasyon istemiyoruz 'dediği esnada ensesinden tek kurşunla vurularak katledildi. Ve süreç bu cinayetle hız kazanarak devam etti.

Kentsel sit alanı olan ve UNESCO Dünya Miras listesinde bulunan surlar ve tampon bölgesi olan sur içinde 2012 - 2015 yılları ve sonrası yaşanan tahribatları mimarlık-mühendislik mesleki boyutuyla yaptığımız çalışmalar ve raporlamalar sonucu elde edilen verilerle bu aktarımı yapmaya çalışacağım.

Dünya Kültürel ve tarihi miras alanı olan bu bölgede yaşanan tahribatlar ve yıkımlarla başlayan bu sürecin sosyolojik, psikolojik sorunlarıyla beraber de ele alınması gerekiyor. Ancak biz daha çok bu çalışmada surda çatışmalar öncesi ve sonrası kültürel miras alanı olan yapıların ve alanın uğradığı şiddeti aktarmaya çalışacağım.

Kentsel sit alanı olan ve UNESCO tarafından Dünya Mirası olarak kabul edilen Diyarbakır Surlarını da barındıran ve bunun yanında birçok anıtsal ve tescilli yapıya sahip Diyarbakır ili Sur İlçesi; Kadim bir kent olup, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. 1-Hurriler Asur, Urartu, Medler, Büyük Selçuklular-Akkoyunlular ve Osmanlı'dan oluşan 33 uygarlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Surlarla kuşatılan kentin yapı malzemesi olarak kullanılan bazalt taşının önemi bilinmektedir ve bu yapı malzemesi kentin tümüne hâkimdir. Kentin surları, burçları, dar ve uzun sokakları, cami, hamam, kilise ve han gibi anıtsal yapıları, avlulu ve eyvanlı evlerinden oluşan geleneksel dokusu bazalt taşından yapılmıştır.

Diyarbakır surları ve sur içi mimari yapısının tamamına yakınında bazalt taş kullanılmış olması ve yine suriçi sokak dokusunun oluşturduğu öğeler,

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dâhil edilmesinde etkileyici bir özellik olarak vurgulanmıştır.

Suriçi Planlama Süreçleri

Sur içi ;Kültür ve tabiat varlıklarını koruma bölge kurulunca 29.09.1988 tarih ve 38 sayılı kararı ile Kentsel Sit Alanı olarak tescillenmiş ,1990 tarihinde ise Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır..

Koruma Amaçlı İmar Planının 2012 yılında revize edilmiştir. Revize edilen Koruma Amaçlı İmar Planı, 2012 yılında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

2011 yılında, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığınca UNESCO'ya dosya sunulmak üzere hazırlık çalışmalar başlatılmışken;

Bakanlar Kurulunun 22/10/2012 tarih ve 3900 sayılı kararı ile 6306 SAYILI AFET RİSKİ ALTINDAKİ ALANLARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ HAKKINDA KANUN KAPSAMINDA; Suriçi Bölgesi ‘ riskli alan ‘ ilan etmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Alan yönetim Başkanlığı Şubat 2014 Tarihinde de UNESCO Dünya Miras Merkezine başvuruda bulunmuştur.

2015 yılının Aralık ayında başlayan çatışmaların 9 Mart tarihinde bitirilmiştir.

21.03.2016 tarih ve 8659 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile de Suriçi 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27.Maddesi gereği Alandaki tüm yapılar için Acele Kamulaştırma Kararı almıştır.

Yıkım süreci devam ederken, Aralık 2016 da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2012 de hazırlanan Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı ile ilgili revize kararı olarak uygulama başlatmıştır.

Planlama Suriçi Bölgesin 6306 Sayılı Kanun’un 2. Maddesi Dayanak Gösterilerek 22.10.2012 Tarihinde Riskli Alan İlan Edilmiştir.

Riskli alan: Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan alanı, olarak tanımlanmıştır

6306 sayılı Kanun uyarınca “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği”nin 5. Maddesi gereğince; s

- a) Alanın, zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıdığına dair teknik raporu,
- b) Alanda daha önceden meydana gelmiş afetler varsa, bunlara dair bilgileri,

- e) Zemin yapısı sebebiyle riskli alan olarak tespit edilmek istenilmesi halinde yerbilimsel etüd raporunu,
- f) Alanın özelliğine göre Bakanlıkça istenecek sair diğer bilgi ve belgeleri, ihtiva edecek şekilde hazırlanmış olan dosyaya istinaden ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenir ve teklif olarak Bakanlar Kuruluna sunulur denmektedir;

Ancak; Bu Maddelere ile Suriçi İçin İlan Edilen Riskli Alan Kararı Uyuşmamaktadır.

Bölgenin “afet riskli alan” ilan edilmesini gerektirecek, jeolojik yapıya yönelik analiz ve tespit bulunmamaktadır.

Bunun yanı sıra, Kanunun tanımladığı biçimde riskli yapıların tespitine dair bir çalışma da yapılmamıştır.

Alan, “riskli alan” olarak ilan edilecek nitelikte can ve mal kaybına neden olacak bir yapılaşma içermemektedir.

Suriçi’ nin riskli alan ilan edilmesinden sonra 2013 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan Suriçi Afet Riskli Alan Master Planında tehlikeli yapıların sayısı 464, oranı ise % 6.04 olarak belirlenmiştir. Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere bölgedeki yapıların sadece %6’sının riskli olduğu belirtilmiş olmasına rağmen bölgenin tamamının riskli alan ilan edilmesinin teknik olarak sorunlu bir yaklaşımdır.

21.03.2016 tarih ve 8659 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Diyarbakır İli, Sur İlçesinde ilan edilen riskli alan sınırları içerisinde bulunan ve ekli listede bulundukları yer ile ada ve parsel numaraları belirtilen taşınmazların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu’nun 27. Maddesine göre acele kamulaştırılmasına” karar verilmiştir.

Acele kamulaştırma kararına dayanak olarak da 2012 yılında alınan ‘Riskli Alan’ kararı ile birliktebu karar alınmıştır. Ancak bu durumun kendisi de Kamulaştırma Kanunu’na aykırılık teşkil etmektedir.

Suriçi’ndeki 7714 parselin 6292’si Acele Kamulaştırma kararı sınırlarındadır. Kalan parseller önceki kentsel dönüşüm sürecinde kamulaştırıldığı için bu karara dâhil edilmemiştir (Alipaşa-Lalebey).

Buna göre; 2942 sayılı Kanunun 27. Maddesi Bu koşullardan Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanmasında yurt savunması ihtiyacına ve ya özel kanunlarda öngörülen olağanüstü durumlarda gerekli olması halleri şeklinde açıkça sayılmak suretiyle kamu yararının ve

kamu düzeninin korunmasının gerçekleştirilmesi amacıyla acele kamulaştırma yoluna gidilebileceği belirtilmiştir.

Suriçi Bölgesinde 140 hektarlık alanın acele kamulaştırılmasına karar verilmiştir. Toplam 7714 adet parselin 6292 adedi yani % 82 sine el konulmuştur. 2015 yılı nüfus verilerin göre bölgede 23.223 kişi yaşamaktadır. Binlerce insanın yaşam alanından koparılması sonucunu sosyal ve kültürel yıkıma yol açmıştır. Daha da önemlisi bu bölgede yaşayan yurttaşların mülkiyet haklarının ihlali anlamına gelmektedir.

2016 yılından bugüne;

Sur ilçesinin neredeyse tamamının acele kamulaştırılmasına karar verilmiş, nüfusun çoğunluğu yaşam çevrelerini terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır. Ardından yerleşim yerlerine erişim kapatılarak yıkıma başlanmış, bölgenin dönüştürülmesi için mimarlık ve planlama bir araç haline dönüştürülmüştür. İmar Planı Değişikliği ile mevcut tarihi doku ve tescilli yapılar yok sayılmış; kentsel donatı alanlarının kaldırılması, birçok yapının yıkımı öngörülmüş, güvenlik ve savunma odaklı kararlar alınmıştır.

- Binlerce insanın yerinden edilmesi, yaşam alanından koparılması sosyal ve kültürel yıkıma yol açmıştır.
- Daha da önemlisi bölgede yaşayan yurttaşların mülkiyet haklarının ihlal edilmiştir.

TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu tarafından açıklanan raporda;

- 10 Mayıs 2016 tarihli uydu görüntülerinde bölgenin %13'ünde yıkım olduğu tespit edilirken 11 Temmuz 2017 Tarihli uydu görüntülerinde Suriçi'nin %72'sinin yıkıldığı görülmektedir. Ayrıca; Cevatpaşa, Savaş, Hasırlı, Cemal Yılmaz, Fatihpaşa ve Dabanoğlu Mahallelerinde aralarında 87'si tescilli ve 247'si tescile değer 3569 yapının yıkıldığı, hafriyatlarının herhangi bir bilimsel çalışma ve değerlendirme yapılmaksızın kaldırıldığı belirlenmiştir.
- Sur ilçesinin neredeyse tamamının acele kamulaştırılmasına karar verilmiş, nüfusun çoğunluğu yaşam çevrelerini terk ederek göç etmek zorunda kalmıştır.
- Yerinde iskânı sağlanmayan yurttaşlar kent çeperlerine gitmeye zorlanmış; toplumun sosyo-kültürel yapısında ayrılmaya neden olunmuştur.
- Ardından yerleşim yerlerine erişim kapatılarak yıkıma başlanmış, bölgenin dönüştürülmesi için mimarlık ve planlama bir araç haline dönüştürülmüştür.
- Surda yaşanan tahribatın asıl kaynağının çatışmaların bitmesinden sonra yürütülen kentsel ihya projeler kapsamındaki acele kamulaştırmalar ve yıkım çalışmaları oluşturmıştır.
- Göç ettirilerek terk edilen ve yıkıma uğrayan Suriçi'nde yeni yapılar inşa edilmiş,
- Sur'da yapılan konutlar tarihi dokuya uygun inşa edilmediği gibi Diyarbakır'a özgün bazalt taşlarla yapılacağı söylenen konutlarda normal beton kullanıldığı dış cephe kaplaması olarak bazalt taşı desenli malzeme kullanılmış,
- Özgün kent mimarisine yabancı, kimliksiz, güvenlik ve rant odaklı yapıların inşa edildiği Sur'un sokak dokusu da tamamen ortadan kaldırılmıştır.
- Sur'un etrafına çift şeritli asfalt yol dökülerek peyzaj çalışmaları yapılmıştır.
- Kurşunlu Cami önündeki meydana bakan alanda ise ticari işletmeler ve butik oteller inşa edilmiştir.
- Sur'un mimari mirası yok edilmiş, dönüşüm projeleri uygulanarak tarihi kent merkezi kamusal alan ve konut bölgesi olmaktan çıkarılmıştır,
- Kilise, cami, konak, hamam gibi onlarca tarihi yapı ve yüzlerce tescile değer yapı ile binlerce sivil mimari örneği yapılar yıkılmıştır.

- İmar Planı Değişikliği ile mevcut tarihi doku ve tescilli yapılar yok sayılmış; kentsel donatı alanlarının kaldırılması, birçok yapının yıkımı öngörülmüş, güvenlik ve savunma odaklı kararlar alınmıştır.
- Plana Güvenlik odaklı yaklaşım diğer tüm değerleri de göz ardı etmiş ve genel şehircilik ilkelerine, disiplinler arası planlama esaslarına ve kamu yararına aykırılıklar teşkil etmiştir. Yollar inşa edilecek olan karakolları ve kamu yapılarını bir birine bağlayacak ring yolu olarak kurgulamış, Suriçi'nin kentsel sit olarak tescilini sağlayan sokak dokusunun kaybolmasına neden olmuştur.
- Bahis edilen bu planlama ve mimari tasarım sonucunda bölgenin demografik yapısı yani (bölgele kullanıcılarının sosyo -kültürel -ekonomik ve politik yapısının değişimi bu planlama ile hedeflenmiştir. Yine kullanıcılarının cinsiyet yapısından tutalım da (kadın-erkek oranı -yaş oaranı-medeni durumları hatta ölüm oranlarına kadar geniş bir yelpazenin değişimi gerçekleşmiştir. Aynı zamanda alanın kullanım şekli ve zaman aralığında (gece -gündüz)değişmiştir. Yani insansızlaşan ve ticarileşen bir bölgede bulunan bu yapılar da gündüz-gece aynı oranda alanın kullanılmayacağı sonuçlardan biridir.
- Yine devasa genişlikteki cadde ve sokak alanlarının oluşması yapıların bazen birbirinden kopuk bazen de iç içe geçtiği ve her tür insan ölçeğinin dışına çıkıldığı planlama ve tasarım görülmektedir. Yeni inşa edilen sur da artık eski komşuluk ilişkilerinden tutalım da yaşam biçimine kadar her şey değişecektir. Yeni gelişecek ekonomik ilişkiler ve ticarileşen bir bölge halini alacaktır.
- Ve aslında şunu söylemek çok da yanıltıcı olmaz 10 yıl sonra bölgenin tamamen atılacağı ve yapıların çok kısa sürede deforme olacağı şimdiden görünen olgulardır.
- Oysa tarafı olunan uluslararası sözleşmeler ve anayasa gereği Devlet; bu alanların korumak ve gelecek nesillere aktarmakla sorumludur.
- Türkiye'nin 1965 yılında imzaladığı "Lahey Silahlı Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme" ile 1983 yılında imzaladığı "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" gereği devlet; kültürel varlıkların tespiti, korunması ve gelecek nesillere aktarılması için gerekli tedbirleri almakla; ayrıca silahlı bir çatışmanın etkilerine karşı bu varlıkları güvence altına almakla yükümlüdür.

DENEYİMLER

Kolaylaştırıcı:

Sebahat Genç

Nükleer Karşıtı Mücadelede Hekimler:

Ful Uğurhan

Kömüre Karşı Yaşamı Savunan Kadınlar:

Deniz Gümüşel

Kadın ve Ekonomi: Yerel Deneyimler ve Kooperatifçilik:

Zerrin Türk

NÜKLEER KARŞITI MÜCADELEDE HEKİMLER

Ful Uğurhan

İkinci Dünya Savaşı sırasında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarıyla başlayan nükleer yıkım, o zamandan bu yana, gerek yapılan sayısız nükleer silah denemeleri, gerekse nükleer santral ve nükleer atık kaynaklı radyasyon yayılımı nedeniyle hızla artarak, insan ve çevre sağlığını olumsuz yönde etkilemiştir. “İnsan eliyle yaratılmış radyasyon” kaynaklı bu durum nedeniyle meydana gelen hastalıkları sağaltmak ve hepsinden önemlisi böylesi durumların oluşmasını önlemek için hekimler en başından itibaren büyük bir sorumluluk üstlenmiştir.

Hekimler, hem aldıkları tıp eğitimi hem de mesleki uygulamaları sırasında kazandığı deneyimler sonucunda, nedene yönelik ve bütüncül düşünmeye yatkın olduklarından, nükleer karşıtı mücadele sırasında da bütünsel davranmaya ve mücadeleye çok yönlü katkı sunmaya özen göstermişlerdir. Örneğin radyasyonun insan sağlığına zararları konusunda akademik çalışmalar yapan ya da kitaplar yazan bir hekimi, kimi zaman bir halk eğitim çalışmasında konuşmacı, kimi zaman bir protesto yürüyüşçüsü ya da nükleer karşıtı bir eylemde polis barikatının karşısında sokak dövüşçüsü olarak görmek mümkündür. Nükleer karşıtı mücadelenin içinde yer alan hekimler çabalarını, çoğunlukla bu alanda çalışmalar yürüten çevre örgütlerinin, platformların, meslek örgütlerinin bünyesinde yaparken, bazen de bireysel olarak sürdürmekte ve bunun en başta **mesleki bir sorumluluk** olduğunu her fırsatta vurgulamaktadır.

Bu sunumda, dünyada ve ülkemizde nükleer karşıtı mücadelede ön plana çıkmış bazı hekimlerin deneyimlerinden, meslek örgütümüzün nükleer karşıtı mücadeledeki yerinden ve Türkiye'nin ilk nükleer santral inşaatının hızla sürmekte olduğu Akkuyu' ya yer lisansının verildiği 1976 yılından bu yana, aktif bir nükleer karşıtı mücadelenin sürdüğü il olan Mersin'de yaşayan/çalışan bir hekim olarak kişisel mücadele deneyimlerimden örnekler vereceğim.

Dr. Shuntura Hida. Hiroşima'ya atılan atom bombası sırasında bölgede görev yapan bir askeri hekim. İnsanlık ve tıp tarihinde ilk defa karşılaşılan böylesi bir durum karşında hekim olarak yaşadığı çaresizliği kendi ağzından şöyle aktarmıştır:

“Başka bir genç kadın, kucağındaki küçük bir çocuğuyla geldi: “Doktor bey, bana yardım edin... diğer üç çocuğumu kurtaramadım, öldüler.

Ancak bunu kurtarabildim... biraz yaralı ama yaşıyor, bunu kurtarın. Bana, çocuğa yardım edin... bu yaşasın doktor bey.. ne olur, doktor bey...” diye durmadan yalvarıyordu...

Ne yapacağımızı şaşırmıştık. Ne yapabildik ki? Elimizden gelenleri ardımıza koymayarak, bir bir yapmaya çalıştık. Ancak çocuk, anasının kolları arasında yitip gitti... Ana çok, ağladı. Çok üzüldü Ancak, o da yapılacak bir şeyin olmadığını anladı. Bize anlayışlı davranmaya başladı. Onun da yaraları artık düzeliyordu... Bizim yanımızda kalarak, hastane işlerinde bizlere yardım ediyordu... Ancak, birkaç gün sonra birden tüm saçlarının, kirpiklerinin dökülüp, ağzından ve burnundan kan boşanarak 15 dakika içinde öldüğünü duydum.. Kimse bir şey yapamamış, birden cansız yere düşüvermişti...

Bu süreç içinde pek çok benzer olayla karşılaştım. Bir subay arkadaşım, karısı ile birlikte, bombanın ışığını görmüşler ve görünürde çok yüzeysel yaralarını göstermek için, bizim sahra hastanesine uğramışlardı... Yaraları ayakta tımar edildikten sonra, evlerine gittiler... Genel durumları çok iyiydi... Fakat iki hafta sonra, ikisinin birden, ağız ve burnundan kan boşanmaya başlamış ve her ikisi de 20 dakika içinde cansız yere düşmüşler...

Klasik savaş araçları, pek çok insanı, savaşta ya da savaş gerisinde öldürüyor. Ancak, atom silahları ve bunların getirdiği çok yönlü sağlık bozuklukları, insanları, savaş sonrasında, “barış” dönemlerinde de öldürmeye devam ediyor...(Serol Teber Nükleer Savaş 3.Bölüm <https://www.ttb.org.tr/eweb/savas/2.html>)

Hiroşima’da nükleer bomba patladıktan sonra, kentte görev yapan 150 hekimden 65’i ve 1780 hemşireden 1654’ü hemen ölmüş, sağlık kuruluşlarının tümü ya bütünüyle ya da görece işlev göremez düzeyde hasar görmüşlerdir. Dr. Shuntura Hida 2007 yılında vefat edene kadar Japonya’daki atom ve hidrojen bombalarına karşı olan barış kuruluşlarının genel başkanlığını sürdürmüştür.

Dr. Helen Caldicott. Avusturalya doğumlu bir çocuk hekimi ve “Nükleer Enerji Çözüm Değil” isimli Türkçe’ye de çevrilmiş kitabın yazarı. Fransızların Güney Pasifik Adalarında sürdürdükleri atom bombası denemelerine karşı bir kampanya başlatmış ve 1979 yılından sonra da nükleer enerji santrallerinin ve atom küllerinin toplum sağlığına getirdiği büyük sakıncalar üzerine önemli kamuoyu duyuruları yapmıştır. Kendisiyle yapılan bir söyleşide **“ben bir doktorum, bu benim sorumluluğum, gece rahat uyuyabilmek için nükleere karşı mücadele etmeliyim”** diyor. On altı yaşındayken nükleer silahlarla ilgili okuduğu bir kitaptan etkilenerek tıp okumaya karar vermiş ve o andan itibaren hayatını nükleer karşıtı mücadeleye adanmış, nükleer silahlara

karşı direnişi örgütlemiş, pek çok ülkede hekimlerin nükleere karşı sivil toplum örgütü kurmasına ön ayak olmuş bir hekim. Nükleer Savaşa Karşı Hekimler Birliği (IPPNW)'in üyesi, Sorumluluk Sahibi Hekimler (PSR)'in kurucu başkanı .<https://yesilgazete.org/nukleer-enerji-cozum-degil-kitabinin-yazari-helen-caldicotta-sorduk/>

Geceleri uykuları kaçan bir diğer hekim **Dr. Umur Gürsoy**. Kendisi bir halk sağlığı uzmanı NÜSED (Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre İçin Sağlıkçılar Derneği) kurucu üyelerinden. Çevirisini yaptığı Çernobil Halk Mahkemesi adlı kitabın önsözünde şöyle diyor:

“Hekimlik, meslekler içerisinde acı dinlemeyi ve acı çekenleri anlamayı belki de en fazla gerektiren meslektir. İyi hekim, kendini acı çekenin yerine koyabilme yeteneği (duygudaşlık, empati) en güçlü olan hekimdir. Hekim aynı duygudaşlığı, toplumun ileride başına gelebilecek acıların sonuçlarını bildiği için de yapmalı ve toplumun gelecekte hasta olma olası bireylerine bugünden yardımcı olmak istemelidir. Belki de bu nedenledir ki pek çok meslek grubuna göre yardım kuruluşlarında STÖ lerde hekimler ve sağlıkçılar ön saflardadır. Belki de bu yüzden, çeviriye yoğunlaştırdığım son aylarda **çevirdiğim bilgilerden ve tanıkların anlattıklarından uykularım kaçtı, uyku düzenim bozuldu, kendimi çeviriyi bu kadar geciktirdiğim için suçladım.**”

Dr. Umur Gürsoy, Akkuyu' ya yapılması planlanan nükleer santrali protesto etmek için 1997 yılında Hatay Samandağ'dan yola çıkarak, Samandağ Akkuyu arasındaki 500 km lik mesafeyi çoğunlukla tek başına yürümüş, kamuoyunda farkındalık yaratmak amacıyla düzenlenen pek çok etkinlikte, bilimsel kongrelerde konuşmacı olarak nükleer santrallerin akıl dışılığına vurgu yapmıştır.

Prof. Dr. Leziz Onaran. Nüsed'in onursal ve kurucu başkanı, Kadın Dayanışma Vakfı kurucu başkanı ve Ankara Tabip Odası Kadın Komisyonu 2009 Kadın Emeği Ödülü sahibi. Yaşamak Sorumluluktur isimli 2009 yılında yayınlanan otobiyografisinde, Nüsed' in faaliyetten men edildiğinin kendisine bildirildiği resmi yazıda, derneğin kurucu üyesi 49 hekimden **“sorumsuz kimseler”** olarak bahsedilmesine karşın kendisini şöyle savunuyor:

“Bildiğimiz sakıncaları bilmeyenlere söylemek, boynumuza borçtu. Mademki radyasyonu, sağlığa olumsuz etkilerini biz mesleğimizden biliyorduk, söylemezsek suçlu duruma düşerdik.”

Nüsed olarak çıkardıkları derginin ismini “Son Reçete” koyarak “Yani atom bombası atılırsa hekimiz diye kimse bizden birşey beklemesin. Çünkü biz de o gün herkes gibi umarsız olacağız. Bu dergimiz, son reçetemiz olacaktır” demek istediklerini açıklıyor.

Dr. Angelika Claussen. Almanya’da psikiyatri ve psikoterapi uzmanı olarak çalışıyor. Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimleri Birliği’nde uzun yıllar başkanlık yapmış. “Nükleer Felaketlerle Yaşamak, Çernobil ve Fukushima’nın Sağlık Üzerine Etkileri” adlı kitabın yazarlarından. Aynı zamanda nükleer santrallerin sağlık etkileri hakkında sivil toplumun bilgilendirilmesi yönünde çalışmalar yapıyor, ülkesinin nükleer silahsızlanma için yapılan antlaşmalara taraf olması yönünde imza kampanyaları düzenliyor. Nükleer silahlara ve nükleer enerjiye karşı ve barış için ısrarlı, cesur ve yılmaz bir irade ile verdiği mücadelesi nedeniyle 2018 yılında, ülkesinde kadın örgütleri tarafından üçüncüsü verilmiş olan ödüle layık görüldü.

Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre İçin Sağlıkçılar Derneği (NÜSED): 26 Nisan 1986’da meydana gelen Çernobil Nükleer Santral Kazası’ndan sonra yeniden gündem olan radyasyon riski nedeniyle, TTB Genel Kongresi’nin aldığı tavsiye kararı sonucunda, 30 Ocak 1987 tarihinde Prof. Dr. Leziz Onaran ve Prof. Dr. Nusret Fişek liderliğindeki bir grup hekim ve sağlık çalışanı tarafından kuruldu. Dernek kurulur kurulmaz valilikçe yasaklandı. Gerekçe ise ülkemizde Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Sivil Savunma Müdürlüğü gibi kuruluşlar varken sağlıkçılar gibi “sorumluz kimselerin” bu konuda dernek kurmasının sakıncalı bulunmasıydı. İki yıllık hukuk mücadelesinden sonra faaliyetlerine izin verildi. 26 Haziran 1991 tarihinde Nükleer Savaşın Önlenmesi için Uluslararası Hekimler Derneği’nin (IPPNW) üyeliğine kabul edildi. 1992 yılında daha kapsayıcı olması açısından hekim yerine sağlıkçılar şeklinde değişiklik yapıldı. Halen 81 üyesi bulunan derneğin başkanlığını Dr. Derman Boztok yürütmektedir.

Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Derneği (International Physicians for Prevention of Nuclear War(IPPNW)): 63 ülkede doktor, tıp öğrencisi ve diğer sağlık çalışanlarının, savaş tehdidinden kurtulmuş daha barışçıl ve güvenli bir dünya yaratmak düşüncesi ile oluşturdukları uluslararası bir örgüt. 1962 yılında Hekimlerin Toplumsal Sorumluluğu (Physicians for Social Responsibility -PSR) adı ile örgütlenen hekimler 1980 yılında IPPNW’u kurdular. Merkezi ABD Massachusetts’tir. IPPNW barışçı çabaları nedeniyle 1985 yılında Nobel Barış Ödülü almıştır. Örgüt günümüzde savaş ve göç başta olmak üzere insan sağlığını tehdit eden birçok sosyal faktöre karşı dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Nitekim şu sıralarda Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesi sonucunda yaşanan savaş, Rusya’nın elindeki nükleer silahlar ve Ukrayna topraklarında yer alan başta Çernobil olmak üzere nükleer santraller nedeniyle tüm dünyayı büyük bir nükleer tehlikeye karşı karşıya

biraktığından, IPPNW'nun Rusya ve Ukrayna'daki doktorları 16 Mart 2022 de yaptıkları ortak açıklamada;

“Ve olası tüm tehditlerin en tehlikelisi elbette nükleer olandır. Nükleer felaketlerin sağlık, çevre ve iklim üzerindeki insani sonuçlarının derinden farkındayız. Nükleer savaş tüm insan uygarlığını tehlikeye atabilir. Tek bir nükleer patlama bile yüz binlerce ölüme neden olabilir ve uzun vadeli sonuçları onlarca yıl sürecektir. Hastaneler yıkılacak ve sağlık personeli öldürülecek veya yaralanacaktır. Nükleer savaş kurbanlarının tedavisi yoktur. Tıbbi hizmetlerin insanlara yardım etmek için yapabileceği hiçbir şey yoktur. **Tek seçenek önleme.** Çatışan tarafların yetkililerini ve ABD makamlarını, Ukrayna ve Rus halkının hayatını kurtarmak için Ukrayna'da barışı tesis etmek için yapıcı ve etkili müzakereleri hızlandırmak için her şeyi yapmaya çağırıyoruz” diyerek konuya dikkat çekmişlerdir.

Meslek örgütümüz **Türk Tabipleri Birliği** de özellikle 26 Nisan 1986 yılındaki Çernobil Felaketi'nden sonra konunun toplum sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmeye çalışmış ve TTB kongresinde tavsiye kararı alarak Nüsed'in kurulmasında öncülük etmiştir. Dönemin TTB başkanı Prof.Dr. Nusret Fişek Toplum ve Hekim Dergisi'nin Haziran 1987de yayınlanan 43. sayısında “Türk Tabipleri Birliği, Türkiye'de nükleer enerji santralı kurulmasının halkın sağlığı yönünden sakıncalı olduğu görüşündedir. Ancak Türk Tabipleri Birliği, ülkemizin hızla artan enerji gereksinmesinin karşılanması zorunluluğunun da bilincindedir. Bu konuda karar vermek politikacılara bırakılamayacak kadar önemlidir. Hükümet, aralarında Türk Tabipleri Birliği temsilcisinin de bulunduğu bir bilim kurulunun kararına göre davranmalıdır. Bu konuda karar verecek olanlar, ülkemizde bazı kişilerin sorumsuzca davranışı bir alışkanlık haline getirdiğini göz önünde tutmalıdır. Sanayide-örneğin döküm kalite kontrolünde- röntgen ışınları kullanılmaktadır. Hükümet bu uygulamanın sağlık yönünden denetimini etkin bir şekilde yürütememektedir. Sanayinin çevreyi kimyasal yönden kirletmesi karşısında da hükümetler ilgisiz ve güçsüz, işverenler ve işletmeciler sorumsuz bir davranış içindedir. Nükleer enerji santrallarına izin verilirse, görevlilerin aynı sorumsuz tutum içinde olmaları olasılığı biz hekimlerde kuşku yaratmaktadır” diyerek konunun ciddiyetine vurgu yapmıştır.

TTB'nin nükleer santrallarla ilgili olarak üç önemli yayını vardır. Bunlardan ilki Çernobil Nükleer Kazası'ndan yirmi yıl sonra 2006 yılında yayınlanan “Çernobil Kazası Sonrasında Türkiye'de Kanser” çalışmasıdır. Bu çalışmada, Hopa'da kanser görülme sıklığı ile kanser nedeniyle ölümlerin Türkiye'nin diğer coğrafi alanlarına göre daha fazla görülmesi olasılığının incelenmeye değer bir durum olduğunun ortaya çıktığını bildirilmektedir. Diğer iki yayın ise Akkuyu ve Sinop'ta kurulması

planlanan nükleer santrallerin Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Raporları'nın insan ve çevre sağlığı açısından değerlendirilmesinin yapıldığı yayınlardır. TTB her iki santralin Çed raporuna karşı açılan davalarda, nükleer santrallerin toplum sağlığını olumsuz yönde etkileme riski nedeniyle müdahil olmuş ve etkin savunmalar yapmıştır.

TTB Halk Sağlığı Kolu 27.Halk Sağlığı Gezici Eğitim Semineri 06 - 11 Eylül 2015 tarihleri arasında "Nükleer enerji ve çevre sağlığı, göç, savaş ve sağlık etkileri, aile hekimliğinin 10. yılında birinci basamak sağlık hizmetleri" başlığı ile Mersin, Adana ve Hatay illerinde düzenlenmiş bu kapsamda Akkuyu'da incelemeler yapmıştır. Gezici eğitim semineri sonucunda; bölgede kurulması planlanan nükleer ve termik santrallerin insan ve çevre sağlığına ciddi zarar verebileceğine vurgu yapılmıştır.

Nükleer santrallerin ve nükleer savaşların tehlikelerine karşı kamuoyunun dikkatini çekmek adına önemli sorumluluklar üstlenen TTB, en son 7 Mart 2022 tarihinde Rusya-Ukrayna savaşı sonrası nükleer santrallerin ve nükleer atık depolama merkezlerinin yaratacağı tehdite ilişkin bir basın açıklaması yaparak bir kez daha “savaşa da nükleer santrallara da hayır” demiştir.

Mersin Tabip Odası, Mersin Akkuyu'ya nükleer santral yer lisansının verildiği 1976 yılından itibaren başlayan nükleer karşıtı mücadelenin içinde, özellikle 1990 lı yılların sonlarından itibaren çok etkin yer almış, bazı zamanlarda hareketin öncülüğünü üstlenmiştir. Akkuyu'ya mesafe olarak Mersin'den daha yakın olan Kıbrıs'taki meslektaşları, bölge tabip odaları ve ildeki nükleer karşıtı kişi ve kuruluşlarla ortak hareket etmiştir. Çed itiraz davalarına müdahil olmuş, yer lisansı iptal davasını bizzat oda olarak açmıştır. Konuyla ilgili iki önemli bilimsel çalışmanın içinde yer almıştır. Bunlardan ilki 1. Mersin Sempozyumu'nda sunulan “Akkuyu Nükleer Santrali'nin Çevre ve İnsan Sağlığına Olumsuz Etkileri” isimli çalışmadır. Bu çalışmada “hastalıkların oluşmasını önlemek, hastalığı tedavi etmekten daha akılcıdır prensibinden yola çıkarak, ne Akkuyu'da ne de ülkemizin başka bir bölgesinde sağlık ve çevre açısından bu kadar büyük bir risk göze alınmamalıdır” vurgusu yapılmıştır. Diğer çalışma ise Mersin ilinde görev yapan hekimlerin sağlık ve çevre boyutuyla nükleer enerji konusunda bilgi ve algı düzeylerini değerlendirmek amacıyla 2009 yılında yapıldı. Çalışmaya katılan hekimlerin yaklaşık üçte biri (%28,8) ülkede nükleer santral kurulmasını isterken sadece dokuzda birinin (%12,1) kendi bölgeleri olan Akkuyu'da nükleer santral kurulmasını onaylaması bölgesel duyarlılık daha fazla olmak üzere nükleer santrallerin çevre ve sağlık riskleri konusunda bölgesel/ülkesel kaygı duyduklarını söyleyebiliriz.

Mersin Tabip Odası'nın yöneticileri ve üyeleri, bölgelerinde yapılacak nükleer santralin halkın sağlığı kadar meslek grubu olarak hekimlerin de çalışma yaşamını olumsuz etkileyeceği bilinciyle, çok sayıda meslek içi ve halk eğitim çalışması, toplantı, basın açıklaması düzenlemiştir. Hekimlere yönelik yapılan bir toplantıda nükleer fizikçi Prof. Dr. Hayrettin Kılıç “ bir nükleer fizikçi olarak sizlere karşı mahcubum, bizim yarattığımız kötülüklerle siz uğraşmak zorunda kalıyorsunuz” diyerek konuyu bir bakıma tek bir cümlede özetlemiştir.

Mersin Tabip Odası sokakta da çok etkin bir nükleer karşıtı mücadele sürdürmüştür. 21-23 Şubat 2014 tarihinde tüm hekimlere ve Mersin halkına Mersin'den Akkuyu'ya yürüme çağrısı yapmıştır. Çağrıda; “Yolumuz, nükleer karşıtı mücadelenin tarihi kadar uzun. 137 kilometrelik yolun belli etaplarını iki buçuk günde yürümeyi planladık. Ayaklarımızın, yüreğimizin yettiği yere kadar yürüyeceğiz. Bu süreçte santralin yapılacağı kentin hekimleri olarak belki bininci kez uyaracağız. Mersin'deki sivil örgütlerin ve yurttaşların da desteği ile ÇED öncesi güçlü bir ses çıkaracağımıza inanıyoruz. İçimizde çocuk felcini yok ettiğimiz yıllardakine benzer bir heyecan var. Durumu uygun olan tüm hekim arkadaşlarımızı bu heyecana ortak olmaya davet ediyoruz” denilerek nükleer santral mücadelesinin bir koruyucu hekimlik görevi olduğu vurgulanmıştır.

Süreç içinde eksik bırakılan en önemli kısım ise bölge halkıyla iletişim kanallarını açık tutma kısmıydı. Yılda bir ya da iki kez bölgeye gidip bir iki eğitim çalışması yapmak, kahvede sohbet etmek ne yazık ki bu kanalları açık tutmaya yetmedi, dayanışamadık ve köyden mücadelenin ilk yıllarında çıkan güçlü sesler artık çıkmaz oldu. Zaten inşaatın başlamasından hemen önce, bir yandan nükleerci şirketin bölge halkına sevimli görünmek adına yaptıkları(işe alma vaatleri, Ramazan Ayı'nda dağıttığı gıda kolileri, verdiği iftar yemekleri, çocuklara yönelik ödüllü yarışmalar vs) diğer yandan kolluk güçlerinin etkisini hissettirmesi, işimizi daha da zorlaştırdı.

Nükleer karşıtı mücadelede hekim deneyimlerini aktardığım bu sunuşun en son kısmında, bölgede yaşayan/ çalışan ve ömrünün neredeyse yarısını nükleer karşıtı mücadeleye adanmış bir hekim olarak kendi mücadele örneklerimden bazılarını aktaracağım. Özellikle kamudan emekli olduktan sonra, mesaili bir işte çalışma ve bir amire hesap verme zorunluluğumun olmayışının bana sunduğu avantaj sayesinde, daha etkili eylemler yapabildim. Bunlardan biri 2013 yılında emekliliğimin ilk aylarında, her gün tıpkı işe gidiyormuşum gibi sabah 08.00 akşam 17.00 saatleri arasında, nükleer santral konusunda özellikle çocukların beyinlerini yıkanmak için kentin en merkezi yerinde açılan bilgilendirme merkezinin önünde yaptığım yürüyüş ve bilgilendirme eylemidir. Merkezin önünde yürüyüş yaptığım kaldırım benim adımlarımla 37 adım

tutuyordu. Ne tesadüf ki o yıl Akkuyu'ya yer lisansı verileli de 37 yıl olmuştu. Bu nedenle yürüyüşüme 37 ADIM ismini koydum. Gazeteci Filiz Yavuz'un "Beni Akkuyu'larda Merdivensiz Bıraktın" isimli kitabında anlattığım şekliyle;

"Onlar trilyonlar harcayarak bir merkez kuruyorlar ve içinde bir sürü enerji harcıyorlar (ışıklar güpe gündüz yanyor, klimalar çalışıyor).Bense sadece kinetik enerjimi kullanarak bilgimi aktarıyordum."

Bir hekim olarak üç ay boyunca, yağmur çamur demeden yaptığım bu eylemde çoğu zaman dostlarım, sokaktan geçen yurttaşlar, Mersin'deki sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, milletvekilleri günün belirli saatlerinde bana eşlik ediyorlardı. Böylece uzunca bir süre o kapıdan içeri kimse giremedi. Böylece nükleerci şirketin nükleer güzellemelerini yapmasını bir süreliğine engellemiş ve nükleer santral istemediğimizi etkin bir şekilde göstermiş olduk. Bir de bazen santralde çalışan Rus mühendisler camın önüne geldiklerinde, camın dışından Çernobil Çocukları'nın fotoğraflarını gösteriyordum, rahatsız olup oradan ayrılmak zorunda kalıyorlardı. Böyle yapmakla o çocukların sesi olduğum hissini yaşıyor, acıyla karışık bir huzur duyuyordum.

Daima yasalara uygun davranan bir insan olmama rağmen, mücadele sürecimde, kabahatlar kanuna aykırı davranmak, polise mukavemet etmek, kamu malına zarar vermek, toplantı ve gösteri yürüyüşüne aykırı davranmak gibi hiçbirini işlemediğim, bugün sayılarını hatırlamadığım kadar çok suçlamayla karakollara, mahkemelere taşındım. Hele 2013 Haziran'ında, Akdeniz Olimpiyatları'nın Açılış Töreni sırasında biletimi almış, salondaki binlerce insandan biri olarak yerimde sessizce törenin başlamasını beklerken, yaka paça salondan çıkarılışım Türkiye demokrasisinin içinde bulunduğu içler acısı durumunun kanıtı olarak hafızalarda yer aldı. O gün dönemin başbakanı salona girmeden önce herhangi bir protesto gösterisinin olma ihtimalini önlemek için, benim gibi "olağan şüpheli" olarak gördükleri kişilerin salondan çıkması emredilmişti. Ben duruma itiraz edince de darp edilme pahasına salondan çıkarılıp gözaltına alındım.

Bütün bu süreç çok yıpratıcı olmasına rağmen geri adım atmak şöyle dursun her defasında daha büyük bir inançla çalışıyorum. Çünkü biliyorum ki en güvenli nükleer santral hiç kurulmamış olandır. Kendimi, sevdiklerimi ve doğadaki tüm canlıları nükleer santrallerin yaratacağı olumsuzluklardan bugün ve gelecekte korumayı her şeyden önce mesleki bir sorumluluk olarak görüyorum. Bu nedenle, nükleer santrallerin sağlığımıza yapacağı olumsuz etkileri toplantı salonlarında, okullarda, basında, sokakta kısaca her yerde anlatmaya ve farkındalık yaratmaya çalışıyorum.

Sonuç olarak, halkına radyasyonlu çayları “biraz radyasyon iyidir, radyoaktif çay daha lezzetlidir, radyasyon kemiklere faydalıdır “diyerek içiren, mutfak tüpü de nükleer kadar risklidir diyebilen idarecilerin olduğu, İstanbul İkitelli ve İzmir Gaziemir örneğinde olduğu gibi nükleer sicili bozuk bir ülkede nükleer santral yapılması var olan tehlikenin boyutunu daha da arttırmaktadır.

Bu durumda “sorumlu kimseler” olarak en çok biz hekimlere gerekeni yapmak düşünüyor. Eğer ki, Prof. Dr. Çağatay Güler’in dizelerinde anlattığı çocuğu, Hiroşima’da aldığı yüksek radyasyon yüzünden hastalanan ve kâğıttan 1000 adet turna kuşu katlarsa ölümden kurtulacağını düşünen Sadako, kızamık ve boğmacayı da radyasyon olarak değiştirip yeniden okursak ve yaparsak gerekeni, sorumluluğumuzu yerine getirmiş oluruz.

Bir çocuk ölünce

boğmacadan, ya da kızamıktan

gökte bulut olunca

yağmur olup, düşünce yere

can vermek için çiçeklere

sorar vurur da camlara

takır takır

gerekeni yaptınız mı?

yaptınız mı gerekeni

KÖMÜRE KARŞI YAŞAMI SAVUNAN KADINLAR: EKOLOJİ MÜCADELESİNDE HAKLAR PERSPEKTİFİ ÜZERİNDEN KADININ KONUMLANIŞINA DAİR BİR OKUMA DENEMESİ

Deniz Gümüşel

Çevre Mühendisi, İkizköy Çevre Komitesi

Ekoloji Mücadelesinde Kadının Konumlanması

On yıllardır hükümetlerin neoliberal politikaları ile sistematik biçimde sürdürülen doğa sömürsünün hızı ve şiddeti arttıkça, ülke genelinde kırdaki ve kentlerde yaşam alanı ve müştereklerin savunulmasına yönelik mücadeleler de yaygınlaştı. Son 30-35 yılın toplumsal hareketler alanına damgasını vuran bu mücadeleleri pek çok boyutuyla; meslek örgütleri, demokratik kitle örgütleri, çevre ve doğa koruma örgütlerinin yanı sıra yıkımların yaşandığı/planlandığı yörelerin halkının da aktif rol oynadığı yerel demokrasi mücadeleleri olarak tanımlamak da mümkün. Son yıllarda anti-kapitalist politik bir bakış açısının bu mücadelelerde artan düzeyde içselleştirilmesi ile kendisini “ekoloji hareketi bileşeni” olarak adlandıran yurttaş inisiyatifleri de mücadele alanında giderek daha fazla etkinleşmekte.

Yöre halklarının aktif olduğu mücadelelerin bir özelliği de bu hareketlerde, özellikle alandaki doğrudan eylemlerde kadınların başı çeken toplumsal kesim olması. 1990’ların başında altın madencilğine karşı ayaklanan Bergamalı kadınlar ile başlatılabilecek, 2000’lerde başlayan HES karşıtı mücadelenin simgesi haline gelmiş Kastamonu Loç Vadisi mücadelesinin Sarı Yazmalıları ile kamuoyunun sahiplendiği bu varoluş; bugün Aydın’daki JES karşıtı mücadelede Kızılcaaköy kadınlarının, Eskecidere vadisinde İkizdereli kadınlarının jandarma ile karşı karşıya gelmeyi göze alan direnişlerinde, ve İkizköylü kadınların üç yıla yaklaşan kömüre karşı Akbelen Ormanını ve zeytinliklerini savunan mücadelesinde öne çıkmakta; mücadelelerin belirleyici gücü olmaktadır.

Kadınların yaşam alanları ve müştereklerin savunusunda eylemlilik ve etkinliklerinin artışıyla kuşkusuz, 1980 sonrası toplumsal hareketler alanında önemli yer tutan kadın hakları ve toplumsal cinsiyet mücadelesinin büyük etkisi vardır. Bu etkileşimi kadın mücadelesinin gelişimini ve toplumsal karşılığını irdeleyebilecek yetkinlikte olanlara

bırakarak; bu bildiride kadının kırdaki toplumsallaşmasına, ekonomik ilişkilerine, gündelik yaşamın yeniden üretilmesindeki emek süreçlerine katılımına alandaki sınırlı gözlemler aracılığı ile bakarak kadınların ekoloji mücadelesini sırtlanmadaki motivasyonlarına dair bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Tespitler, Muğla Milas'a bağlı İkizköy mahallesinde kömür madeninin genişletilmesine karşı yazarın kendisinin de üyesi olduğu İkizköy Çevre Komitesi'nce 3 yıldır yürütülen mücadeleden elde edilen gözlemlerin ve deneyimlerin sonucudur.

Alana dair bu ampirik tespitler/önergeler, ekoloji mücadelesinde kadınları harekete geçiren etkenleri haklar perspektifinden değerlendirebileceğimizi; kadın eylemcilerde özellikle mülksüzleştirme tehdidi/barınma hakkı; çalışma/ekonomiye katılım hakkı; su hakkı ve gıdaya erişim hakkı; çevre ve sağlık hakkı; doğada bulunma hakkı; bilgi edinme, katılım ve protesto hakkı arayışlarının öne çıktığını işaret etmektedir.

Mülksüzleştirme Tehdidi ve Barınma Hakkı

Muğla'da 1979 yılından beri kömür madencilği yapılmaktadır. İlki Yatağan'da 1982 yılında işletmeye alınan, ardından 1986'da Milas Yeniköy'de (şimdiki adı ile Bağdamları mahallesinde), 1994'te ise Milas Ören Türkevleri'nde açılan üç büyük termik santral ise bugün hala aktif olarak çalıştırılmaktadır. Yatağan, Yeniköy ve Kemerköy termik santralleri ile bunlara yakıt sağlayan kömür (linyit) madeni sahaları için bugüne kadar 10 köy ya tamamen ya da kısmen boşaltılmış; köylülerin evleri ve tarım arazileri kamulaştırma yolu ile ellerinden alınmış, köylüler zorunlu göçe maruz bırakılmıştır.¹

İkizköy'ün tarihî köy merkezi olan Işıkdere mevki de 2017 yılında gerçekleştirilen kamulaştırma sonrası insansızlaştırılarak kömür madeni işletmesine tahsis edilmişti. 2019 yılında bütünüyle boşaltılan ve 2021 kışında tüm binaları yıkılarak yok edilen Işıkdere'nin ardından tutulan yöre halkınca yas, 3 yıl önce aynı enerji şirketinin kömür madenini genişletmek üzere İkizköy'ün geri kalan mevkiilerindeki arazileri de almak istemesi üzerine bir kömür/istimlak karşıtı direnişe dönüştü.

İkizköy Işıkdere'li, 2017-2019 yılları arasında yaşanan süreçte evlerinin, evleri ile bütünlük olarak köy içinde konumlanmış meyve ve sebze bahçelerinin, Işıkdere'yi çevreleyen tarım arazileri ile en az 20 bin zeytin ağacının olduğu zeytinliklerinin de mülkiyetini kamulaştırma yolu ile kaybettiler. Kanuni olarak, Enerji Bakanlığı'nın kömür madeni işletmesine tanıdığı "kamu yararı" hakkı çerçevesinde, ilçe kaymakamı eşgüdümünde

¹ D. Gümüşel ve E. Gündüzyeli (2019). Kömürün Gerçek Bedeli Muğla, Avrupa İklim Eylem Ağı. <https://www.komurungercekbedeli.org/assets/tr-web.pdf>

yürütülen kamulaştırma sırasında, köylülere özellikle Kamulaştırma Kanunu ve Zeytincilik Kanunu kapsamındaki haklarından bahsedilmediği; devlete karşı çıkılmaz anlayışının dayatıldığı, kamulaştırma sürecinde imzalatılan belgelerle ilgili bile yeterince bilgi verilmediği, hatta bilinçli olarak yanlış bilgilendirme yapıldığı İkizköylüler tarafından bugün ifade edilmektedir.

Fotoğraf 1. *Barınma*²

Bu neredeyse “zor” yoluyla yapılan kamulaştırmalar esnasında kadınlar, aileden gelen miras yoluyla sahip oldukları taşınmaz mülklerini (konutlarını ve tarım arazilerini) kaybetme ve yeniden yerleşme sürecinde yeni mülk edinememe (örneğin eğer satın alınabildiyse ailenin yeni konutunun mülkiyetinin evin erkeğinde olması) gibi bir dizi mülksüzleşme deneyimine maruz kalmaktadır.

Kamulaştırmalara ek olarak, kömür işletmelerinin yörede yarattığı ekolojik yıkım, kendi kendine yeten tarım toplulukları olan yöredeki köy sakinlerini, tarım sektöründen uzaklaştırarak, eğer hanedeki erkekler madende veya termik santralde iş bulamadılarsa, şehre göç edip başka iş kollarında iş aramaya itmektedir. Kömürle birlikte gelen bir zorunlu göç etmeni de hava, su, toprak kirliliği ve ekilebilecek arazilerdeki bozulma nedeniyle tarımsal faaliyetlerin geçimlik özelliğini yitirmesidir. Öztüketim

² Çalışmada kullanılan fotoğraflar Eren Aybars Arpacık'ın 2001 tarihli İkizköy Belgeseli'nden alınmıştır. Ayrıca bkzç <https://www.youtube.com/watch?v=ShX5LFJv2bc>

için gerekli gıda üretiminden ve tarım gelirlerinden olan aileler, gelir getirici işler için köyden kente göç etmeye mecbur kalmaktadır.

Kömür madeni ocakları ya da termik santral tesisleri için zorunlu olarak göç eden yöre halkı, kamulaştırma için kendilerine ödenen parasal bedelin yeterli gelmemesi nedeniyle konutları ile birlikte temel üretim sermayeleri olan tarım arazilerini de yerine koyamadıklarından, çoğu kez ilçe merkezlerinin, İkizköy'ün durumunda Milas ilçesinin, çeperlerinde çoğunlukla kirada, ya da banka kredisi ile borçlanarak aldıkları küçük evlerde barınmak durumunda kalmaktadır. Bu, özellikle kadınlar için önemli bir yaşam kültürü ve pratiği değişikliği anlamına gelmektedir. Köyde doğmuş büyümüş ve ekonomik/toplumsal yaşama da köy sınırları içinde dâhil olmuş kadınlar, göçle birlikte küçük apartman dairelerine hapsolmuş hayatları zorunlu olarak geçiş yaparlar. Eğer ev dışı bir işte çalışmıyorlarsa, kent yaşamına katılmaları sınırlı alışveriş deneyiminin ötesine geçemez. Akrabaları ve köydeki komşularından ayrılan yaşam mekânları, sosyal dayanışma mekanizmalarının zayıflamasını, eksikliğini de beraberinde getirir. Bu durum hem ekonominin sınırlılıklar nedeniyle, hem de kır-kent yaşamları arasındaki farklılıklar, kültürel gerilimler nedeniyle özellikle evli ve çocuklu kadınlar ile yaşlı kadınlar için geçerlidir.

İşıkdere'de akraba ve komşularının yaşadığı bu göç deneyimi, hâlihazırda kömür madeni için topraklarına el konmak istenen İkizköy Karadam, Ova ve Akbelen mahallelerinin kadın sakinleri için kömür karşıtı mücadeleye dâhil olmak açısından en önemli itici güçlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu etken kadınların yaşlarına göre de değişiklik göstermektedir. Köyün genç kadınları ya eğitim almak için zaten büyük bir şehre gitmiş ya da evlenerek, ekonomik nedenlerle (eşlerinin işi nedeniyle) Milas ve diğer ilçe merkezlerine taşınmış durumdadır. Köyde ağırlıklı yaş aralığı 40-70 üstü olan kadınlar ise, Milas'a (ilçe merkezine, şehre) göçüp bir apartman dairesinde, "dört duvar arasında tıklı kalmak", "kirada sürünmek" istemediklerini açıkça ifade etmektedir.

Kamulaştırmalar ile tarım topluluklarının mülksüzleştirilmesi/işçileştirilmesi ve ekolojik yıkıma bağlı tarımsal üretimdeki gerileme/ekonomik refahtaki düşüş sonucu ortaya çıkan zorunlu mekânsal ve yaşam tarzı değişimi baskısı/riski İkizköylü kadınların, kömür karşıtı mücadeleye aktif katılma gerekçelerinin en yaygın dile getirilenlerinden biridir.

Çalışma/Ekonomiye Katılım Hakkı

İkizköy'de, Muğla'nın kömür madeni havzalarındaki diğer köylerinde olduğu gibi; termik santral ve kömür madenlerinin işletmeye alınmasından önce tarım, zeytincilik, hayvancılık ve arıcılık ana ekonomik faaliyetler iken; kömür sektörünün gelişmesi ile yöre insanının geçimlik faaliyetleri de değişim geçirmiştir. Arazilerinin yaygın olarak

kamulaştırılması ile erkekler tarım sektöründen büyük ölçüde uzaklaşarak, madenlerde ve elektrik üretim santrallerinde işçi olarak çalışmaya başlamıştır.

Yine de kömür bölgesindeki diğer köylerde olduğu gibi İkizköy'de de tarım ve hayvancılık, en azından ailelerin kendi gıda ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ölçüde devam ettirilmektedir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ile yine hanenin ihtiyaçlarını karşılama düzeyinde kümes hayvancılığı da yapılmaktadır. Kamulaştırma süreçleri ile tarımsal arazilerinde ve hayvancılık yapabilecek alanlarında büyük kayıplar yaşayan aileler hariç, İkizköylüler hala yedikleri besinleri kendileri üretmektedir. Zeytincilik belki de ürünün satılarak nakde çevrildiği en önemli tarımsal faaliyet olmayı sürdürmektedir.

Tüm bu tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerinde kadın emeği doğrudan bir girdi olarak yerini ve önemini korumaktadır. Kadın, hala erkeklerin tekelinde olan makine ile yapılan tarla sürme, ekin biçme gibi işler dışında, el emeği gerektiren tüm tarımsal üretim süreçlerinin asıl emekçisi konumundadır. Hayvanların otlatmaya götürülmesi, beslenmesi, temizliği, sütün sağılması gibi günlük tüm işler kadının görevidir. Kadının yaptığı bahçecilik ile üretilen sebze ve meyveler ailenin sofrasındaki gıdanın önemli bir bölümünü oluşturur. Zeytincilikte özellikle zeytinliklerin rutin bakımı, zeytinin toplanması ve sofralık zeytinin üretilmesi kadının sorumluluğundadır. Tüketilen süt ve süt ürünleri, yumurta ve et gibi hayvansal gıdaların üretiminde de kadın işgücü asıldır. İkizköylü kadınlar ürettikleri sütü ya doğrudan ya da peynir, yoğurt gibi ürünlere çevirerek satıp ek gelir elde etmektedir.

Fotoğraf 2. Tarımsal üretim

İkizköy'de Akbelen Ormanı da yöre insanı için önemli bir besin ve gelir kaynağıdır. Orman içinden toplanan çeşitli mantarlar hem dönemsel olarak hane halkının protein ihtiyacını karşılamakta, hem de ilçe pazarında satışı ile önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Ormandan ayrıca, kekik, tilkişen gibi çeşitli otlar, dağ çileği (koca yemiş) gibi besin değeri ve süpürge otu gibi farklı kullanım alanları olan pek çok bitki de kadınlar tarafından toplanır ve hane için kullanılır, ya da pazarda satılır.

Kömür sektörünün istilası sonucu tarım faaliyetlerinden olan kadınlar ya tarım, zeytincilik, üretim balıkçılığı ve turizm gibi mevsimlik ve geçici işlerde, ya da ev temizliği gibi yine güvencesiz ve gündelik işlerde çalışabilmektedir. Belli yaştan sonra üstündeki köylü kadın için ise tarım dışı bir sektörde çalışma imkânları çok daha kısıtlıdır.

İkizköylü kadınlar, kömür karşıtı mücadele için motivasyonları sorulduğunda, “Ekmez biçmez isek biz ne yiyip ne içeriz? Pazardan almaya para mı dayanır? Bu yaştan sonra kocamın eline mi bakacağım?” sözleri ile emekleri doğrultusunda sahip oldukları özerk pozisyonu da kaybedeceklerini ifade etmektedir. İkizköy, her ne kadar kömür madenlerinin ve santrallerin kuşatması altında, ekolojik bir yıkım alanının ortasında olsa da hala önemli ölçüde kendi kendine yeten bir tarım topluluğudur. Tarımsal üretimde, buna bağlı olarak elde edilen gelirden ve ailenin beslenmesinde kadın, emeği ile önemli bir ekonomik rol üstlenmektedir. Kömür sektöründe istihdam edilen ya da diğer sektörlerde, örneğin turizm sektöründe mevsimlik olarak çalışan eşlerinin maaşları ile bugüne kadar sürdürdükleri yaşam standardını yakalayamayacaklarının bilincindedirler. Tarım emeği ile elde edilen bu ekonomik rol, kadına hane içinde söz hakkı sağlayan en belirleyici etmendir.

İkizköylü bir kadın üreticinin Milas kaymakamına seslenişinde, tarımsal üretimdeki emeklerinin sadece hane içi değil, toplumsal bir değer olduğunun farkında olduklarını da işaret etmektedir: “Kaymakam bey, biz köyde bu zeytini üretmesek siz markete girip hangi yağı satın alacaksınız, sofranıza ne koyacaksınız?”

İkizköy'de kadınlar, zorunlu göç sonrası özellikle kente yerleşirlerse ya da tarım topraklarını tamamen kaybederlerse, hane ekonomisine ve genel olarak ekonomiye verdikleri katkı ile hane ve toplum içinde sahip oldukları sözden mahrum olacaklarının bilinci ile ekolojik mücadelenin ön saflarında yer almaktadır.

Beslenme ve Gıdaya Erişim Hakkı

Bir önceki bölümde ayrıntıları ile anlatıldığı üzere, İkizköy hala önemli ölçüde kendi gıda maddelerini üreten bir tarım topluluğu olma özelliğini

yitirmemiştir. Köyde, kömür madeni yüzünden arazilerini bugüne kadar yitirmemiş hanelerde baklagiller, başta buğday olmak üzere çeşitli hububat, her tür sebze ve meyve, zeytin ve zeytinyağı üretiminin yanı sıra hayvancılık, süt ve süt ürünleri üretimi de yapılmaktadır. Ailenin beslenmesinden sorumlu kadın, ormandan topladığı mantar, bitki ve meyvelerle de gıda çeşitliliğini sağlamaktadır. Ancak, gıda üretimi, termik santrallerden ve madenlerden kaynaklı hava, su ve toprak kirliliği ile sekteye uğramaktadır. Madencilik faaliyetleri köydeki yeraltı ve yüzey suyu varlığını azaltmakta, bu sulu tarım yapılan alanlarda ve zeytinliklerde verim düşüklüğüne yol açmaktadır. Hayvanların otlatıldığı ortak yeşil alanlar madenden çıkan toz nedeniyle otlak olma özelliğini yitirmektedir. Köy içinden geçen derelerin maden yüzünden kirlenmesi sonucu, hayvanları doğal ortamlarda sulamak imkânsız hale gelmekte; bunun için büyükşehir tarafından sağlanan şebeke suyu kullanılmakta ve bu da ek maliyet oluşturmaktadır. Zeytin ağaçlarında, maden ve termik santral kaynaklı toz kirliliği ve asit yağmurları nedeniyle %80'lere varan verim düşüklüğü gözlenmektedir. Tarım arazileri kamulaştırma ile ellerinden alınan köy sakinleri ise beslenme için tamamen dışardan satın almaya bağımlı hale gelmektedir.

Fotoğraf 3. Gıdaya erişim

Kendisinin olduğu kadar tüm ailenin de beslenmesinden sorumlu kadın, tüm bu ekolojik yıkımın ve mülksüzleştirmenin sonucunda, gıdaya erişim hakkı ihlalleri yaşadıklarının da farkında olarak ekolojik mücadelede ön saflarda yer almakta ve bu hak ihlallerini mücadele süreçlerinde dile getirmektedir.

Suya Erişim Hakkı

İkizköy, Muğla Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Milas ilçesinin bir mahallesi olduğu halde, köyün içme ve kullanma suyu Yeniköy Termik Santrali'nin soğutma suyu için Dereköy yeraltı suyu kuyularından aldığı su hattından verilmektedir. Dereköy kuyularının kullanım hakkı 2014 yılında gerçekleştirilen santral özelleştirmesi sonrası, DSİ tarafından santral sahibi YK Enerji şirketine devredilmiştir. Muğla BŞB Su ve Kanalizasyon İdaresi MUSKİ'nin bu kuyuların belediyeye tahsisi için Danıştay'da açtığı davada enerji üretiminin insani kullanımdan öncelikli olduğu gerekçesi ile kuyuların kullanım hakkı şirkete bırakılmıştır.

Dereköy'den gelen su önce, santraldeki bir depoda biriktirilmekte, ardından bir pompa ile beslenen iki km'lik bir isale hattı ile İkizköy'e verilmektedir. Bu hatta yaşanan boru patlamaları yüzünden sık sık su kesintileri yaşanmakta, hattın kimin tarafından onarılması gerektiği konusundaki anlaşmazlık nedeniyle sorun kalıcı olarak çözülememektedir. Daha vahimi ise, İkizköy'ün kömür madeni ve istimlaka ve Akbelen Ormanının kesimine karşı mücadelesi başladıktan sonra, şirketin köylüyü adeta cezalandırmak için uyguladığı, 10 güne kadar devam eden, Covid 19 pandemisi sürecinde de sürdürülen su kesintileridir.

Fotoğraf 4. Su hakkı

Bu su kesintilerine karşı 2020 yılı boyunca yine en önde mücadele edenler İkizköylü kadınlar olmuştur. Kadın ev içi görünmez emek süreçlerinde hane içi su şebekesine en çok ihtiyaç duyan aile bireyidir. Bulaşık, çamaşır, yemek, ev temizliği, çocukların hijyenik bakımı, hayvanlara su verilmesi, sebze ve meyve bahçelerinin sulanması kadın tarafından yapılmaktadır. Su kesintileri sırasında tüm bu işler için eve suyu köy çeşmesinden taşımak zorunda kalan da yine kadındır.

İkizköylü kadınlar pandemi sırasında susuzlukla “cezalandırılmalarını” ülke gündemine sokan eylemlerle adlarını duyurmuşlar; her ne kadar Muğla Büyükşehir Belediyesi’nden kalıcı çözüm taleplerine bir yanıt alamasalar da, şirket basına ve sosyal medyaya sürekli yansıyan bu

hukuksuz tutumunu kadınların mücadeleleri sonucunda bırakmak zorunda kalmıştır.

Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama Hakkı

Bölgedeki termik santrallerin ve madenlerin yarattığı sağlık sorunlarına dair maalesef kapsamlı bilimsel araştırmalar bulunmamakta; resmi sağlık verilerine ise ulaşamamaktadır. Ancak İkizköylü kadınlar düşük yapan, erken doğum yapan kadınlardan, çeşitli nörolojik bozukluklarla doğan çocuklardan sık sık bahsederler.

Uluslararası tıbbi literatür de termik santrallerden kaynaklı özellikle hava kirliliğinin anne-çocuk sağlığı üzerindeki bu gözlemleri doğrulamaktadır. Temiz Hava Hakkı Platformu'nun Kara Rapor 2021³ başlıkla yayınına göre; gebelik süresince maruz kalınan hava kirliliğinin sağlığa olumsuz etkileri gebelikte ve doğumda (düşük ağırlık ile doğum, fetüs gelişiminin kısıtlanması, erken doğum gibi) veya hayatın daha sonraki döneminde nörogelişimsel bozukluklar, bebeğin akciğer işlevinde azalma gibi sorunlar ortaya çıkar. Partikül hava kirliliğinin kanserojen riskle de ilişkisi vardır. Havadaki kirleticiler fetüs ve yenidoğanın DNA tamir kapasitesini düşürebildiği ve tümör baskılayıcı genleri etkileyebildiği bildirilmiştir. Ayrıca anne karnında metil cıva, kurşun gibi ağır metallere maruz kalmanın çocukta IQ düzeylerini etkileyebildiği kabul edilmektedir. Çocuklarda astım atakları da hava kirliliği ile birlikte artmaktadır.

Sağlık ve Çevre Birliği HEAL'e⁴ göre Muğla'daki üç termik santralden kaynaklı hava kirliliği 1982-2020 yılları arasında tam 69 bin erken ölüme 455.738 çocukta bronşit vakası yol açmıştır. 77.035 solunum ve kalp-damar hastalıkları şikayetlerine bağlı hastaneye başvurusunun ya da erken ölümlerin cinsiyete göre dağılımı bilinmemesine rağmen, kömüre bağlı sağlık ve yaşam hakkı ihlallerinde kadının hem kendi sağlığını yitirerek mağdur olduğu, hem de başta çocuklar olmak üzere hane içindeki diğer bireylere, hastalık süreçlerinde verilen bakım hizmetini üstlenerek ağır bir ek emek sürecinin ve psikolojik yükün altına girdiğini söylemek yanlış olmaz.

Tüm bu nedenlerden dolayı, İkizköylü kadınlar neden kömür madeni ve termik santralleri istemedikleri sorulduğunda en başta çevre kirliliğine ve ekolojik yıkıma bağlı sağlık sorunlarını ve genç yaşta ölümleri dile getirmekte; sağlıklı yaşam haklarını öncelikli talep olarak ifade etmektedir.

³ Temiz Hava Hakkı Platformu (2021), Kara Rapor 2021 – Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri. <https://www.temizhavahakki.com/wp-content/uploads/2021/09/KaraRapor2021.pdf>

⁴ Sağlık ve Çevre Birliği HEAL (2022) Kronik kömür kirliliği: Muğla Özel Dosyası. https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2022/01/CC_Briefing-Turkey_Mugla_TR.pdf

Örgütlenme ve Protesto Hakkı

İkizköylüler ve yaşam savunucuları, kömür madeni için köyün arazilerinin istismak tehdidine karşı ilk olarak 2019 yılında bir araya geldiler. İlk toplantıdan itibaren köyün kömür yüzünden yaşadığı sorunları dillendirenler köyün kadınları oldular. Öne çıkan bu tavır yukarıda sıralanan ve bu yazı sınırları içinde tespit edilememiş olan bir dizi sosyal ve ekonomik süreçle gerekçelendirilebilir.

İkizköylü kadınların ekoloji mücadelesine dahil olmalarını takip eden süreçte ise, ekolojik ve yurttaşlık haklarına dair gelişen farkındalık, örgütlenme pratiklerinin kazanımları, hak mücadelesi deneyiminin artışı ile güçlenen özgüven, inisiyatif alma becerileri ve isteği, toplumsallaşma deneyimi de başlı başına kadınları bu mücadele alanında tutan önemli etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Ekoloji mücadelesindeki kadınlar kendi adlarına söz söyleme, haksızlıklara karşı ortak eylemlilik geliştirme pratiklerini geliştirdikçe İkizköy'ün mücadelesine destek veren farklı toplum kesimlerinden yaşam savunucuları, politikacılar, medya ile ilişkilerinde de daha özgüvenli ve etkili olmaya başlamıştır.

Mücadele sürecinin en önemli kazanımlarından biri ise toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yüklediği sorumluluk ve kısıtlamalara dair geliştirdikleri eleştirel bakış ve tutum olmuştur. Ev içi görünmez emeği bir sorun olarak daha sık ortaya koyan İkizköylü kadınlar, yeri geldiğinde eylemlilikler ve Akbelen Ormanı nöbet alanında bulunmaları gerekliliği ortaya çıktığında, kendi iradeleri ile kadına yüklenen gündelik sorumluluklarını bir tarafa bırakan kararlar alabilmektedir. Karar verirken de, eşine ve/veya diğer aile bireylerine hesap verme endişesine giderek daha az düştükleri açıkça gözlemlenen bir gelişmedir. İkizköy'de kadınlar, tercihlerinden ortaya çıkan özgürleşme duygusunu net olarak ifade sıkça ifade eder olmuşlardır. Sabah erken bir saat için planlanan eyleme katılmak üzere evden hızla çıkan bir İkizköylü kadının “Eşime bugün çocuklara kahvaltıyı sen hazırla dedim; kapıyı çektim çıktım” derkenki yüz ifadesi, İstanbul'da 8 Mart'ta “dolapta zıkkımın kökü, sokakta isyan var” dövizini taşıyan kentli kadınla pek çok yönden benzeşmektedir.

Fotoğraf 5. Haklar

Kadın yoldaşları ile hane içi şiddete dair deneyim paylaşımlarının artması, şiddete karşı giderek güçlenen tepki gösterebilme refleksleri, kolluk kuvvetlerine direnirkenki tavizsiz tutumları ataerkil toplumda kadına yönelen her tür kaba güç karşısında haklarını savunmak adına kendilerini daha güçlü hissettiklerini kanıtlar niteliktedir.

Ekoloji mücadelesi, kadın savunucular için kadın hakları alanında da eş zamanlı bir farkındalık, güçlenme ve örgütlenme deneyimi anlamına gelmektedir.

Sonuç: Mücadele alanında kadının varlığı ekoloji mücadelesinin doğasındandır

Ekoloji mücadelesi, özellikle kırsalda doğa ile birincil ilişkisi kopmamış kadın için neredeyse doğrudan bir varoluş mücadelesidir. İkizköy örneğinde kömür madenciliği ve termik santraller nedeniyle yaşam alanlarını kaybetme tehdidi mülksüzleşme, barınma hakkının ihlali, gıda ve su güvencesizliği, ekonomik üretimden soyutlanma veya zorla ve güvencesiz işçileştirilme, sosyal dayanışma mekanizmalarından ve toplumsal yaşamdan uzaklaştırılma, sağlık ve yaşam hakkı ihlalleri ve toplumsal cinsiyete dayalı ev içi emek süreçlerinde tüm bu hak ihlallerinin olumsuz sonuçları ile diğer hane bireyleri için de baş etme mecburiyeti olarak ortaya çıkar. Öte yandan, ekolojik mücadele pratikleri kadının kendi iradesine dayalı olarak toplumsallaşması için yepyeni bir alan açarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair farkındalığın ve eşitsizliğe karşı mücadele bilincinin de gelişmesine yol açar. Kadınlar arası dayanışmanın güçlü olduğu ve mücadelenin cinsiyetler açısından yeni eşitsizlikler üretmesine karşı duyarlı örgütlenmelerde ekoloji mücadelesi kadın

için özgürleştirici bir deneyimler alanı sunmaktadır.

Fotoğraf 6. Kadın dayanışması

KADIN VE EKONOMİ: YEREL DENEYİMLER VE KOOPERATİFÇİLİK

Zerrin Türk

Tohum Kadın Kooperatifi/Diyarbakır

Ekonomi, toplumsal bir eylem biçimi olarak birlikte yaşam pratikleri ile ortaya çıkmış, gündelik yaşamın bir parçası olmuştur. Antikçağ Yunan-Grek uygarlığına ait bir kavram olan ekonomi “ev yasaları”, “kadına ait işler” anlamına gelmektedir. Burada, kadına ait işler bugün tanık olduğumuz biçimiyle “ev” ile sınırlandırılan işler değil, toplumsal yaşamın organizasyonu, üretimin, dağıtımın ve bölüşümün idaresi olarak ele alınırken, kökenleri ana soylu toplumlarda kadın tarafından inşa edilen ekonomik ve toplumsal yaşam düzenine dayanmaktadır. Ana soylu toplumlarda ekonomi kadınlar tarafından düzenlenip tarım kadın eliyle bir kültüre dönüştürülürken, kadın aynı zamanda doğa olaylarını gözlemlemiş, doğa ile organik bir bağ kurmuştur. Bu bağ, kadının ekoloji ile olan ilişkisinin temellerini oluşturmuştur.

Kadının toplumsal ve ekonomik yaşam içerisinde birbirini tamamlayan bu başat rolleri zaman içerisinde erkek egemen hiyerarşi tarafından hedef alınmış ve kadın eliyle inşa edilen özgürlükçü ekonomik ve toplumsal yaşam dinamikleri gasp edilmiştir. Kadınlar, hiyerarşik toplumun inşası ve iktidarın kurumsallaşması ile birlikte ekonomi ve toplumsal yaşamdaki statülerinden hızla tasfiye edilmişlerdir. Bu çerçevede, ekonominin tarihini bir gaspın tarihi olarak okumamız mümkündür.

Bugün yeniden, kadınların binyıllar öncesinde inşa ettiği ve erkek egemen iktidarın tasfiyelerine rağmen türlü direniş yöntemleri ile sürdürdüğü dayanışmacı ekonomiyi yeniden güçlendirmek ve gasp edileni geri almak için verilen mücadeleye tanık olmaktadır. Kadının, bir mülk veya meta olmaktan çıktığı, ekonomik soykırımın ve kadın kırımının hedefinde olmadığı, aksine yaşamın öznesi ve ekonominin üretici gücü olduğu bir dayanışmacı ekonomi ve yaşam modeli amaçlanmaktadır. Aslında tarihte var olan komünal dayanışmacı sistemin ve hakikatin gerçek öznesi olan kadının toplumsal statüsünü yeniden ele almasının mücadelesi verilmektedir.

Dayanışmacı ekonomi yeniden örülürken, kadınların örgütlenme biçimlerinden biri de kooperatifler olmaktadır. Geleneksel ve toplumsal

cinsiyet rollerine sıkıştırılmış kadınların bu rolleri yıkmak için kullandıkları örgütlenme biçimlerinden biri olan kadın kooperatifleri, kapitalist ekonominin ev içi emeklerini yok saydığı, ev dışında maaş eşitsizliği, mobbing, karar verici mekanizmalardan dışlama, cinsiyetçi işbölümlerini dayatma vb. uygulamalara maruz bıraktığı kadınların bir araya gelme biçimlerinden biridir. Kadınlar kooperatiflerde bir yandan üretim yapıp erkek egemen sistem tarafından kendilerinden alınmış önemli bir toplumsal rolü -toplumda üretim yapan olma işlevini- geri alırken diğer yandan da toplumsal cinsiyet eşitliği, kadına yönelik şiddetle mücadele, kadın haklarının savunulması, geleneksel düzeyde dayatılan cinsiyetçi rollere ve kültürel kodlara karşı çıkmaya faaliyetlerini yürütmektedirler.

Kadınların kurduğu ve üretim yaptığı, karar verme mekanizmalarını bizzat işlettiği aynı zamanda da diğer kadınları örgütlediği, sosyalleştiği ve toplum içinde de özneleştiği alternatif ekonomi modelleri içerisinde ele aldığımız kadın kooperatifleri bu nedenle sadece birer mal ve hizmet üretim noktası ve kadınların ekonomiye katılımı ile sınırlı birer organizasyonun ötesindedirler. Bu kooperatifler, uzun yıllardır süregelen kadın hakları mücadelesinin somutlaşmış birer çıktısıdır ve hak çalışmalarının taban örgütlenmesine ulaşması için eğitimlerin gerçekleşmesini sağlayabilecek en yerel birimlerdir.

2005 yılında Diyarbakır'da kurulan Tohum Kadın Kooperatifi (ilk adıyla Bağlar Kadın Kooperatifi) ile başlayan ve hızla bölgeye yayılan kadın kooperatif oluşumları ile üretimde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yeni alternatif ve arayışların da önünü açmıştır. Kooperatifler kendi öz kaynakları ile kurulup üretime geçerken aynı zamanda başta yerel yönetimler olmak üzere farklı kurum ve sivil toplum örgütleri, fon veren ulusal ve uluslararası kuruluşlarla da işbirlikleri yapılmıştır. Kooperatifler, üretimin yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları, sağlık başta olmak üzere birçok alanda eğitimlerin verildiği, şiddetle mücadeleye karşı aktivizmin güçlendiği, yerelde kadınların psikolojik ve hukuksal destek dahi birçok konuda başvurdukları merkezlere dönüşmüşlerdir. Bölgede yerel yönetim organları olan belediyelerde kurulan kadın ekonomi müdürlükleri ile işbirlikleri yapılmış, kadınların ekonomiye katılımının güçlendirilmesi için farklı alanlarda çok sayıda proje (unlu mamuller, doğal içerikli deterjan ve sabun üretimi, seracılık ve bitki yetiştiriciliği projeleri, kent bostanları, kadın emeği semt pazarları, yöresel kıyafet atölyeleri, kırsal bölgelerde bostan yetiştiriciliği, tıbbi-aromatik bitki yetiştiriciliği, bağcılık, ev üretimi gıdalar vb.) açığa çıkarılmıştır.

2016 yılı itibarıyla bölgedeki HDP'li belediyelere kayyım atanması kadın kooperatiflerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmeye başlamışlardır. Belediyelerin kadınları ekonomide güçlendirme ve piyasa koşullarında kadın emeğini ezdirmeme politikaları kapsamında kadın kooperatiflerine

resmi protokoller aracılığıyla sağladığı üretim atölyeleri mekânları ve üretilen ürünlerin dağıtımını için Pazar alanı oluşturma gibi destekleri kayımların atanmasıyla iptal edilmiştir. Kadınların kendi öz kaynakları ile satın aldıkları makinalar ve malzemelere sadece belediyeye ait bir mekânda bulunduğu için el konulmuştur. Kadın kooperatiflerinin sözleşme bedellerini ödeyerek belediyelerden kiraladıkları mekânlar hukuki süreçler göz ardı edilerek boşaltılmıştır. Kadın kooperatifleri ve girişimlerinin ürünleri için tasarlanan pazar alanları erkeklere tahsis edilmiştir. Bu durum, hâlihazırda piyasa ekonomisi koşullarında mücadele veren kadınların ekonomi alanındaki kazanımlarına ket vurmuş, malzeme, makina ve mekânlarına el konulan kooperatifler borçlar ve kapanmalarla yüz yüze kalmıştır. Bir diğer deyişle, binlerce yıllık iktidarcı ve erkek egemen sistemin pratiklerinin bir devamı olarak, 21. yüzyılda kadının ekonomide yeniden elde etmeye başladığı statü ve komünal birikim bu sefer de kayyım eliyle gasp edilmiştir.

Ancak, kapitalizmin ve iktidarcı anlayışın somut adımlarına karşı kadınlar bugün her zamankinden daha güçlü bir irade ile karşı durmaktadır. Kadının ekonomi ile ilişkisinin tarihsel bağının kurulması ve toplumsal statü ve özneleşme mücadelesinin doğru okunması bu nedenle önemlidir. İhtiyaç ve isteklerin sınırsız olduğunu iddia eden ve bu çerçevede her türlü ekolojik talanı, emek sömürsünü, artı ürünü ve sınırsız sermaye birikimini kendine hak gören kapitalist piyasa ekonomisine karşı dayanışmayı ve paylaşımı, ihtiyaç olan kadar üretimi ve tüketimi, insan-merkezli politikalardan çıkarak ekolojiyi koruyan bir ekonomi modeli kadınların inanç ve kararlılığı ile kurulacaktır.

KADIN SAĞLIĞI HAREKETİNDEN SESLER

Kolaylaştırıcı:

Zuhal Uzunyayla

Bedenlerimiz, Biz: Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler:

Aksu Bora

BEDENLERİMİZ, BİZ: KADIN SAĞLIĞI HAREKETİNDEN SESLER

Aksu Bora

Kadın Sağlığı Hareketinden Sesler isimli iki ciltlik derlemeyi çevirip yayınlamak bizim kadar küçük bir yayınevi¹ için fazla büyük lokmaydı ama bizden başka kim böyle delice bir işe kalkıştırdı? Ayizi Yayınları gurur duyduğum bir maceraydı, bu iki cilt, özellikle öyle.

Feminizmin tarihini farklı açılardan anlatmak mümkün olsa da, en yaygın anlatı nedense beden politikasını odağa almaz- bu bana hep tuhaf gelmiştir: bir tür “müfredat”a dönüşmüş olan feminizm hikâyesinde, doğum kontrol hapına şöyle bir değinilir, kürtaj yasağına da. Bu derlemenin bize heyecan vermesinin asıl sebebi, beden politikasını odağına alan bir anlatı kurmuş olmasıydı. Her ne kadar tamamen ABD’deki feminist hareketin tarihi bağlamına dair olsa da, bizce Türkiye’deki feminist hareket açısından da ilham verici olabilirdi.

Derleme, uzun bir tarihi anlatırken, dikkatimizi ortaya, Barbara Seaman’ın (ki bu kitabın derleyicilerinden biri aynı zamanda) 1969’da yayımlanan kitabı The Doctor Case Against the Pill kitabına çekiyor. Yan etkileri yeterince araştırılmamış doğum kontrol haplarının kontrolsüzce reçete edilmesinin kadınlar açısından sonuçlarını tartıştığı (ve seslerini duyuramamış bir grup doktorun sesini duyurduğu) bu kitap, Kongre’nin doğum kontrol hapının kullanımına ilişkin bir tartışmayı gündemine almasına sebep oluyor. Doktorlar, ilaç şirketleri, avukatlar, tanık olarak dinlenirken bilin bakalım kimin fikri hiç sorulmuyor? Kadınların! Ama yıl 1970 ve kadınlar “bedenimiz, biz” demeye başlamışlar artık. Barbara Seaman’ın oturmalarından haberdar ettiği Alice Wolfson ve bir grup feministin davet edilmedikleri oturuma katılmakta ısrar etmeleri, bu sebeple gözaltına alınmaları ile kadın sağlığı hareketi başlamış oluyor. Bütün politik hareketler gibi, kendi tarihini yazıyor ve böylece fark ediyoruz ki, bu tarih çok daha eskilere, bitkileri ilaç olarak kullanan cadılara, ebelere, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış feministlerden Elizabeth Cady Stanton’a uzanıyor.

¹ Bahsettiğim, Ayizi Yayınları. Ankara’da 2010 yılında kurduk bu yayınevini İlknur Üstün ve Selma Acuner’le birlikte. Kadın yazarlardan 63 kitap yayınladık, 2019’da maliyetleri karşılayamaz hale geldiğimizden, kapattık.

Bu, feminist hareket açısından son derece canlı bir dönemdir. Kongre “baskını”ndan bir yıl önce Boston’daki sosyalist feminist Ekmek ve Güller insiyatifi Bedenimiz, Biz atölyesini başlatmış. Orijinal ismin (Our Bodies, Our Selves) çoğulluğunun “ben”e, bedenle ilişkinin de bir mülkiyet ilişkisine dönüşümü (Bedenim Benimdir) bize epey bir şey söylüyor ama konumuz bu değil şimdi.

1970’te, kitapta uzunca bir bölüm ayrılan Wade v. Roe davası başlayacak: kürtajın yasallaşmasıyla sonuçlanacak bir dava süreci.

Üç yıl sonra, 1973’de, ilk kadın tıp fakültesi dekanı Mary Howell, “Bir Kız Neden Tıbbı Girer?” isimli kitabını tamamlayacak. 113 daktilo sayfası, fotokopiyle çoğaltılıp ciltlenecek uzunca bir zaman- Howell Kadın Sağlığı Hareketi’nin kurucularından biri olacak (feminist tarih içinde kendisinden fazla bahsedilmese de, ilgiye değer biri olduğunu belirteyim geçerken).

Bunlar, yeni bir feminist dalganın yükselmekte olduğunu işaretleri, 1970’lerin ortasına vardığımızda, bu dalga artık görmezden gelinemeyecek güce erişecek.

Bu gücün kaynaklarından biri, kadınların hayatlarına sahip çıkmanın bir yolu olarak bedenlerine sahip çıkmayı politik bir konu haline getirmeleri. Böylece doğum, hamilelik, doğum kontrolü, kürtaj gibi kadınların bedenlerinde olup biten ama kendilerinin denetleyemedikleri tecrübeleri ele almaya başlıyorlar. Bunun için öncelikle bilgilenmeye ihtiyaçları var ve “bedenimiz, biz” atölyesi, böyle bir birlikte öğrenme modeli kurmaya yönelik. Çünkü bilgiyle nasıl ilişki kurulduğu, feminist bir konu olarak görülüyor: otoritenin aktardığı bir bilgi mi, etkileşimle ve tecrübelerle kulak veren bir öğrenme süreci mi? Güçlendirecek mi yoksa itaat etmemizi mi sağlayacak?

1970’lerin feminist hareketinin geliştirdiği bilinç yükseltme pratiği, bu türden sorulardan hareket eder: bilgi ile iktidar arasındaki bağlantıları kurar, kadınların hayatlarının birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunu keşfetmelerine yol açar.

Elbette bu bağlantılar yalnızca “kızkardeşlik” başlığı altında görülebilecek şeyler değildir- kadınların birbirlerini dinlemeleri, bedensel tecrübelerin bütün kadınlar için aynı biçimde yaşanmadığını fark etmelerine sebep olur. Kürtaj yasağı ile zorla kısırlaştırma arasındaki bağlantılar, beyaz kadınlarla Amerikan yerlisi kadınlar arasındaki ilişkinin basit bir “bütün farklılıklarımız bir yana, hepimiz kadınız”dan ibaret olmadığını gösterir. Birinin doğurmama, diğerrinin doğurma hakkıdır ihlal edilen.

Patriyarka soyut bir sistem olmayıp somut kurumlar, kişiler ve örüntüler üzerinden işler. Üstelik bunlar yalnızca cinsiyet ilişkileri ve hiyerarşileri kurmakla kalmazlar, yani patriyarka ile kapitalizm birbirlerinden apayrı iki

sistem değildir. Nitekim Kadın Sağlığı Hareketi, kamu otoritesi ile ilaç şirketleri ve doktorlar arasındaki bağlantıları çözmeye büyük çaba harcar ve bunun için “içeriden” destek alır.

Böylece mücadele birkaç düzlemde devam eder:

Kadınların kendilerini güçlendirme, bilgilendirme süreci- ki asıl ilhamını “bedenimiz, biz” atölyelerinden alır. Birbirlerine el uzatma, dayanışma ilişkileri, kürtaj yasağı devam ederken kürtaj klinikleri kurmaya kadar uzanır.

Bilgi ve ilişki ağları kurmak- hekimleri, gazetecileri, avukatları, bilim insanlarını... içeren yaygın ağlar sayesinde hem bilgi edinme ve dayanışma ilişkileri güçlendirilir hem kamuoyuna seslenme gücü artar hem de yasal süreçlere müdahale imkanı yaratılmış olur.

Ki, lobi faaliyetlerini de bu çerçevede düşünebiliriz. İlaç kutularına prospektüs konmasından ilaç şirketlerinin denetlenmesine kadar pek çok konuda, feminist hareketin etkili olduğunu biliyoruz.

Bu, siyasal karar alma süreçlerine müdahale anlamına da gelir. Yani, kadın sağlığı hareketi, feminist hareketin bir parçasıdır. Ancak hatırlamak gerekir ki, beden politikalarını odağına almış olması, somut olaylara, düğüm noktalarına ve ilişkilere odaklanması bakımından, özgün bir hat da çizer.

Bu bakımdan kitabın bence güçlü bir yanı, genel ve soyut bir patriyarka hikayesi anlatmayıp tekilliklere, biricikliklere eğilmesi. Örneğin DES davası gibi korkunç bir tecrübeyi ayrıntılı bir biçimde dinlediğinizde, soyut kapitalizm/patriyarka analizlerinin yapabileceğinden çok daha etkili bir aydınlanma yaşıyorsunuz. Büyük bir sistem içinde de yaşanıyor olsalar, bütün o hikâyeler, tek tek insanların başına geliyor ve “büyük resmi” görmek kadar, bu tekilliklerin farkında olmak da önemli.

Türkiye’de sağlık politikaları ve bu politikalarındaki dönüşümün kadınlar açısından ele alınması, genel ve büyük bir hikâyeden ibaret olmayan bu dönüşümün içindeki tekilliklerin araştırılması, bana son derece önemli bir politik iş gibi görünüyor. Ana çocuk sağlığından aile hekimliğine giden yolda kadınların başına neler geldi? Kadın hekimler bu hikâyenin neresindeydiler?

Türkiye’de bir kadın sağlığı hareketi kendi tarihini nasıl yazardı, nereden başlardı?

Bu iki cildi yayınlarken dileğimiz, bu tür soruları birlikte sorabilmeyi, tecrübelerimizi paylaşabilmeyi, farklı tecrübelerimizi birbirlerine bağlayabilmeyi başarmaktı. Neden olmasın?

EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Kolaylaştırıcı:

Güleser Karakoç

Toplumsal Ekoloji:

Derya Akyol

Yaşamı Örgütleyen Deneyimler:

Selma Değirmenci

Krizler, Gıda Güvenliği ve Kentlerin Direngenliği

Bediz Yılmaz

TOPLUMSAL EKOLOJİ

Derya Akyol

Ekoloji denilince akla yaşadığımız çevre, doğa ya da çevrenin tahribatı gelse de, ekoloji; toplum ile doğa arasındaki kopamaz ilişkiyi ortaya koyan bir bilimdir. Bunun yanında doğa da en basit canlıdan kompleks olana, canlı ve cansız varlıklara kadar gelişen evrimsel sürecin toplamıdır.

Toplumsal ekoloji, Amerikalı anarşist bilim insanı Murray Bookchin tarafından geliştirilmiş bir düşünce akımıdır. Bookchin 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal yapıyı ekolojik bir perspektifle ele alarak, ekolojik felaketlerin asıl nedenleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Bookchin doğal varlıkları korumaya çalışmak, yalnızca ekolojik tahribat karşısında refleks geliştirmenin kalıcı çözüm olmayacağını ortaya koymaktadır. Nitekim bu tarz çalışma yürüten insanları çevreci ya da mühendis olarak tanımlamaktadır.

Toplumsal ekoloji; toplum ile doğayı karşı karşıya getiren sorunların esasında toplum doğa ayrışması değil, öncelikle insan-insan arasında yani toplum arasında ortaya çıkan sorunlardan ele alan düşünce biçimidir. İnsanın insan üzerinde kurduğu tahakkümün sonucu insanın doğa üzerinde bir hâkimiyet kurmasına yol açtığını ileri sürer. Bu nedenle ortaya çıkan tüm felaketlerin sebebini toplum içinde tarihsel süreçte dayanan ayrıştırmaların sebep olduğu düşüncesini ortaya koyar.

Toplumsal ekolojinin üzerinde durduğu en önemli kavram 'hiyerarşi'dir. Sınıf kavramından önce var olan hiyerarşi toplumsal bölünmeler ve toplum doğa diyalektiğini bozan etmen olarak görülür. Organik toplumlar olarak isimlendirilen ilkel-komünal toplumlarda yaşa, cinsiyete ve akrabalık bağlarına dayanan oldukça entegre bir yaşam mevcut idi. Yalnızca birbirleriyle olan ilişkileri değil doğa ile olan ilişkileri de aynı şekilde simbiyotik ve tamamlayıcıydı. Türler ve cinsler arası farklılıkların birliği, çeşitliliğin birliği söz konusu idi. Mülk edinme, sahiplenme duygusundan uzak, yalnızca kullanım hakkını esas alan ihtiyaç temelli bir yaşam söz konusuydu. Kendi aralarında bir liderlik söz konusu değil iş bölümüne dayanan, birbirlerinin yanında duran bir yaşam sürdürürlerdi. Bu içsel dayanışma sürdürüldüğü sürece doğa da bundan beslenmiştir. Organik toplumlarda, kadınların erkeklerle düşündüğümüzden yüksek düzeyde bir eşitlik durumu vardı. Her iki cinsten kendi aralarında ayrı bir role sahipti. Patriarka ilk başta yaşlıların bir bütün olarak topluluğu yönetmeye başladığı otoriter bir gerontokrasiyi temsil etmiş olsa da,

erkekler kamusal alanın genişlemesiyle birlikte ev içi alan üzerinde hâkimiyet kazanırken kadınlar gitgide erkeklerle eşitliğini yitirmiştir. Yaşlıların gençler üzerinde, erkeklerin kadınlar üzerinde kurmaya başladığı tahakküm yani toplum içinde başlayan ayrışmalarla birlikte doğal dünya da onunla birlikte çözülmeye başlamıştır ve bunun ardından, bizim genelde ‘uygarlık’ dediğimiz tahakküm ve baskı baş göstermiştir. Hiyerarşi, akabinde sınıf ve bürokrasiyle birlikte ulus-devletin yükselişine ve kapitalist ekonomi ile bugünkü şeklini almıştır.

Birinci doğa; insan dışı, vahşi doğa dediğimiz insanın ve insani değerlerin olmadığı, ikinci doğa ise insan tarafından yaratılan değerlerin bütünü olarak tanımlanır.

Doğa ve ekolojinin kavranması “diyalektik doğalcılık” ile mümkündür. Diyalektik doğalcılık doğa ve insan arasındaki ilişkiyi karşılıklı bağlantılık ve bütünsellik çerçevesinde düşünmek ve değerlendirmek anlamına gelir, toplumsal ekolojinin dayandığı diyalektik doğalcılık, yeni doğa tanımlaması getirmektedir. Buna göre doğal dünya ile toplumsal dünyanın evrim sayesinde tek bir doğa oluşturacak şekilde birleştiği doğadır. Hem birinci hem de ikinci doğanın en iyi yönlerini alarak ortaya çıkabilecek olan bu potansiyel doğaya “özgür doğa” adını vermektedir

Dünden bugüne insan tarafından yaratılan yani ikinci doğaya; özellikle yaşadığımız çağda en yalın söylemiyle kapitalist sistem damgasını vurmuştur. Kapitalist sistemin bitmez tükenmez kar hırsı, sürekli üretim, rekabetçi ekonomisi ile bugün ekolojik krizlere içkin gelişen iklim krizinden, gıda krizine, sağlık krizinden, siyasi krizlere toplumsal krizleri yaşadığımız felaketler çağı yaşıyoruz.

Ve bu nokta da; Liberalizm her toplumsal konuda olduğu gibi ekolojik alanda da sorunun yapısal özünü göz ardı ederek teknolojiyi, fosil yakıtlarını, tüketim toplumunu sorumlu göstermeye çalışıyor. Nüfus büyümesi, ihtiyaç artması gibi sorun gibi gösterilen olguların hiçbir krizlerin sebebi değildir, asıl sebep kapitalist sistemin ta kendisidir.

Yeni dünya düzeni sunacak olan; toplumsal ekoloji; ekolojik bir yaşamın inşasının nasıl ve ne şekilde oluşacağını sorularına cevap arayan bir paradigmadır. Yeryüzünün kurtuluşu; yaratacağımız ‘Özgür doğa’, yani ekolojik toplum ile mümkündür. Eski yaşama geri dönme değil eski yaşamda var olan duyarlılığa geçiş için toplumsal ekoloji çözümler sunar.

Doğaya uygulanan tahakkümün, insanın insan üzerinde kurduğu tahakkümden kaynaklanması sebebiyle buna yol açan hiyerarşinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ekolojik felaketlerin ve buna bağlı tüm krizlerin çözümünün toplumun yeniden inşası için katılımcı, özgür,

yerinden yönetime dayalı yeniden yönetim anlayışını ortaya koyar. Buna ekolojik toplum adı verilir.

Ekolojik toplumu inşa yolunda; ekosistem ve insan toplumunun doğal varoluşu gereği birbirlerini besleyen, komünal ve katılımcı ilişki ve koşulların tekrardan inşa edilmesi, bilinç ve ahlak yönünden tekrardan bütünleşme düzeyine yükseltmek gereklidir.

Ekolojik toplum; insanı ve oluşturduğu toplumu üstün bir varlık olarak tanımlamaz. İnsanı, ekosistemin bir tamamlayıcı bir varlık olarak kabul ederken, doğada ki hiçbir varlığı nesne veya meta olarak kabul edilmediğini dile getirir. doğa-insan, insan-insan tahakkümünü reddeder. Tahakküm ve hiyerarşi koşullarından arındırılan bir yaşamda adem-i merkezi, bir özerk oluş kabul edilir.

Ekolojik bir toplum ideali toplumsal ekolojinin sadece bir sistem eleştirisi değil, aynı zamanda yeni bir dünya tahayyülü ortaya koyduğunu da göstermektedir. Ekolojik toplum; siyasi, ekonomik, etik, idari, kültürel, teknolojik ve toplumsal anlamda yeniden düzenlenmiş bir toplum olacaktır. Bu sayılan başlıkların her biri arasında kopmaz bir bağ vardır ve ekolojik toplumun kurulması için her birinin eksiksiz olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Ekolojik topluma geçişte; en önemli iki unsur ise; özgürlükçü kurumların oluşturulması ve siyasetin yeniden formüle edilmesidir.

Özgürlükçü kurumlara hayat veren temel ilke, bireylerin kendi toplumsal işlerini doğrudan yönetebilecekleri inancıdır. Yurttaş meclisleri bu çerçevede büyük önem taşımaktadır. Özgürlükçü kurumların en temel işlevi, bireylerin kendilerini var olan toplumsal işleviştten ayırarak, kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayabilecekleri bir “kamusal alan” oluşturmalarına imkân vermesidir.

Ekolojik topluma ulaşmak için hayati olan bir başka konu da yeniden üzerinde düşünülmesi gereken “politika” kavramıdır. Nitekim Bookchin’e göre, bugün politika ile devlet birbiriyle özdeşleştirilmiş durumdadır. Devlet insanlık tarihinin oldukça geç bir aşamasında ortaya çıkmasına rağmen, neredeyse insanlık tarihinin başladığı dönemden itibaren politika insan hayatının önemli ve belirleyici bir parçası olmuştur. Bu sebeple de Bookchin bir zamanlar politika ve devlet/yönetim arasında olan ayrımın bütün özgürleştirici değerler ile birlikte yeniden kurulması gerektiğini söylemektedir.

Özgürlükçü Yerel Yönetimcilik

Yunanca “kent” ya da “polis” kelimesinden türeyen politika en genel anlamıyla insanların kendi yaşamlarını ve yaşam alanlarını doğrudan yönetmesidir. Politika sahip olduğu etik özelliklerinin yanında kendini bizzat kendisi yönetmek için taban örgütlenmesine dayalı bir demokrasi çerçevesinde düzenlenmiş belediye meclisleri oluşturmayı öngörmektedir

Kent, özgürlükçü yerel yönetimcilik için temel birimdir. Kent birtakım insanların ortak olarak paylaştıkları, bir arada yaşadıkları bir mekan olmanın çok ötesinde toplumsal, etik, politik, ekonomik, kültürel bir yerdir.

Halk Meclisleri

Özgürlükçü yerel yönetimcilik halk meclisleri geleneğini yeniden düşünüp daha da geliştirerek politikanın merkezi haline getirmeye çalışmaktadır. Çünkü Bookchin’e göre, “*halk meclisleri özgür bir toplumun zihnidir*” Kent, halk ya da yurttaş meclisleri olarak adlandırılabilir olan bu meclisler “halkın temsil edilmesi” ilkesi çerçevesinde değil, öncelikle her bireyin karar alma aşamasına aktif katılımı, yani doğrudan demokrasi temelinde düzenlenmelidir.

Özgürlükçü Yerel Yönetim

Özgürlükçü yerel yönetimcilik politik bir görüştür, çünkü halk doğrudan demokrasi ile karar alma süreçlerine aktif olarak katılır.

Özgürlükçü yerel yönetimcilik idari bir görüştür, çünkü halk tarafından alınan kararların uygulanması için kent halkının seçeceği kişilerin görevlendirilmesini öngörmektedir.

Özgürlükçü yerel yönetimcilik ekonomik bir görüştür, çünkü kapitalizm yerine yerel ekonominin hayata geçirilmesini öngörmektedir.

Özgürlükçü yerel yönetimcilik ekolojik bir görüştür, çünkü kentin ya da belediyenin sınırlarının hem insan hem de insan dışı varlıklar için doğal yaşam düzenine göre çizilmesini gerektirmektedir.

Konfederalizm

Özgürlükçü yerel yöneticiliğin tamamlayıcı bir ilkesi olarak konfederalizm de ekolojik topluma ulaşmak için oldukça önemlidir. Ekolojik toplum bütün özgürlükçü yerel yönetimlerin birbirlerinin içinde erimeden ve kendileri için aldıkları kararlara müdahale edilmeden, karşılıklı ilişki, dayanışma, ticaret, kültür bağıyla bağlandıkları bir sistemdir.

Bookchin'e göre konfederalizm, daha önce bahsedilen halk meclislerinde demokratik yöntemler esas alınarak seçilmiş delege ve üyelerden oluşmuş yönetsel konseyler ağıdır.

Ekonomi

Özgürlükçü yerel yöneticiliğin önerdiği ekonomik model olarak beledi ekonomisi, her türlü ekonomik faaliyetin bireyler, herhangi bir grup ya da devlet tarafından değil, halk meclisleri tarafından gerçekleştirildiği bir modeldir.

Bookchin'in özgürlükçü yerel yöneticilik anlayışına göre, yerel idari ve politik birimler aynı zamanda yerel ekonomik birimler olarak örgütlenmelidir. Yani üretim yerelleştirilmelidir.

Beledi ekonomisi modelinde; halkın ihtiyaç ve talepleri halk meclislerinde ele alınıp tartışılmalı ve karara bağlanmalı, bu kararlar herkesin ihtiyaçlarının asgari düzeyde karşılanmasını teminat altına alan bir uzlaşmaya dayanıp; tüketim ihtiyaçları çerçevesinde yapılmalıdır.

Beledi ekonomisi; değişim değerine odaklanan ve kar ve yatırım hırsını tetikleyen bir düzen yerine kullanım değerini ön plana çıkaran, herkesin kendisi ve yakın çevresi için yeteri kadar üretim yaptığı, bu üretim paylaşılırken de herkesin asgari yaşam koşullarının etik ve ekolojik hassasiyetler temelinde gözetildiği bir sisteme karşılık gelmektedir.

Siyasetin Yeniden Formüle Edilmesi

Ekolojik topluma geçiş sürecinin ikinci unsuru, siyasetin ve yurttaşlığın yeniden hayata geçirilmesidir. Günümüzde siyaset devletin işi olarak bilinmekte, yurttaş da seçmene indirgenmiştir. Siyasetin ve yurttaşlığın yeniden canlandırılması, her bireyin asıl politikaya katılmasının kaçınılmaz olduğu bir toplumun yaratılmasından geçmektedir. Bu anlamda siyasetin; özyönetime dayalı toplumlardır.

Özetle

Hiyerarşi ve tahakkümün bütün tarzlarının, toplumsal sınıfların ve mülkiyetin ortadan kaldırılması gereklidir. Kentler içinde yer aldıkları ekosistemlerin kapasitelerine uygun biçimde tasarlanmalıdır. Teknoloji ekoteknolojilere uyarlanmalı, kirlenme yaratmayacak ve yerel enerji kaynaklarından yararlanacak şekilde düzenlenmelidir. Yeni bir "ihtiyaç" anlayışı geliştirilmelidir. Tahakküm nosyonu insan bilincinin dışına atılmalı, insanların yönetimi yerini şeylerin yönetimine bırakılmalıdır. Bu dönüşüm, yalnızca siyasal kurumları ve ekonomik ilişkileri değil, bütünüyle bilinci, hayat tarzını ve hayata atfedilen anlamı kapsamalıdır.

TARIM- GIDA SİSTEMİ VE DAYANIŞMA EKONOMİLERİNE TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK

Selma Değirmenci

Gittikçe derinleşen ekolojik kriz ve beraberindeki ekonomik, siyasal krizler gündelik yaşamda alternatif alanlar yaratırken, akademide de bu alanlara dair tartışmaların artmasına neden olmaktadır.

Popüler bir kavram haline gelen alternatif ekonomiler, uluslararası alanda sosyal ve dayanışma ekonomileri (SSE) kavramıyla tartışılmaktadır. Patriarkal kapitalizmin yarattığı tüm yıkımlara karşı “Adil ve demokratik bir ekonomi ve örgütlenme biçimi mümkün mü?” sorusu önem kazanmaktadır. Bu soru etrafında yapılan tartışmalar küresel bir cevap arayışından ve topyekün patriarkal kapitalist sistemin yok edilmesinden çok, sistem içi var oluş koşullarında, daha adil bir yaşamın kurgusu ile ilerlemektedir. Uluslararası çalışma örgütü olan ILO’nun tanımına göre; Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi (SSE), hem ekonomik hem de sosyal amaçlarla mal, hizmet ve bilgi üretme özelliğine sahip, karşılıklı yarar sağlayan, dayanışmayı teşvik eden işletmeler, özellikle de kooperatifler, dernekler, vakıflar ve sosyal girişimleri tanımlayan bir kavramdır. Uzun bir geçmişi olan alternatif ekonomiler tartışmaları özellikle 2008 ekonomik krizi ile birlikte yükselmeye başlamıştır. Akademi ve kurumların araştırmalarıyla birlikte, dayanışma ekonomilerine dair bilgi ve birikimin belki de en önemli kaynağı, farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde karşımıza çıkan alternatif ekonomi deneyimleridir. Hem tartışmalarda hem de yaşanan deneyimlerde sosyal ve dayanışma ekonomilerinin en önemli örgütlenme modeli kooperatifçilik olarak öne çıkmaktadır.

Bahsettiğimiz ekonomik ve ekolojik krize neden olan patriarkal kapitalist birikim sistemin sonuçlarının en ağır yaşandığı alanlardan bir de tarım gıda alanıdır ve bu nedenle dayanışma pratikleri bu alanda daha fazla görülebilmektedir. Bu sunumda; ekonomik ve iklim krizi bağlamında günümüz tarım-gıda üretim sistemi, iklim krizinin tarımsal yapılara etkileri ile çiftçilerdeki karşılığını toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almaya çalışacaktır. Son olarak tüm bu yapısal sorunlara karşı bir direnç ve öz yönetim mekanizması olarak kooperatifçilik, bir örgütlenme biçimi olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

KAVAR KOOPERATİFİ DENEYİMİNDE KADININ KATILIMCILIĞI

Rojin Elif Tokur

İnönü Üniversitesi Kent ve Çevre Çalışmaları Doktora Öğrencisi

Katılımcılık kavramı bilindiği gibi özellikle dayanışma ekonomilerinin temel alındığı kooperatiflerde veya kırsal kalkınma projelerinde en önemli yapı taşlarından biridir. Ancak katılımcılık kimi zaman amaç yerine bir araç haline gelerek stratejik bir unsur halini alabiliyor. Yani katılımcılık sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlar yerine ihtiyaçlardan doğan bir katılımcılık şeklini görebiliyoruz ki bu da bir illüzyonun yaratılmasına sebep oluyor. Örneğin, Güney Hindistan’da uygulanan katılımcı bir proje ile 17 köylü kadına süt ineği alması için bankadan kredi verilmiştir. Proje sonunda katılımcıların % 90’ı, paraları süt ineği almak için değil de başka amaçlar için kullanmışlardır. Bu davranışlarının gerekçesi sorulduğunda, kadınlar önemli bir noktaya işaret etmişlerdir: “Sizler bize süt ineği isteyip istemediğimizi bile sormadınız ki!”¹. Dolayısıyla, katılımcılığın ekonomik, sosyal ve mekânsal pek çok boyuta göre biçimlenen bir olgu olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle ben de, hiyerarşi ve tahakküm ilişkilerinin yarattığı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin katılımcılık üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk arasındaki ilişkinin, bölgenin öznel koşullarının katılımcılığın inşa edilme sürecini nasıl doğrudan etkilediğini Kavar Kooperatifi üzerinden somut örneklerle açıklayacağım. Bu sayede şimdiye kadar tartışılan toplumsal ekoloji teorisinin yerelde nasıl bir karşılık bulduğunu, katılımcılığı nasıl etkilediğini daha somut örnekler ile birlikte inceleyeceğiz.

Kavar Kooperatifi’nde yer alan üretici kadınların katılımcılığını değerlendirebilmek için çok kısa bir şekilde havza hakkında genel bir çerçeve çizmek istiyorum. Kavar Havzası Bitlis’in Tatvan ilçesine bağlı 6 köyden oluşan doğal bir havzadır. 1990’lı yıllarda devlet ve PKK arasında yaşanan çatışmalar sonucunda köyler boşaltıldı ve zorunlu göç süreci başladı. Bu süreçte, havza nüfusunun tamamına yakını yerinden edilerek

¹ Nicholas Hilyard, “Çoğulculuk, Katılım ve İktidar: Hindistan’da Ortak Orman Yönetimi” içinde Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?, der. B. Cooke; U. Kothari, Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 2002.

mülksüzleştirildi. Zorla yerinden edilen köylüler genel olarak metropol kentlere göç etti. 2000 yılında köye dönüş izniyle birlikte, köylüler havzaya kendi istekleri ile geri göç etmeye başladı. Uzun yıllar tarım arazilerinin boş kalması, kırsal yaşam alanlarının yabani ortama dönüşmesi tarımı yapılamaz hale getirmişti. 2008 yılına gelindiğinde Fiba Holding yönetim kurulu başkanı Hüsnü Özyeğin tarafından kurulan Hüsnü M. Özyeğin Vakfı Kavar Havzası'nı kırsal kalkınma programı için uygulama olarak seçti. Yaşanan göçün köylülerde yarattığı güvenlik kaygısı sorunları nedeniyle köylüler başta projeyi kabul etmese de ekonomik geçim kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle 2010 yılında kabul ettiler. Böylece, 2010 yılında Bolalan, Düzcealan, Dibekli, Yassıca, Kolbaşı Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bir diğer adı ile Kavar Kooperatifi 7 erkek katılımcı ile kuruldu ve bu süreçte kadına yer verilmedi. 2013 yılına gelindiğinde, kadınlardan hiçbir üyelik talebi gelmemesine rağmen proje uygulayıcılarının tavandan müdahalesi ile kadınların kooperatif üyeliği tartışması havzada başlatıldı. Proje ekibinin çalışmaları sonucunda, toplam üye sayısı 68 olan Kavar Kooperatifi'ne yalnızca 9 kadın üye olur.

Öncelikle, kooperatifin kuruluş süreci ile kadınların üyelik durumu arasında geçen zaman diliminde, erkekler uzun bir süre üretici kadınlara söz hakkı tanımamıştır. Bu süreçte erkeklerin kadınlar üzerindeki hiyerarşisi gittikçe güçlenmiş ve kooperatif ile bu hiyerarşi resmileşmiştir. Kadınların üyelik durumu erkekler tarafından çoğu zaman olumsuz karşılanmış, aykırı görülmüş ve hatta “ayak bağı” olarak nitelendirilmiştir. İkinci olarak kooperatif üyeliğinin kadınlar tarafından doğrudan bir talep olarak gerçekleştirilmemesi katılımcılık bilincinin oluşmamasına ve temsiliyet krizine neden olmuştur. Kadınların iş yükünün ağır olması, akşam yapılan toplantılara tek başına gidememesi veya kadınların katılımının “ayak bağı” olarak değerlendirilmesi katılımı büyük ölçüde engellemiştir. Bu nedenle kadınlar çoğu kez eşleri tarafından temsil edilmeyi tercih etmekte ve bu temsiliyeti de hatalı bir şekilde katılımcılık olarak tanımlamaktadır. Öte yandan üye olan kadınların da kooperatif toplantılarında kendini baskı altında hissetmesi, ciddiye alınmadığını düşünmesi, söz hakkı alamaması, proje ekibinin köyden ayrılması ile kadınların kooperatifte yer almalarının zorlaşması katılımcılığın sağlanamamasına neden olmuştur. Yani kadının üyelik durumu katılımcılığını sağlayamamıştır.

Proje dâhilinde kadınların güçlendirilmesine yönelik ekonomik kapasite geliştirici faaliyetler, stratejik hedef olarak belirlendi. Bu çalışmalardan ilki El İşi Projesi'dir.

El İşi Projesi

2011 yılında kırsal kalkınma projesinin yürütücüsü olan H. Özyeğin havzayı ziyaret eder ve bir köy evinde misafir olarak ağırlanır. Köy evinin bahçesinde köylüler ile birlikte oturduğu sırada kadınların yazmalarındaki oylar H. Özyeğin'in dikkatini çeker ve el işi projesi fikrini ortaya çıkar. H. Özyeğin'in önerisi ile kabul edilen El İşi Projesi 2011 yılında Fiba Holding'e bağlı bir grup şirketi olan Fiba Perakende ile iş birliği yapılarak başlatıldı. Projeye yaklaşık 2 yıl kadar devam edildiyse de proje sürdürülemedi. Yapılan el işleri vakfın aracı olarak anlaşma yaptığı Marks & Spencer ve GAP mağazalarına satıldı. Şirketlerin üretici kadınlar ile ilişkisini "sosyal yardımlaşma" mantığı üzerinden kurması sürekliliğin sağlanamamasına neden olmuştur. Kadınlar tarafından yürütülen el işi projesi piyasanın kurduğu hegemonya duvarını aşamamıştır. Bir diğer yandan projenin ortaya çıkma süreci yukarıdan aşağıya doğru bir talep olarak ilerlemesi ve kadınların kırsal yaşam koşullarının göz ardı edilmesi el işi projesinin devam edememesine neden olmuştur.

Seracılık

2010 yılında proje yürütücüleri tarafından kadın merkezli ekonomik kapasite geliştirici faaliyet olarak seracılık önerildi. Havzanın bulunduğu bölgede bu döneme kadar hiç seracılık faaliyeti yürütülmediği için köylülerin yetiştirdikleri ürünleri rahatça pazarlayabileceği düşünüldü. Seracılık fikrine köylülerin de sıcak bakmasıyla 2011 yılında süs bitkisi yetiştiriciliğine başlandı. Yetiştirilen bitkiler bu dönemde Bitlis ve Tatvan Belediyeleri'ne satıldı. Fakat 2014 yılında gerçekleşen yerel seçimler ile birlikte belediyelerin değişmesi üzerine satış anlaşmaları sona erdi ve seracılığa devam edilemedi. Devam edilemeyen projede, belediye ve üretici kadınlar arasındaki iş birliğinin bir kriz haline gelmesinin iki temel nedeni vardır: sürdürülebilirlik ve katılımcılık sorunu. Seracılık projesinde, el işi projesinde olduğu gibi tek taraflı bir iş birliğine gidilmiştir. Süs bitkiciliğinde pazar bulma sorunu, belediyelerin tek başına çözüm olarak görülmesine neden olmuştur. Belediye kurumlarından başka bir alternatifin bulunmaması seracılığı bu desteğe bağımlı hale getirmiştir. Bu nedenle, seracılık sürdürülebilir ve katılımcı bir ekonomik faaliyet olamamıştır.

Yerel Bilginin Değişimi

Kavar Havzası'nın bulunduğu bölgede eski bir yöntem olarak tandır kullanılmaktadır. Tandırlar ekmek pişirmek için kullanılan, genellikle yere gömülü olan özel bir fırın şeklindedir. Tandırların yere gömülü olması, tandıra düşme veya yanma gibi birçok tehlikeye neden olmaktadır. Bu tehlikenin ortadan kaldırılabilmesi ve köylünün yaşam düzeyini yükseltmek için proje kapsamında Kolbaşı köyünde 5 köyün ortak kullanımına açık fırın inşa edilmiştir. Fırın projesi, ekmek yaparken zarar gören kadınların talebi ile değil, vakfın havzada yaptığı araştırma ve gözlemler sonucunda ortaya çıkmıştır. Fırın projesi, vakıf tarafından geliştirilmiş olsa da havzada görüşülen kadınlar projeye olumlu yaklaşmıştır. Ancak projeye olumlu yaklaşımlarına rağmen kadınların dikkat çekici bir şekilde fırını düşün, yas, bayram gibi özel dışında kullanmadığı gözlemlendi. Saha araştırmasında bu durumun nedenleri üç farklı şekilde belirlendi:

1. Geleneksel hale gelen bu tandır ekmeklerini fırında pişirmek olanaksızdır. Ayrıca, tandırlar ev içindedir, erişimi kadınlar için rahattır.
2. Fırın ekmekleri tandır ekmeğine göre daha hızlı bayatladığı için kadınlar tarafından tercih edilmemektedir.
3. Kadınların ev içi iş yükü çok fazla olduğu için genellikle pişirilen tandır ekmekleri, evdeki derin dondurucularda saklanabilmekte ve haftalarca tüketilebilmektedir. Bu da kadınları sık sık ekmek pişirmekten kurtarmaktadır.

Köylüler, kalkınmayı sağlayan vakfı bir “destek veya yardım sağlayıcı” olarak görmektedir. Yani, köylüler fırın taleplerini vakıf ile iletişim kurmaya veya yardım almaya devam etme yolu olarak görmüştür.

Kadın Arıcılar Projesi

2011 yılında Kadın Güçlendirme Fonu'na başvurularak üç kadın ile arı yetiştiriciliği başlatılmıştır. Elde edilen fon ile her kadına 10'ar adet arı kovanı ve arıcılık için gerekli ekipmanlar alınmış ve arıcılık malzemelerini tamamlayan üç kadına arıcılık eğitimi verilmiştir. Bugün kooperatifte aktif olan toplam kadın arıcı üye sayısı 9, toplam kadın arıcı sayısı ise 35'tir. Bölgenin temel ekonomik geçim kaynaklarından biri arıcılık olduğu için balın satılması, bölgedeki rekabet koşulları ve pazar bulamama sorunu nedeniyle zorlaşmıştır. Bu sorunun çözümü için vakıf tarafından geçici bir çözüm olarak “yılbaşı paketleri” hazırlanmıştır. Yılbaşı paketleri, her yıl sene başında havzadaki arıcılardan toplanan bal, ceviz, nohut ve fasulye ile doldurulmuştur. Kadınlar tarafından hazırlanan bu paketler, vakıf aracılığı ile Fiba Holding veya Shell gibi firmalara satılmıştır. Dolayısıyla

tüketiciler ve üreticiler arasında doğrudan bir iletişim sağlanamamaktadır. Ayrıca, yerel kapasitenin geliştirilmesi için kısa vadeli bir çözüm olarak ortaya çıkan yılbaşı paketleri örneğinde, daha önce seracılık örneğinde de olduğu gibi şirketlere bağımlı kalınmıştır. Üretim sürecindeki belirsizlik ve gelir düzeyinde istikrar sağlayamama sorunu, arıcı kadınların kooperatife güvenememesine neden oldu. Bu nedenle, havzada arıcılık yapanların sayısı 35 olmasına rağmen, kooperatif üyesi olan kadın sayısı yalnızca 9'dur.

Sonuç

Günümüzde, Türkiye'de tarımın bel kemiği olarak bilinen kadının kırsal alandaki emeği görünmez kılınırken sömürüye de açık hale getirilmektedir. Üretim sürecinde elde edilen kazancın erkek elinde birikmesi, cinsiyetler arası tahakküm ilişkilerinin bir sonucudur. Kadınların elde ettiği gelir çoğunlukla hane içi ihtiyaçlar için harcanmakta ve bu durum kadının ücretsiz emek işçisine dönüşmesini sürekli kılmaktadır. Dolayısıyla, kadının aktif olarak üretimde yer alması veya aileye gelir getirici olması, erkeğin kadın üzerindeki hiyerarşisini yıkmaya yetmemiş aksine tahakkümü resmileştirmiştir. Çünkü ekonomik alanda bir özgürleşmenin sağlanması kadınların karar alma mekanizmasında yer alması için yeterli bir gerekçe olarak görülmemiştir. Sonuç olarak, kadın üreticilerin piyasaya bağımlı kalması, anlaşmalı şirketlerin sosyal yardımlaşma mantığı üzerinden bir ilişki kurması, kadınların kalkınma projesini bir çeşit kazanç veya kâr elde etme mekanizması olarak tanımlaması, kadınların kooperatifteki üyelik durumu veya ekonomik gelir elde etmesi katılımcılığı sağlayamamıştır.

KRİZLER, GIDA GÜVENLİĞİ, KENTLERİN DİRENGENLİĞİ

Bediz Yılmaz

-Nedim Tarhan'a-

*Bir arkadaşımı dinledim yurdunu savunurken,
İnanç ve güç doluydu - şaşkın yüzler sarkmıştı kürsüden;
"Bizler yarının insanlarıyız" diye düşündüm,
"Onlar ise ölüdür, şimdiden..."
Ataol Behramoğlu, 1983*

Kentlerin gıda güvenliğinde nasıl bir direngenlik geliştirebileceğini tartışacağım bu sunuma, kentlerin gıda güvenliği açısından neden kritik bir noktada durduklarını açıklayarak başlamak istiyorum. Burada “kritik” kelimesini bilinçli olarak kullanıyorum zira bu kelime pek çok alt anlam barındırıyor:

Etimoloji sözlüklerine göre kritik kelimesi dilimize Fransızca’dan geçmiş, oraya ise Yunanca yargılama, hüküm verme anlamındaki *kritike*’den. Kritik terimi 1600lerden itibaren tıp alanındaki kullanımı ile öne çıkıyor, “(hastalığın) belirlenmesinde önemli unsurları” ifade ediyor. Daha sonra da bu anlam genişleyerek “bir kriz veya olağanüstü bir tehlike durumu”na işaret eder hale geliyor. Kişiler için kullanımı ise daha sonraki dönemlerde ortaya çıkıyor: bir yargıda bulunma yetisine ve bilgisine sahip kimse anlamını taşıyor. “Kriz” ise aynı kökten (Yunanca *krisis*) çıkıp başka yollara da sapmış bir kelime. 15. yüzyılda “bir hastalığın seyrinde belirleyici bir an”ı gösteriyor, o an ki hastalık iyileşmeye mi ölüme mi evrilecek onu belirliyor. Yani bir ayırım noktası, olayların akışında bir değişimin gelmek zorunda olduğu hayati bir dönüm noktası, bir hüküm verme ve o hüküm doğrultusunda eyleme geçme mecburiyeti noktası diye de tarif edilebilir.

Bu tanımlardan yola çıkarak diyebiliriz ki, kentler iklim ve gıda açısından bir tür hastalık, bir olağanüstü hal içerisindeler, hatta daha bildik kullanımı da katarsak kentlerin bu konularda yaşanan krizlerin müsebbibi olduğunu da söylemek gerekir. Ve artık bir karar noktasındalar: buradan ya yıkım gelecek, ya da iyileşme. Ve hangisi olacağını da kentlerin

vereceği yargılar belirleyecek; doğru yargılarla iyileşme hâlâ mümkün ve kentlerin oynayacağı çok büyük bir rol var, bu sunum bunu savunuyor.

İklim krizi ve kentler

“İnsanın insanı sömürmesi ile insanın doğayı sömürmesi birbirine koşuttur.”

Yaşar Kemal

Kentlerin, iklim krizini önlemede neden büyük bir aktör olabileceklerini anlamak için, krizin oluşumundaki rollerine bakmak gerekiyor. Kent sosyoloğu Mike Davis 2006 yılında kaleme aldığı, Türkçesi Gürol Koca çevirisiyle 2007 yılında Metis Yayınları tarafından basılan *Gecekondu Gezegeni* adlı kitabına şöyle başlar: “bir iki yıl sonra Lagos’un gecekondu mahallelerinden birinde bir kadın doğum yapacak, genç bir adam Jakarta’nın ışıklı sokakları için köyünü terk edecek veya bir çiftçi yoksul ailesiyle birlikte Lima’nın kenar mahallelerine göç edecek; bu olaylar önemsiz gibi görünebilir, ancak insanlık tarihi için Neolitik Devrim veya Sanayi Devrimi kadar büyük bir dönüm noktasını gösteriyor olacaklar: dünya tarihinde ilk defa kentsel nüfus, kırsal nüfusun önüne geçecek.” Bundan sonrasında ise kentsel nüfus hızla artacak ve bu artışın çok büyük bir kısmı Üçüncü Dünya ülkelerinin azman metropollerinde yaşanacak. Megakentler adı verilen bu alanların bugün en büyüklerinin nüfusunu sıralayalım (2020): Tokyo 37 milyon, Jakarta 34 milyon, Delhi 29 milyon, Şangay 27 milyon, Mumbai 23 milyon, Sao Paulo ve Meksiko City 22’şer milyon, Kahire 21 milyon, Beijing 19 milyon, Kalküta ve Moskova 17’şer milyon, İstanbul 16 milyon, Lagos ve Los Angeles 15’er milyon.

Megakentler olsun, daha küçük ölçekli metropoller olsun, kapitalist sistem içerisinde “kent” denilen yapı, nerdeyse istisnasız bir şekilde parazit konumdadır; büyüklüğüne bağlı olarak, içinde yer aldığı bölgenin bazen de bütün bir ülkenin kaynaklarını emer. Kentlerin parazit olmasına dair şunları söylebiliriz:

- Kentlerde nüfus yoğunluğu yüksektir ve kentsel alan geniş bir bölgeye yayılmış durumdadır, bu bölge kimi zaman çok verimli tarımsal alanlar üzerinde olabilir.
- Kentler tarımsal üretimden farklılaşmış bir ekonomik faaliyetler bütünü içinde olmayı daha yüksek bir değer kabul ederler; tarımsal üretim ile oranın artı-değerine el koymaktan başkaca bir ilişkileri olmamasına rağmen, yani aslen üretici olmamalarına rağmen ekonominin yönünün belirleyicisi konumundadırlar ve bu yön genellikle tarım lehine değildir.

- Kentleri beslemeye odaklanmış kırsal alanlarda üretim kent ölçeğinde yani endüstriyel yollarla yapılır, bu da oradaki doğal dengeleri ve döngüleri tahrip eder.
- Kentler devasa tüketim alanları oldukları ölçüde devasa çöp üretim alanlarıdır; kentlerin atıkları yığınlar halinde depolanarak kentin çeperlerindeki tarım arazilerini kirletir, yakmalar veya bozuşmalar sonucunda havayı kirletir, sızıntılar yoluyla yeraltı sularını kirletir, atık sular akarsu ve deniz ekosistemlerine zarar verir.
- Tarımsal malların depolanma gerekliliği ve oradan oraya taşınması gerekliliği dayanıklılarını arttırma gereği doğurur, kimyasal kullanımı artar, fosil yakıt kullanımı artar.
- Isınma, aydınlanma, ulaşım ihtiyaçları büyük kentlerde çok yüksek boyuttadır, bütün bunların sağlanması hem büyük yatırımlar gerektirir hem de büyük bir ekolojik tahribat yaratır.

Bunlara daha pek çok başka unsurlar eklemek mümkün; ama bu kadarı bile, içinde bulunduğumuz sistemde kentlerin iklim krizinde oynadığı rolü anlamak için yeterli. Bu sistemde ısrar etmek, kentleşme eğiliminin ve kentlerin yıkıcılığının artarak devam etmesi anlamına gelecek. Bunun bir yokoluşa sürüklenme olduğunu görmemek mümkün değil ki uzun yıllardır uzmanlar, daha yakın zamanda da gençler bunu haykırıp duruyor.

Mike Davis'in kitabından bir alıntı ile gözümüzde resmi biraz daha canlandıralım; gerçi buna hiç gerek de yok çünkü Türkiye kentlerinden çok aşına olduğumuz manzaralar bunlar:

“São Paulo'da ise şehrin su ihtiyacının yüzde 21'ini karşılayan Guarapiranga su rezervinin (nahoş tadıyla ünlü) suyu *favela*'lar yüzünden daha da fazla kirlenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Eldeki suyun içilebilir olmasını sağlamak için São Paulo'nun her yıl 170.000 ton (veya 17.000 kamyon dolusu!) kimyasal kullanmak zorunda. São Paulo'daki *favela*'ların yarısı şehrin su rezervlerinin kenarlarında kurulmuştur. Bu durum kamu sağlığını tehlikeye sokar, zira gecekonducular çöplerini doğrudan rezervlerin veya rezervlere su sağlayan çayların içine atmaktadır. Belediye yetkilileri bağırsak hastalıklarını önlemek için suyu daha fazla klorladıkları gibi, organik madde birikimi nedeniyle aşırı büyüdükleri için alglerin çoğalmasını denetlemekte de zorluk çekiyorlar.

Lağımalar her yerde içme suyu kaynaklarını zehirlenmektedir. Kampala'da gecekonduardan sızan sular Victoria Gölü'nü kirletirken, Monrovia'da dışkılar bütün araziye (kumsalları, sokakları, avluları, çayları) kirletmektedir. Nairobi'nin yoksul bölgelerinde, su kaynakları dışkılar nedeniyle kirlendiği için, su şebekesindeki sular artık içilebilecek nitelikte

değildir. Uzmanların tahminlerine göre Latin Amerika'da çöplerin tam anlamıyla yüzde 90'ı hiç işlemiden geçirilmeden çay ve nehirlerle dökülmektedir. Sağlık açısından değerlendirildiğinde, bütün kıtalardaki yoksul kentlerin tıkanmış, taşan kanalizasyonlardan bir farkı yoktur.”

Aynı şeyi döne döne söylemek gerekiyor: kentler, geleneksel üretim ve tüketim ilişkilerini değiştirmek zorundadır; kentlerin halihazırdaki sistemde oynadıkları başat rol, yaşanan iklim krizinin de, gıda güvensizliğinin de hem nedeni olmalarına yol açıyor, hem de bunların sonuçlarından en fazla etkilenecek olmalarını getiriyor.

Kırılganlıktan direngenliğe, tüketicilikten üreticiliğe

“Sorun çözümün ta kendisidir.”

Bill Mollison

Bir örnekle başlayalım: “İstanbul yıllık toplam bitkisel gıda ihtiyacının yalnızca yüzde 16’sını, İstanbul içindeki tarım alanlarından karşılanmakta. Geri kalan yüzde 84 gibi büyük bir kısmını, başka şehirlerdeki üretimden temin etmekte. Hayvansal ürün de ise daha yüksek bir oranda başka şehirlere bağımlı bir durumdadır. Et yüzde 99, Süt yüzde 99 Tavuk yüzde 100.” (Aslan & Demir, “Organik Tarımla Beslenme”, *Beyond Istanbul*, 2018’den aktaran Selma Değirmenci, *Yerel ve Bölgesel Kamu Politikalarında Yurttaşın Sözü-İstanbul Havza Araştırma Raporu*, Yurttaşlık Derneği, 2019). İstanbul’un gıda üretim ve tedarik sürecine bakacak olursak, Yaşar Adanalı’nın yaptığı çalışmaya göre İstanbul’da günde açılan market sayısı 5.556 adettir. Aynı çalışmaya göre, 2017 yılsonu itibari ile İstanbul’daki BIM market sayısı 1306. Sayısal anlamda en büyük marketler; ŞOK, A101, BIM ve Migros, Carrefour-SA ve bu sırayı izleyen Hak-Mar’dır (Adanalı, 2018’den aktaran, Değirmenci, 2019). İstanbul’daki hallere dair bilgiyi Değirmenci’nin raporunda buluyoruz: toplam 7 farklı halde, 1493,5 dönüm alan üzerinde 2334 işletme faaliyet göstermekte (*Yerel ve Bölgesel Kamu Politikalarında Yurttaşın Sözü-İstanbul Havza Araştırma Raporu*, Yurttaşlık Derneği, 2019).

Gıda açısından büyük ölçüde bağımlı olmaları nedeniyle kentler aynı zamanda çok da kırılgan yapılardır. Savaş, ekonomik darboğaz, kitlesel göçler, afet, kuraklık veya çok yakın zamanda yaşadığımız salgın benzeri durumlarda kentlerin gıda güvencesi ve gıda adaleti sekteye uğrar, kıtlık, yağma ve açlık gibi sonuçlar ortaya çıkar.

Görüyoruz ki, yaklaşan dönemde bu durumlarla karşı karşıya kalma ihtimali bütün kentler için azımsanamayacak kadar yüksek ve bu yüzden de kentler daha direngen olmayı öğrenmek, bu risklere karşı hazırlıklı zorunda. Direngen terimini *resilient* kavramının karşılığı olarak

kullanıyorum, “dayanıklı uyum” olarak da çevrilen bu kavram, beklenmedik veya olağanüstü koşulların ortaya çıkmasına karşı kentlerin kendilerini daha dayanıklı kılacak önlemleri alabilmeleri anlamına geliyor.

Türkiye’nin önde gelen tarım araştırmacılarından Ali Ekber Yıldırım 2022’de çıkan *Yeni Tarım Düzeni-Pandemi, İklim Krizi ve Gıda Egemenliği* adlı kitabında Türkiye’nin, iklim krizinden en fazla etkilenmesi beklenen Akdeniz Havzası’nda yer aldığını belirterek, “Kuraklığın daha sık yaşanması ve yayılması, aşırı sıcaklar ve daha birçok felakete neden olan iklim değişikliğine karşı mücadelede daha etkin çalışmalar yapılması gerekiyor” diyor. İklim krizi en büyük etkilerinden birini tarım üzerinde göstermektedir, zira tarımsal ürünler, doğadaki döngülere binlerce yıldır uyum sağlamış olan bitki-insan işbirliğinin sonucudur. İklimdeki düzensizlikler ve belirsizlikler, bitkilerin büyümesi için ihtiyaç duydukları ortamı bozduğu için insanların üretimlerini de sıkıntıya sokar. İklim krizinin tarımdaki etkilerini sıralarsak konunun ciddiyeti daha iyi anlaşılır: sıcaklık artışı, kuraklık, toprak verimliliği ve erozyon, su kaynaklarında azalma, aşırı yağış, doğal bitki örtüsü değişimi, biyoçeşitliliğin azalması, deniz canlılarının sıcaklık artışından etkilenmesi, hastalık ve zararlılar, gıda güvenliğinin tehlike altına girmesi, bunlara bağlı göçler...

Şüphesiz kentler bugünkü sistemde ve iklim krizi karşısında hem tüketici hem de kırılgandırlar. Altını çizerek şunu söylemek isterim: tarımda yaşanan -iklim krizi ve konvansiyonel üretim yöntemleri ile küresel kapitalizmin işleyişinden kaynaklı sorunlar- sadece tarımsal alanların yeniden düzenlenmesi ile çözülebilecek sorunlar değildir. Zaten sorunun kaynağını böyle geniş tarif etmekteki amacım da bu. Kentlerin tarımsal sorunlardaki rolünü tam olarak anlamak gerekiyor ki kentlerin çözüm açısından ne kadar kritik bir etki yapabileceği ve ne tür dönüşümler yapılması gerektiği de anlaşılsın.

Kentlerin parazitik bir tüketici konumdan çıkması gerekiyor herşeyden önce. Oburca her türlü gıdayı yutan, yediklerini dışkılararak ortalığa saçan, yiyemediklerini de israf eden bir tür Gargantua olmaktan vazgeçmesi gerekiyor. Tarım ile entegre bir şekilde, dışkılarını da, atıklarını da toprağa organik içerik sağlayacak şekilde işleyip tarıma girdi olarak dahil etmesi gerekiyor. Bugün, tarım toprakları ve yeraltı suları kimyasal gübre ve pestisitlerle sınırsızca kirletilmiş, organik içerik en az %3-5 olması gerekirken %1’in altına inmiş, topraklardaki yaşam bitmiş, su tutma kapasitesi azalmış durumdadır. Bunu geri çevirmek ve aynı zamanda toprağın karbon depolama kapasitesinden iklim değişikliğine neden olan sera gazı salımına karşı bir önlem olarak yararlanabilmek için kompost yapmak olmazsa olmaz bir çözümdür. Bu birinci adım.

İkinci adım ise, kentlerin üretici hale gelmesi. Kentlerde kentiçi tarım alanları açılabilceği gibi, her kent, kendi yakınlarında, yerelde üretilen gıdaları tüketmeye öncelik vermelidir. Kriz zamanlarına karşı direngenlik ancak üretici olmakla mümkün olur. Kent ve kır iki ayrı yapı gibi, kent kırdaki üretilenlerin tüketicisi, kır da kentin daha aşağı konumdaki bir tedarikçisi olarak değil, birbiriyle yakından ilişkili, döngüsel bir sistemin eşit uğrakları olarak konumlanmalıdır. *İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi* de şu tespitte bulunmaktadır (İBB, 2021): “Topraktan çatala uzanan gıda üretim tüketim zincirini de olumsuz değişimler esnek, dayanıklı ve istikrarlı, temel amacı karbon salımlarını azaltacak, gıda üretim-tüketim zincirini kısaltacak, dayanıklılığı artıracak gıda politikaları oluşturmak gerekmektedir.”

İnsanlık için yeni bir tohum: Geleceğe bırakılan iyi tohumlar

“3. Dünya çiftçileri tohum ettiklerinde ‘bu tohum daim olsun’ diye dua ederler, Monsanto ve USDA ise sanki bunun aksine ‘tohum sonlansın ki bizim kârlarımız ve tekelimiz daim olsun’ demektir.”

Vandana Shiva

Çalınmış Hasat adlı kitabında Hintli ekoloji eylemcisi Vandana Shiva, “Tohum yaşamın sürekliliği için zorunlu bir kaynaktır. Tohum doğanın eşsiz ve bedelsiz bir armağanıdır ve çiftçiler tarafından binlerce yıldır insanlara gıda temin etmek için evrimleştirilmiş, üretilmiş, kullanılmıştır. Çiftçiler iyi bir ürünün en iyi tohumlarını seçer ve bir sonraki mevsim tekrar ekerler. Bu tohum seçimi, saklama ve tekrar etme döngüsü tarımın başlangıcından beri devam etmektedir.” der ve devam eder, “Gıda demokrasisi, bir avuç küresel şirketin dünya gıda arzını kontrol ettiği ve kendi kazançlarını arttırmak ve iktidarlarını pekiştirmek uğruna onu yeniden biçimlendirmekte olduğu bu gıda diktatörlüğü çağında bir zorunluluk haline gelmiştir. Gıda demokrasisi, çevre, sürdürülebilir tarım, çiftçi, tüketici hareketleri ve toplumsal olarak duyarlı biliminsanları arasında gelişen yeni bir dayanışma aracılığıyla inşa edilmektedir.”

İşte bizler hem bu tohum döngüsünün devamlılığı için mücadele etmek, hem de bu şekilde gıda üretimi yapmayı devrimci bir eylem gibi görerek, bunu yapan ve bunu savunan insanlara insanlık ve doğa için dönüşümü mümkün kılacak bir tohum gibi bakmak ve bu tohumu korumak, kollamak, çoğaltmak ve yaygınlaştırmak zorundayız.

Geleceğe bırakılan bu iyi tohumlara bir kaç örnek vermek isterim. *Yeni Tarım Düzeni-Pandemi, İklim Krizi ve Gıda Egemenliği* adlı kitabında Ali Ekber Yıldırım önce Türkiye’deki tarım politikalarının (ya da politikasızlığının) tarımı nasıl bitirdiğini anlattıktan sonra, “Covid-19 devrimci, sistematik değişikliklere neden olma açısından olağanüstü bir

dönüştürücü olmuştur. Pandemi aynı zamanda daha iyi sağlık sonuçları ve daha az gıda israfıyla daha sürdürülebilir diyetlere ve gıda sistemlerine doğru çok daha hızlı hareket etme ihtiyacını net bir şekilde ortaya koydu.”

Sonra da tarımsal dönüşüme yönelik umut verici örnekleri aktarıyor. Bir kaçına değinmek isterim, benim eklediğim örnekler de var bu listede:

- HDP belediyelerinde ekolojik çalışmalar, özellikle kadın kooperatifleri eliyle yapılan üretim faaliyetleri
- İzmir Selçuk Belediyesi: Efes Tarlası, tohum okulu...
- Seferihisar Belediyesi tarımsal çalışmaları, kooperatifler yoluyla yerel ve küçük üreticilerin ekolojik üretim yapmalarının desteklenmesi, pazara erişmelerinin sağlanması
- Yaşamı İyileştiriyoruz Hareketi: Pazar atıklarının kompostlaştırılması ve çiftçilere organik gübre olarak dağıtılması
- Kars Boğatepe Derneği ve peynir üretimi, peynir müzesi, şifalı bitkiler müzesi
- Ankara Gündül ilçesinde gıda topluluklarıyla işbirliği halinde agroekolojik dönüşüm
- Türkiye çapında gıda topluluklarının faaliyetleri, tüketici talebindeki değişimin üretimi ne denli etkileyebileceğini gösterir. Kentlerde yaşayan ve sağlıklı gıdaya erişimi talep eden, bunun için mücadele eden insanların baskısı gıda güvenliğini sağlayacak muazzam bir etkiye sahiptir. Bugün sadece İzmir’de 5 farklı gıda topluluğu faaliyet gösteriyor.
- Türkiye çapında ata tohumu takas grupları ve tohum takas şenlikleri; Belediyelerin tohum bankası kurmaları, yerel ve atalık tohumları çoğaltma çabaları
- Buğday Derneği %100 ekolojik pazarları
- Kent bostanları: tarihi Yedikule bostanları, Hevsel bahçeleri, kolektif bostanlar, kent tarımı faaliyetleri
- Bademler, Bademli, Gödence ve benzeri başarılı tarımsal kooperatifler, farklı Belediyelerin desteğiyle kurulan tarım ve kadın kooperatifleri

Ben bunlardan ikisinin içinde fiilen yer alıyorum, onları biraz detaylı anlatmak isterim. İlki, Mersin’in merkez ilçelerinden biri olan Mezitli’de, özel bir şahsa ait arsa üzerinde Belediye’nin aracılığı ile Solinova Kadın Üretici Kooperatifi olarak 1,5 senedir yürütülen kent tarımı faaliyeti. Burada sezonlar uyarınca değişen sayılarda 10-15 kadın her birimiz 1’er dönüm arazide zehirsiz sebze üretimi yapıyoruz ve kadın üretici pazarında veya gıda topluluklarına satışa sunuyoruz. Bu faaliyet ile kent içerisindeki

atıl arsaların gıda üretimi amacıyla değerlendirilebileceği, kadınlara ekonomik gelir getiren faaliyet sunulabileceği, zehirsiz sebzelerin yetiştirilebileceği ve yerel halkın dalından hemen o gün koparılmış sebzeye erişmesinin mümkün olduğunu görüyoruz, gösteriyoruz.²

“Kentte neden ekolojik ilkelerle tarım yapmalıyız” sorusunun cevabını İstanbul Kent Bostanları Çalışma Grubu’nun 2021’de yayınladığı *Tarım Yapan Kent İstanbul-Bugünden Yarına Müşterek Hayatlar* başlıklı raporundan okuyalım:

- Kentlerde gıda egemenliğinin süreklileşmesini sağlar
- Metabolik çatlağı azaltır: Ekosistemlerin bozulmaması için gerekli olan çembersel döngüyü muhafaza eder
- İklim değişikliğinin etkilerine karşı kentlilerin uyum sağlayabilmelerine ve gıdaya ilişkin risklere karşı daha güçlü mücadele edebilmelerine imkan sağlamaktadır
- Kentlerde ekolojik alanların oluşmasını ve yaygınlaşmasını sağlar
- Ekonomik krizin etkilerini azaltır
- Tarım kültürünü süreklileştirir ve yaygınlaştırır
- Demokratik zeminin oluşmasını ve gelişmesini destekleyerek mega projelere karşı mücadeleyi ve dayanışmayı büyütür
- Yerel tohumların yaşatılmasını ve dolaşımını sağlar
- İşsizliği azaltır
- Bostancılara itibarlarını iade eder
- Bilimsel araştırmalara katkı sağlar

Kent tarımına dair İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi’nde yazılanlar da bu faaliyetimizi doğrular niteliktedir:

“Küçük projelerden başlayarak mahallelerdeki sahipsiz ve kullanılmayan alanlarla, balkon, arka bahçe, teras gibi apartman ve kent yaşamına uygun ama şimdiye kadar kullanılmamış alanların tarımsal üretime açılması küçük ancak etkisi büyük ilk adımlar olarak görülmelidir. Kent tarımı yerel gıda sistemlerinin bir parçası olup, gıdanın üretildiği, pazarlandığı ve tüketildiği yerin kent olduğu bir sistemdir. Bu sistem

² Solinova Mezitli Kadın Üretici Kooperatifi’nin kent tarımı faaliyetinin ilk yılını anlatan “Apartmanların Gölgesinde” belgeseli Kültürhane YouTube kanalı üzerinden izlenebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=HqYxnhflXU0>

işlenmemiş, atıl kalmış kent topraklarını kent sakinleri için sosyal ve ekonomik getirisi olan alanlara dönüştürür. Kentlerde olanaklar elverdiği ölçüde hayvancılık, arıcılık, balıkçılık, balık çiftlikleri, bitkisel ürün yetiştirme, çiçekçilik, fide ve tohum üretimi yapılabilir. Sağlıklı gıdaya erişim için atılacak ilk adım yerel tarıma öncelik vermektir. Kent tarımı çok amaçlı politikalara hizmet etmektedir. Özellikle dar gelirli kent sakinlerinin sağlıklı taze sebze ve meyveye erişimini artıran, yerel üretimi desteklediği için istihdam sorununa çözüm öneren ve tedarik zincirini kısaltarak çevresel etkileri en aza indiren, gıda üretimine yönelik kişisel becerileri arttıran bir üretim modelidir. Kentliden kentliye, komşudan komşuya yardım ve eğitim projeleri ile vatandaşların dayanışma bilincinin ve sosyal barışın artırılmasını da desteklemektedir.”

İkincisi, Mardinli şef Ebru Baybara Demir öncülüğünde başlamış olan, semt pazarlarında pazarın kapanma saati sonrasında ortaya çıkan gıda atıklarının gönüllüler ve Belediye işçilerinin ortak çalışmasıyla ayrıştırılıp toplanarak komposta dönüştürülmesine dayalı *Yaşamı İyileştiriyoruz Projesi*. Her bir pazarda tek bir akşamda 400 ila 600 kilo atık sebze meyve toplanıyor, sadece Mersin’de haftanın 6 günü bu işlem yapılıyor, Ağustos ayından beri devam ettiğimizi düşünürsek sadece bizim ilçemizde bugüne kadar yaklaşık 70 ton sebze meyve, şehir çöplüğüne gönderilmeyerek kompost yapıldı. Türkiye çapında şu an 40’tan fazla ilçede bu yapılıyor, elde edilen kompost, organik gübre olarak çiftçilere dağıtılıyor. Bu faaliyetin topraklarımızın onarılması açısından, bir yandan toprağa karbon gömerek diğer yandan da bunların çöp dağlarında istenmeyen şekilde toprağa, suya ve havaya karışmalarını önlemek açısından değeri çok büyük; kentsel atıkların tarım için yeniden döngüye girerek toprağı zenginleştirmesine dair muazzam bir örnek.

İstanbul Gıda Stratejisi Belgesi de kompost yapımının önemini şu sözlerle vurgular:

“İyi planlanmış, etkin bir şekilde uygulanabilen bir kentsel gıda atık yönetim sistemi oluşturabilmek ise başlı başına önemli bir adımdır. Gıda atıklarının belli yerlerde toplanması, çöpe gitmeden kompost yöntemi ile kimyasal gübreden arınmış tarımda kullanılan organik gübre halinde kullanılması, canlı bir yapı olan toprağın biyolojik yapısını korumak ve toprağı yeniden kazanmak için en iyi yöntem olarak gösterilmektedir. Böyle bir proje hem kent atıklarında ciddi bir azalma, hem kent tarımı için önemli bir organik gübre ihtiyacını giderme, hem toprağı besleyen ve onaran bir metod, hem de iklim değişikliği ile mücadelede CO2’yi depolamak için en ucuz ve faaliyete geçirilebilir önerilerden biridir. Bu metod bazı kentlerde hâlihazırda uygulamaya geçirilmiştir. Örneğin San Francisco’da 1996 yılında başlayan ‘çataldan çiftliğe, tekrar geriye’ adı altında

uygulanan sıfır atık için kompost ve geri dönüşüm projesi, sera gazı emisyonlarını da azaltmakta çok başarı olmuştur.”

Bu örnekleri çoğaltmak ve kentleri tarımsal ürünlerin pasif birer tüketicisi olma konumlarından çıkarmak mümkün ve gerekli. Bunun yapılmadığı bir yolun sonu yok, bir yarın yok. Kendimizin ve çocuklarımızın geleceğini yaratmak için bugünden harekete geçmek zorundayız. Ne mutlu dünya çapında da ülkemizde de çok güzel, çok ümitvar tohumlar toprağa atılıyor, yeşeriyor, büyüyor...